

СТЕФАН КОЛАРОВ

Изстраданото слово

СРЕЩИ
И РАЗГОВОРИ
СЪС
СЪВРЕМЕННИ
ПИСАТЕЛИ

ПАРТИЗДАТ

София ● 1979.

СЛОВО,
ИЗТРЪГНАТО ОТ КРЕМЪКА НА ВРЕМЕТО

Сред звездните мигове на нашето национално литературно развитие са будният светлик в килийната самота на Паусий, Ботевата саможертва, изгарящият трагизъм на „Септември“, неразстреляните „Моторни песни“... В най-мрачните и трудни периоди на историческата ни съдба, в най-жестоките времена за българина винаги са се намирали големи творчески личности, които да превърнат своята песен в бойна лира и зов за борба, да напишат вдъхновени страници, чиято стойност нараства във времето. В тъмнините на робството народният певец изпя „Даваш ли, даваш Балканджи Йово“; Иван Вазов узря за родолюбивия епос „Под игото“ и го написа в изгнание, Г. С. Раковски, Хр. Ботев и Л. Каравелов издаваха вестниците си и творяха при непосилна мизерия, но с неизтощим ентузиазъм и вяра оставаха докрай обречени на Отечеството. Сред пожарищата на Априлий 1876-а в сърцето на бъдещия летописец Захарий Стоянов се разпали още по-силно чувството за история пред изстрадалия народ и неговите мъченици.

Докосвайки се до примера на тези изключителни българи, до мощното изригване на техните дарования, до величието на тяхното слово, винаги съм се питал — как те съумяха да застанат на гребена на своето време, как сами почувствуваха гражданската сила на своето призвание, патриотичната си отговорност? Кое ги накара да забравят мило и драго и да тичат на гласа на народен? В големите, върхови моменти на историческото ни развитие е неизбежно това свързване на творческото горение с устрема на борбата. Съдбата на всички действително големи творци — и наши, и чужди — убедително доказва, че самобитният, ярък талант не може да живее извън времето, извън изискванията на живота. Големият талант дава пример и за висш дълг, и за будна съвест.

И в по-късната обществена история на България продължава светлият пример на десетки творци с тяхната всеотдайност в името на бъдещето. Едни от най-напрегнатите и драматични години от развитието на нашия национален литературен процес са годините след Първата световна война, след епохалната победа на Великия октомври през 1917, когато с работническото движение и революционната повеля на партията се свързват видни поети, белетристи, литературни критици и техните произведения отразяват големите обществено-политически събития, разтърсили страната. Фашизмът и неговата политическа машина всячески се опитаха да задушат атакуващото комунистическо слово, обагриха с кръв литературната ни история.

Още преди това с бездушието си капиталистическият свят поради своите безпощадни нрави принуди П. К. Яворов да изпие чашата с отрова и за да бъде поетът сигурен в единствения си утешител — смъртта, да се застреля. Хр. Смирненски, юношата с огнедишащите рози, това „слънчево дете“, чийто мъжествен глас прокламира „Да бъде ден!“, угасна в зората на революционния устрем с проядени от жълтата гостенка гърди. Ръката на палача не трепна, когато отне от нашата поезия нежния пазител на „Рицарски замък“, певеца на „Петроград“ Христо Ясенов, когато задуши с въжената примка светлия бунтар Гео Милев..

И следващите десетилетия прибавят имената на нови творци, които носеха високо комунистическия си

идеал или възрожденския демократичен патос, съхраниха мъжественния си глас, въпреки преследванията и арестите, въпреки черните дни и нощи в тюрми и концлагери. В статията си „Класовата борба в българската литература“ Георги Бакалов прозорливо писа: „Всяка литература е рожба на времето си, всяка литература носи отпечатъка на средата, в която възниква и която я създава. Не можеха за българската литература през фашисткия период да минат незабелязани събитията на гражданската война.“

Именно след Септемврийското въстание от 1923 година, след кланетата и погромите от 1925 година Българската комунистическа партия стана главната опора и надежда на народа, тя се превърна в ярко вдъхновение на пролетарско-революционната литература. А бяха години на нечуван терор, на засилваща се цензура и издавани масово присъди срещу творците, действуваше драконовският ЗЗД. Но пак се родиха песните на огняроинтелигента Ванцаров, възпял великия „Двубой“ на времето, създаде стихове, които „парфюмен аромат не дишат“, а зоват за борба.

Нашият пръв партиен и държавен ръководител др. Тодор Живков много точно подчерта в своето слово при срещата на Секретариата на ЦК на БКП с участниците в Третата национална конференция на младите литературни творци: „Нищо не може да отклони прогресивната българска литература от нейния път на дълбока свързаност и съпричастие със съдбата, страданията и идеалите на народа, на непосредствено участие в борбата за постигане на тези идеали. Съдбата на народа винаги е била съдба на нашите най-талантливи поети и писатели, борбата на народа — тяхна борба, стремленията на народа — техни стремления.“ И още: „Костната система на българската литература е борбата на българския народ за свобода, прогрес и социализъм, гръбнакът на българската литература е политически.“

За да вникнем в тази оценка, е нужно все по-задълбочено, все по-често да се вглеждаме в гражданския пример и творческото дело на онези писатели, които създадоха своите крупни произведения именно в годините на антифашистката Съпротива и участвуват и днес в настъпателния процес на социалистическото развитие на съвременното ни общество.

Ако сега разгърнем пожълтелите вече страници на партийните вестници и списания, на прогресивните литературни издания: Литературната притурка на „Работнически вестник“, „Работническо дело“, „Червен смях“, „Пламък“, „Работнически литературен фронт“ (РЛФ), „Ведрина“, „Звезда“, „Кормило“, „Щит“, „Нова литература“, „Литературен критик“, „Патриот“ и още много други, не можем да не усетим парливия дъх на времето, изпълнил творческото дръзновение, мащабността на художественото виждане и обобщение, увлеченията и слабостите, присъщи на този сложен, трагичен и величав период. Автори, а много често те сами са и редактори, като Христо Смирненски, Гео Милев, Никола Вапцаров, Антон Страшимиров, Георги Бакалов, Тодор Павлов, Крум Кюляков, както и редица живи и сега творци: Георги Караславов, Христо Радевски, Младен Йсаев, Ангел Тодоров, Крум Пенев, Иван Маринов, Лозан Стрелков и още десетки други, отдават цялата си сила и талант, за да изпълнят високия си граждански дълг и партийната повеля. В поместваните стихотворения и разкази, повести и романи, в критическите статии и рецензии са отразени класовата борба на времето, живият социален усет, израстването на новия герой-комунист. Словото, родено в изпитните на живота, в Балкана, в партизанската земянка или в концлагерите, е побрало радости и страдания, сиянието на подвига в името на бъдещето, гордостта и самочувствието за запазената чистота на идеите, романтичния или суров размишъл.

Това слово крие вътрешната увереност във възтържествуването на комунистическия хуманизъм и добродетели, показва изявите на непримирима гражданска съвест, откроява съкровената всеотдайност в името на голямото партийно и народно дело. Много произведения от онова време са писани и издавани при непосилно трудни условия, отпечатвани са в малки печатнички, и преди още да тръгнат към читателите, са били конфискувани. Но това слово, изтръгнато от кремъка на времето, се оказва по-силно от железните прегради на цензурата, заплахите, присъдите. То понесе всички удари и само нанасяше удари, за да остане все така романтично и бодро, класово-партийно, борчески сурово и гневно, парещо.

В нашата съвременна литература, в която творят автори от различни поколения, остава живият пример на творците, преминали през горнилото на Съпротивата. Този пример възпитава и нови имена, крачещи по техния път. Богатото творчество на видните ни писатели-комунисти, създадено в трудни години, е запазило много от своята свежест. То продължава да вълнува с яркия си граждански патос, с високото си художествено и нравствено въздействие. Образи и проблеми са разкрити от силни и оригинални таланти, чийто корени са дълбоко в националния ни живот, в духовния кипнеж на времето.

Преди лично да се запозная с много от видните представители на нашата съвременна литература, аз ги опознавах чрез техните изповеди, чрез мащабните платна на произведенията им. И когато имах възможност да слушам техните откровения, пред мене се открехваха нови, неподозирани истини, художествени възприятия, дълбочини на оригинални автори светове. Свидни са ми срещите с Георги Караславов в Драгалевци, където, усамотени, двамата навлизахме в неговия сурово-реалистичен, неизбродим художнически мир. Или вълнуващият допир до творец като Емилиян Станев, чиято магия на разказвач винаги ме е поразявала. С много отзивчивост, с неподправена искреност и сърдечност споделяха своите размисли Младен Йсаев и Камен Зидаров. При Христо Радевски прекарах незабравими часове, макар че с известен страх и смущение престъпих прага на дома на сатирика и лирика, а в разговорите си с него открих такова обаяние и широта. При автора на „Партизански песни“ Веселин Андреев имах някакъв „стар“ опит, но и в новите си срещи разбирах колко богат е неговият жизнен и творчески път.

С много телефонни разговори, уговорки, неосъществени докрай намерения преминаваха тези срещи с писатели от нашата днешна литература. Наред с утвърдени автори исках да усетя художническите терзания, търсенията и на писатели от по-младите поколения, които с всеотдайност и нови открития изобразяват неспокойното ни съвремие, дават израз на съвременното светоусещане, имат своите успехи и своите неуспехи по магистралния път на голямата съвременна литература. Потърсих автори като Павел Матев, Димитър Методиев,

Лиляна Стефанова, като Любомир Левчев и Евтим Евтимов, които са израсли и са формирали своя творчески профил в годините, непосредствено след победата на Деветосептемврийската революция. Двама видни белетристи като Андрей Гуляшки и Камен Калчев ми бяха интересни и със събрания опит, и с промените в своя стил, с разгръщането на своя талант и майсторство в годините, настъпили след Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 година.

Исках да проследя у тези автори трудния път на художествени дирения, на вълнения и пориви, да проникна зад външното, видимото, когато в безсънни часове се е раждало тяхното слово — промислено и мъдро, вдъхновяващо и искрено, честно и партийно, изстрадано.

Естествено е, че в някои от разговорите с авторите акцентите падат главно върху един или няколко проблема. При други автори се е получило по-цялостно проследяване на жизнения път и творческото развитие. Моят стремеж беше в разговорите да се открият характерни особености на личността на твореца, на неговото верую и това, което особено ме е вълнувало — покритието между художествено виждане и гражданско поведение.

В „Изстраданото слово“ не съм включил разговорите си с редица видни съвременни творци, които спокойно могат да бъдат прибавени към представените в книгата. Причината не е някакъв специален подбор, а само в това, че проведените разговори са все още доста непълни. Може би това ще стане при бъдещи срещи, защото всеки оригинален творчески свят крие безброй неуволими привлекателни черти, вълнува винаги със своята неповторимост.

АВТОРЪТ

Академик Георги Караславов:

„КОМУНИСТИЧЕСКИЯТ ИДЕАЛ ОПРЕДЕЛИ МОЯ
ТВОРЧЕСКИ ПЪТ И ВЕРУЮ“

При писатели като Георги Караславов всичко впечатлява — богатият със събития и преживявания живот, разностранните интереси и таланта, труднообхватното творчество, емоционалната наситеност на размислите. Един творец, който през всички превратности на съдбата успява да запази яркостта на художественото си виждане и изображение, да остане близък и кръвно свързан с борбите на партията и народния живот.

Неговото първо по-сериозно произведение е едно стихотворение, напечатано в русенското списание „Учени-

ческа мисъл“ и подписано Георги С-в. От 1919 година името му се появява в почти всички прогресивни вестници и списания, а самият той е деен автор и редактор в редица комунистически издания: „Ведрина“, „Поглед“, „Жупел“, „РЛФ“, „Щурмовак“, „Септември“... Той е активен участник в много акции, смел и неуморим изпълнител на партийни поръчения. За напрегнатите революционни години писателят си спомня:

— Двадесет и един пъти съм арестуван, омел съм почти всички участъци в София с изключение на десети, лежал съм и в Дирекцията на полицията. При многобройните обиски агентите ми задигнаха над 2000 книги. Пред по-големите наши празници, като Първи май например, тръгнаха навред и арестуваха масово комунисти. Оттогава останаха и тези тежки поражения върху здравето ми.

Писателят посочва към труднодвижимите си нозе, през последните години той боледува тежко. Лицето му е бледо, косата е подстригана ниско, профилът на едрата му глава е неповторимо изразителен. Бялата брада му придава нещо патриаршеско. Характерните караславовски вежди са все така буйни, а през тесните цепки на очите погледът е остър, умен и дълбок.

Той разказва за двата тежки побоя — през февруари—март 1927 и през 1931 година, при които първия път от удара на полицейския агент диафрагмата му е разкъсана, а втория път от тежките цепеници на нападателите в Железничарското здание, където е имало събрания, няколко месеца писателят не е можел да се оправи от болки в двете ръце. Като си припомня за участието в революционното движение още от юношеските си години, Георги Караславов казва:

— Защо говоря за всичко това? Аз лично никога не съм се смятал за писател, а за партиец, за комунист и своята дейност като такъв съм поставял винаги над писателската си изява. Аз пишех стихове, разкази, повести и възпитавах синовете на партията, не мога да си представя какво би излязло от мен, ако не участвах в партийните акции. Цялото мое творчество е наситено с партийни елементи и ако описвам много релефно акции, организации, отделни събития, то е, защото това е моят живот, част от моето съществуване. В моите произведения и главно в „Обикновени хора“ няма фантазия, из-

мислици. Всичко, което съм описал, е изяснено, точно. От 1922, когато е замислен романът, до 1975 година аз съм не само жив свидетел на събитията, но съм разпитал и над 500 души, участници в тях, изследвал съм документите за развитието на нашето революционно движение под ръководството на партията. Затова в моята борба срещу различните отклонения от здравите партийни позиции, мен са ме таксували като догматик и сектант, а аз съм се мъчил да предпазя от погрешни увлечения младите писатели или да поправя онези, които са кръшвали. Със своята партийна дейност, с участва си на писател-комунист аз мога само да се похваля.

Настъпва минута мълчание. Обръщам се към моя събеседник с молба да разкаже моменти от своя живот, свързани с революционната борба през 30-те и 40-те години. Вече стана дума за неговите арести, затова го питам:

— Кога беше първото ви арестуване, другарю Караславов?

Писателят се засмива:

— Ами когато бях ученик в Борисовград (днешния Първомай), когато счупихме чашките на телеграфо-пощенските стълбове.

После продължава:

— Първото сериозно арестуване от полицията беше във връзка с политическата конспирация в Семинарията, тогава, когато ни арестуваха с Илия Волен, Спас Кралевски и Цвятко Бешовишки.

Когато редактирах „Поглед“ и „Жупел“, не са ме арестували като редактор, защото имахме отговорни редактори — Съйко Колев, Христо Велков, Александър Бурмов, имаше един Танчо, забравих му второто име. Те бяха отговорни пред полицията. Но като партиен секретар на първичната партийна организация при издателство „Ехо“, и като секретар на IV партиен район бях арестуван многократно. Полицейските хайки обикновено тръгваха пред 1 май и 1 август, който беше обявен като Ден против войната. Това е датата на започването на Първата световна война. Помня, че на 1 август 1931 година аз говорих на голям митинг пред хора от София, Перник и околните селища, до село Кладница, което е в самите поли на Витоша. Пратиха ме като оратор от Окръжния комитет на партията. Аз

говорих против войната, после ние се наобядвахме на обща софра, през това време полицаите ни надушили. И аз оттам взех право нагоре през Витоша, стигнах до хижа „Фонфон“, където се бяха събрали ремсисти, и пред тях говорих. Сред групата беше Арманд Барух, само неговото име съм запомнил оттогава. А след това се върнах в София пеша, защото се боях да не ме арестуват на някоя трамвайна спирка. Помня, че в Княжево беше се събрала голяма тълпа хора, които чакаха трамвая.

След Девети септември от тая среща ми донесе снимки един другар от с. Църква, Пернишко, който се казваше Зигфрид. Баща му бил голям либерал, обичал литература, кръстил го на името на немския митологичен герой.

— Другарю Караславов, темата за революционните борби на партията е основна тема във вашето творчество. Лично на вас, като писател, какви нови творчески възможности ви даде тя за изява, за нови търсения и художествени решения?

— Аз влязох в революционното движение още от юношеските си години. Бях младеж, който се интересува от всичко. Страшно много четях, търсех да видя, да открия най-прогресивните идеи на времето си. През 1919, 1920, 1921 година прочетох почти всичко, което пишеха тогава окултистите, получавах тяхното списание „Всемирна летопис“, изучих книгите на Елена Блавацка — основателката на окултисткото движение.

Преглеждах и следях редовно земеделската литература. Тогава Земеделският съюз беше много силен, имаше голямо влияние. Запознах се със съчиненията на Ал. Стамболийски, четях редовно „Земеделско знаме“ Обаче и идеологията на Земеделския съюз не ме задоволи.

Насочих интересите си към „Работнически вестник“ и към комсомолското издание — в. „Младеж“. Много внимателно следях сп. „Червен смях“, което редактираха и издаваха Христо Ясенов и Крум Кюлявков. Там започнах да сътруднича с фейлетони и пародии срещу широките социалисти.

Но за моето идеологическо оформяне голяма роля изигра и ми помогна много моят чичо Динко Караславов, който по това време учителствуваше. След това за-

върши медицина в Австрия. От войната, в която беше участвувал като авиатор, той се върна запален от идеите на партията на тесните социалисти и от Съветска Русия. Баба ми имаше племенник, братов син на баба ми по баща, който се върна от Швейцария през 1915 година и го мобилизираха веднага — Тончо Застругов. От него научих също интересни неща за развитието на политическите събития в света. Изписах си и книги от партийната и социалистическата книжарница и печатница. Помня, че срещу сумата от 165 лева по тогавашните пари получих един огромен сандък с книги. Сред тях бяха „Анти-Дюринг“ на Ф. Енгелс, „Икономическият детерминизъм на Маркса“ от Пол Лафарг, „Към марксизма“ от Дядо Благоев. „Икономическите учения на Маркса“ от К. Кауцки, много брошури на Хр. Кабакчиев, Д. Благоев, Г. Димитров и др. Имаше и пиеси, спомени на една немска социалдемократка Евелина Поп и др.

Купувах си много от популярните издания на кооперация „Освобождение“, четях вече усилено и „Работнически вестник“ През 1921 година направих постъпки да ме приемат в Комсомола. Помня, че ми възложиха предварително да изпълня много тежка задача, вероятно не ми вярваха още, и през февруари—март 1922 година ме приеха. Като комсомолец участвах активно в наши прояви в тогавашния Борисовград, Харманли, Казанлък, а така също и в Телеграфо-пощенското училище в София.

През 1923 година в сп. „Червен смях“ излезе първата ми печатана работа като сътрудник там. Това беше един фейлетон срещу пишещия в пловдивския вестник „Борба“ („Малката зора“, както му казваха тогава) реакционер Пулиев. Той подписваше своите материали с псевдонима Сучурумски — по названието на карловския водопад Сучурум.

След Септемврийското въстание от 1923 година започнах да сътруднича на сп. „Звънар“ с псевдонима Кречетало. Последният брой има един уводен разказ от мене. Аз бях по това време — 1924/25 година, учител в с. Дебър, Борисовградска околия (сега квартал на гр. Първомай). Тогава, след големия партиен провал в Пловдив, загина Христо Гюлеметов—Бонбона. При аутопсията в стомаха му намират бележка с адреси на хората от Военната организация за западната и за

южната част на Южна България. Онази част от бележката, която е била с имената на хората от западния край на Тракия, била разядена от стомашния сок, но част от бележката с имената на хората от източната част се запазила. Това беше нашият край. Арестуваха чичо ми Тодор Иванов Караславов, основател на партийната организация в село, братовчеда ми Георги Стоянов Караславов (Гейшо), секретар на партийната организация. Той умря от туберкулоза през 1934 година.

Тогава ме повикаха в нелегалния Околийски комитет на партията и ми казаха: „Влизаш в партията и ставаш секретар на партийната организация в Дебър.“ Така през ноември 1924 година станах партиен член. Започнахме подготовката за ново въоръжено въстание. За тая дейност съм разказвал в „Обикновени хора“ чрез моя герой Тоньо Тошавров.

С една дума — всичко, което съм преживял като човек и комунист, е отразено в моето творчество. Големите събития, които набраздиха моя живот, станаха главната основа на художествените ми търсения. Стремял съм се да бъда винаги близо до онова, което става наоколо, да участвувам в големите партийни акции, да служа според своите сили и възможности на комунистическия идеал, който определи моето жизнено и творческо кредо.

— Какво е вашето участие в изграждането на фронта на нашата пролетарско-революционна литература? Когато започна дейният процес на активизиране на писателите, които свързаха своето творческо дело с борбите на партията и народа в периода до Девети септември 1944 година.

— През 1925 година, когато пристигнах в София, партийната литература беше обезглавена, така да се каже, Хр. Смирненски беше починал, загинаха Гео Милев и Христо Ясенев. Здравото идейно ядро бе разпиляно, Тодор Павлов се намираще в затвора, Георги Бакалов, Николай Хрелков, Крум Кюлявков и др. емигрираха или живеяха нелегално. Д. И. Полянов работеше като общински чиновник и едва по-късно организира издаването на сп. „Наковалня“ Ние с Хр. Радевски изградахме пролетарския литературен фронт с помощта на Централния комитет на партията, нелегално съществуващ, и на легалните негови функционери Аврам Стоянов, Начо Иванов, Асен Бояджиев др.

Започнахме правилна политика по организирането на групата на пролетарските писатели. Беше наистина трудно, инструкциите на партията идваха бавно, понякога със закъснение. Доволен съм, че през тези години помогнах на много млади тогава автори — Павел Вежинов, Камен Калчев, Андрей Гуляшки, Димитър Чавдаров—Челкаш и др. В много битки съм участвувал, в различни идейни и творчески спорове.

Тогава се извиси и голямата силна личност на Никола Вапцаров. Той имаше много силна воля. Разговаряли сме с него дълго, идваше често у нас на разговори. Аз живях и в една квартира с Вапцарови, познавам семейството отблизо. С големи усилия талантливият поет издаде през 1940 година стихосбирката „Моторни песни“.

— Вие имате и книга — „Срещи и разговори с Никола Вапцаров“, в която разказвате вълнуващи спомени за автора на „Моторни песни“ Въпреки това споделете какво ви правеше най-голямо впечатление в образа и характера на Вапцаров?

— Вапцаров беше много близък мой другар — извънредно честен, даже бих казал изключително честен, последователен в своите разбирания, много отзивчив, а като поет — строг в подбора на своите произведения — и при писането, и при печатането.

Семействата ни се срещаха и ние сме се разхождали с Вапцарови — на мястото, където сега се намира правителствената болница. На екскурзии на Витоша не сме ходили заедно, но тук, край София, по време на разходките водехме дълги разговори и спорове, а с Вапцаров се борехме. Той беше много жилав човек, с дълги ръце. Макар че беше скромен, даже свит човек, обичаше да се шегува, голям шегаджия, и се смееше много звънко.

— Кога написахте книгата си за Вапцаров, как се роди замисълът за нейното създаване?

— „Срещи и разговори с Никола Вапцаров“ написах по време на едно мое лечение в Бургаските минерални бани. Две лета прекарах там и мислено се връщах към онова жестоко време, в което изгоря един от най-големите български поети-революционери, рядък талант и рядък човек. Подтик да напиша тази книга ми даде моралното задължение, което имах към паметта на поета.

Имате ли запазени лични предмети, свързани с Вапцаров?

— Имам само една фотография — Вапцаров и Бойка, с много хубав надпис. Тя е запазена в архива ми. Имам и екземпляр от „Моторни песни“ пак с автограф. Вапцаров пишеше доста неразбрано, почеркът му е много лош.

— Другарю Караславов, вие познавахте ли най-близкия приятел на Никола Вапцаров — Антон Попов, какво си спомняте за него? Обрисувайте неговия образ, разкажете това, което е останало в паметта ви?

— Антон Попов беше динамичен млад човек, крайно неспокоен, дързък в своите комунистически разбирания. Не без успех правеше опити да пише стихове и други произведения, които го очертаваха и като способен, талантлив млад писател и журналист. Той беше наистина най-близкият приятел на Вапцаров, бяха просто неразделни. Покрай Вапцаров аз съм се виждал и с Антон Попов, но много рядко. Както вече казах, ние ходехме у Вапцарови и при тия гостувания бях се запознал и с Антон Попов.

Когато арестуваха Никола Вапцаров през март 1942 година, Антон Попов идва при мене и този случай аз съм го описал в книгата си „Срещи и разговори с Никола Вапцаров“

Антон Попов беше хубав, бих казал красив млад човек, с едно отворено сияещо лице. Преди да го разстрелят, той и Росица Манолова се оженват, но фашистският съд изпълни присъдата. Вечерта на 23 юли 1942 година шестимата осъдени герои бяха разстреляни.

— Другарю Караславов, през 30-те години вашата повест „Селкор“ привлича вниманието на читателите и критиката. Своя отзив за нея Георги Бакалов завършва накрая така: „Караславов пише за селото като пролетарски писател. Осезаемо и бързо Караславов се развива в крупен пролетарски белетрист.“ Как възникна замисълът за тази ви творба, която изиграва важна роля в развитието на нашата пролетарско-революционна литература и във вашето творческо израстване?

— Аз бях редактор на в. „Поглед“ и получавах много дописки от цяла България, от най-различни хора. Веднъж получих полуграмотно написан ръкопис на листа от тетрадка с редове. Пишеше ми ратай от Бургас-

ко, ако сега не се лъжа, като разказваше как аргатувал на един чорбаджия и той го излъгал. Не си спомням името му. Но като започнах да работя над „Селкор“, аз му измислих името Казака. В нашата махала в Дебър има Казаците. Също така в нашия край на шейната за впряг викат казак. И това име ми се видя интересно и го взех за главния герой и започнах да пиша повестта. Писах, преписвах и за около година ръкописът беше готов, а може би и за повече.

Ръкописа най-напред го прочетох на Александър Бурмов. Той ми беше съквартирант на ул. „Лозенец“ 10, срещу VIII полицейски участък. Улицата започва от лозенската баня, а къщата, в която живеех, се намира от дясната страна, като се отива на юг. Хазяин ни беше Никола Чапанов. Бурмов живееше в една от стаяте, аз с жена ми и синът ни Слав живеяхме в малка кухничка и стая.

— Как се запознахте с Александър Бурмов?

— С Бурмов се познавах от редакционната работа. По едно време той беше отговорен редактор на „РЛФ“ и лежа в Централния затвор. Той потърси квартира, аз му казах, че където живея, има свободна стая — и така заживяхме заедно.

— Какво беше мнението му, когато той прочете „Селкор“?

— Оценката му за „Селкор“ беше много добра. Той беше експедитивен човек и находчив и даже намери издател — фотографа Асен Кънев. Двамата уговорили да открият издателство, като започнат своята съвместна дейност с издаването на „Селкор“. Издателството наистина започна със „Селкор“, но и завърши със „Селкор“. За помещение послужи фотографското ателие на Кънев на ул. „Мария Луиза“, сега „Георги Димитров“.

— Имаште ли проблеми около издаването на книгата?

— Повестта се печата много нормално, много спокойно и беше много хубаво оформена с корица, която нарисува Александър Жендов. Тиражът беше две хиляди.

Книгата пласирахме аз и издателите. Посрещаше се добре. Тук, разбира се, аз говоря за нашите читатели, за нашите критици, а не за тези от другия лагер. След

това полицията потърси да я конфискува, но непроданите екземпляри ние ги укрехме.

„Селкор“, доколкото имах сведения, се четяла просто семейно, един чете, а другите слушат. Това ми разказваше един другар, който беше от Вакарелските махали, които са около София, на Цариградското шосе. Оттам идваха слугините на столицата през ония години.

— Когато разказвате за Димо Казака, другарю Караславов, имайте ли предвид конкретно лице или това е събирателен образ, вдъхновен от получената дописка до „Поглед“?

— Образът на Димо Казака има конкретен прототип от нашето село. Той беше ратай в Дебър и го помня много добре от детските си години. И като станах ученик в гимназията, той беше пак в село, беше още ергенин. Здрав, набит и мисля, че едното му око беше повредено. Помня го и като войник през Първата световна война. Впечатленията ми от неговия образ бяха много трайни. Той се ожени по-късно в някакво друго село и аз не знам каква е съдбата му по-нататък.

Докато Деян е събирателен образ. Наблюдавал съм много чорбаджии и съм съчетал различни елементи от наблюдавани от мен типични сценки из живота им. Така съм създал неговия образ.

— Кои събития сте използвали за сюжета на повестта „Танго“, как се роди замисълът за нейното написване?

— Помнех случая от Сливница, когато три момчета-ремсисти от село бяха докарани в 25-и Сливнишки или Драгомански полк. Заловили ги при прерязването на германски кабел. Командирът на полка полковник Монеv, известен през Септемврийското въстание като Черния капитан, който е отговорен за убийството на стотици хора във Фердинандско (днешния Михайловградски окръг), организира разстрела на трите момчета и тайно ги заравят в торището на полка. Тогава жена ми беше на работа в Сливница и аз като ходех, всички разказваха за този случай. Беше публична тайна.

А след това познат адвокат — Аспарух Иванов — ми разказа за един прокурор, струва ми се, главния прокурор на София или на цяла България, нещо подобно. Той ми разказа как прокурорът при една вечеря, където била неговата любовница, дал нареждане, за да се по-

каже герой пред нея, да обесят същата нощ трима млади комунисти в Централния затвор. Тези два случая аз ги използвах като обмислях и пишех „Танго“

— Другарю Караславов, и вие сте сред писателите, които познават не само драконовските мерки на фашистката цензура, но и на царската Темида. Бихте ли разказали за кои свои произведения сте били съдени, как протичаха заведените срещу вас процеси?

— Най-напред ме съдиха за повестта „Селкор“. Беше след Деветнадесетомайския преврат. В къщи дойде един детектив, ние тъкмо обядвахме. Той никак не приличаше на полицаи, аз го взех за сътрудник на нашите издания, защото тогава много често ме търсеха познати и непознати у дома. Пита за мене. Аз се представих. Тогава той ми каза: „Викат ви в Дирекцията на полицията!“ Помолих го да ме почака да се наобядвам, той излезе, имахме малко коридорче до кухнята, и като се наобядвах, облякох се и тръгнахме. Отидохме в Дирекцията на полицията при началник бюро „Преса“ Златанов. Почна да ме разпитва кога и как съм написал повестта.

Златанов, като приключихме разговора, ме задържа. Предаде ме на един полицаи, който ме заведе в Окръжния съд, а оттам същият полицаи ме закара в VI участък и ме бутнаха в един кауш с криминални престъпници. За преживяното там аз съм разказал в „Седмо отделение“

После заведоха дело срещу мене. Обвинител беше прокурорът Георгиев, много глупав и прост човек, а председател на съда — Хаджиставрев, стар буржоазен магистрат. Както разбрах по-късно, предварително било решено да ме осъдят по ЗЗД и да отида в затвора.

Адвокати ми бяха доктор Нисим Меворах, бащата на поета Валери Петров, и един млад адвокат, мой приятел и литературен критик — Лазар Панов.

— Той е редактирал сп. „Арена“, в което сте сътрудничели.

— Точно за него става дума. Беше много запален литературовед от с Садовец, Луковитско. Статии от него има във в. „Ведрина“ Много способен адвокат беше, комунист, прогресивен.

— Моля ви да разкажете как се развиха събитията в съда?

— Делото започна в 8 часа сутринта и с малка почивка продължи до 8 часа вечерта — 12 часа. Меворах накара целия съд непрекъснато да прави отстъпки от обвиненията срещу мене. Отначало Георгиев казваше, че аз не съм никакъв писател, а подставено лице и отговорен редактор-комунист. Аз имах тогава много жалък вид, бях одърпан, недоял. Следователят също ме питаше: „Кой е авторът на „Споржилов“, „Селкор“? Като му казвах, че съм аз, той си повдигаше клепача на окото и ме питаше пак: „Тук виждаш ли нещо? Кого ще лъжеш?“ И той не вярваше, че аз мога да бъда авторът, явно не му приличах на писател. И оттук започна атаката си д-р Меворах. Той цитира откъси от рецензии и статии за мене от литературни критици, които не бяха комунисти, цитира и отзив за мене от чуждия печат. Това изплаши моите съдии и прокурорът Георгиев започна да казва: „Достатъчно, ще го оправдаем!“, но Меворах продължи речта си докрай.

Когато започна своята защита Лазар Панов, него го прекъснаха. Беше вече тъмно, съдът се оттегли на съвещание, за да реши каква присъда да ми даде. Тогава Меворах ми каза: „Аз ще отида да ти напиша присъдата, защото каквито са глупави, току-виж, теглили ти някоя условна присъда.“ И наистина ме оправдаха без всякаква присъда.

Във връзка с този процес си спомням и един любопитен случай, станал години по-късно.

След Девети септември, когато бях директор на Народния театър, моят следовател от процеса за „Селкор“ се появи най-неочаквано при мене. Искаше да работи като актьор, неговият баща е бил един от основателите на Народната опера — Вулпе. По повод на неговото заявление за работа започнах да го разпитвам къде е работил преди. Той отговаряше, като постоянно пропускаше годината, когато аз бях подсъдим, а той следовател. Като го попитах настоятелно няколко пъти — призна си... „В полицията бях по необходимост.“ Той не можеше да свърже следствия, когото беше разпитвал, и новия директор, когото молеше за работа.

— Съдили-са ви и за „Изчадия адови“ Малко след процеса за „Селкор“, доколкото зная. Какво си спомняте за преживяното в съда?

— Да. През 1932 година аз написах разказа „Из-

чадия адови“ и го издадох като отделна книжка в библиотека „Безбожник“ Тая библиотека я издаваше Трифон Паров. За книжката много отрицателна статия излезе във вестника на Александър Цанков „Демократически сговор“ Тогава имаше два вестника с едно и също име „Демократически сговор“ Единият беше на Андрей Ляпчевото крило от партията, а другият на крилото на Александър Цанков.

За „Изчадия адови“ процесът не беше така шумен и не продължи повече от един ден. Там накрая ми дадоха думата и аз държах една половинчасова реч, като казах: „Ако трябва да бъде съден за антирелигиозна книга, то най-напред трябва да бъде осъден моят учител Елин Пелин!“ После ме оправдаха.

— А кой адвокат ви защитаваше, другарю Караславов?

— Адвокат ми беше Лазар Панов.

— Другарю Караславов, бихте ли разказали как се породи замисълът за създаването на вашия крупен роман-река „Обикновени хора“, кои бяха условията, родили вашата творческа амбиция за написването на шестте тома от това произведение — гордост на съвременната ни литература?

— Преди всичко това, което ме ръководеше при писането на книгата, бе динамичното политизиране на българския народ след Първата световна война под влияние на Великата октомврийска социалистическа революция и под организираното ръководство на Българската комунистическа партия. До Първата световна война партията на тесните социалисти беше малка организация, често широките социалисти имаха много по-голямо влияние. Но благодарение на своята твърда, честна борба срещу буржоазията партията спечели огромна популярност. Тя мереше надалеч и не случайно в различните краища на страната изпращаше най-доверените свои синове. В Пловдив работеше Васил Коларов, във Видин — Тодор Петров, в Самоков — Борис Хаджисотиров, в Дупница — Коста Петров, в Русе — Александър Атанасов, в Свищов — Милан Василев, във Варна — няколко видни партийни функционери начело с Димитър Кондов, в Бургас — доктор Максимов, във Велико Търново — Никола Габровски, в Шумен — Еню Марковски. Това бяха все стожери на партията, пуслили

дълбоки корени сред широките народни маси и след Първата световна война нашите хора се ползваха с авторитет, по-силен даже от Земеделския съюз, чието влияние и въздействие тогава беше голямо.

— Във вашия роман е изобразена цяла галерия от образи. Вие като автор кои цените най-много?

— От образите в романа най-ми е близък и скъп образът на Станка Тошаврова. Чрез нея исках да покажа как една селска жена расте с политическия растеж на народа. Тя става активна ятачка и помощничка на своя съпруг и на своите синове — всички са верни борци на партията, без да са ръководители в нея.

Близък ми е и образът на Спас Илков, негов първообраз е Спилко Тенев Спилков от Борисовград (сегашния Първомай).

Обичам и Атанас Пинтов — истинското му име е Мундев, — с него започнах „Обикновени хора“ Бях замислил една повест за него, беше извънредно оригинален човек в живота. Коста Пиронев също ми е симпатичен.

— Другарю Караславов, как бихте определили гражданската мисия на писателя, ролята на неговото творчество в националния живот?

— Смятал съм винаги, че писателят, поради това че той е известен на обществото, поради самото естество на своя труд, благодарение на своето творчество, книги, статии е изявена личност, той трябва да вади своето име на честен и благороден общественик. Според Чехов той не принадлежи на себе си, той е обществен продукт. Талантът е обществено достояние. Аз така съм разбирал ролята на писателя като обществен деец, наложен, известен в обществото като ярка творческа фигура. Аз например не съм само писател, а и публицист, журналист, имам написани повече от хиляда статии.

— Кои проблеми на нашето съвременно литературно развитие ви вълнуват като писател, какви са, според вас, изискванията за тяхното художествено пресъздаване?

— Вълнува ме преди всичко изобразяването на съвременния герой. Но аз не мога да се заема с тази задача — вече съм болен и твърде съм откъснат от динамиката на съвременния живот. Затова с интерес чета произведенията на младите писатели, следя техните изяви в

това отношение. Мисля, че някои автори твърде рано се отклоняват от кипящата наша действителност, бягат към историческата тематика, съпротивителното движение, научната фантастика. Имаш едно интервю за немския вестник „Зонтаг“. В него ме питаха за крупната белетристична форма, вярно ли е, че тя изчезва като жанр в съвременната литература. Непознаването на действителността естествено лишава твореца от интереса към крупната форма, тя изисква голямо житейско познание. Аз работих върху „Обикновени хора“ петдесет години. За да се издържи, се изисква търпение, съзнание, страхотен труд. Никой няма представа за това. За всеки том ми бяха нужни четири години за проучаването на материала и четири години за написването.

Отсъствието на голямото белетристично платно, на епическото произведение като жанр в нашата съвременна литература аз смятам като временно явление. Нашите писатели имат великолепни условия за работа. Поталантливите ще работят и върху широтата на изображението и след време ще очакваме и по-крупни творби на съвременна тема, романи-епопеи, както сега е модерно да казват критиците.

— А как виждате днес обществената роля на твореца, голямото влияние на литературата, каква е сега нейната социално-идеологическа функция?

— Литературата добива все по-голямо политическо значение. Особено през последните тридесет години то неимоверно нараства. Писателите играят важна политическа роля. Не случайно определени кръгове от буржоазията на Запад от един предател и реакционер като Солженицин направи сензация, създаде лъжлив мит. Литературата добива все по-голямо разпространение, а в идеологическо отношение подготвя основата за запознаване с различните философски течения и изми. Някога най-четените книги достигаха до три хиляди тираж, сега за новото издание на Вазовите съчинения се записаха 80 хиляди абонати. Спомням си, едно време Паскалев издаваше „Слънчогледи“ на Кирил Христов, „Кървава песен“ на Пенчо Славейков, „Подир сенките на облаците“ на Пею Яворов в тираж 2000, а имаше и издания на книги за библиофили по 200 бройки. Интелигентска крайност! Подценяване на читателя.

Преди години един писател, който не е забравен

още — Христо Максимов — Мирчо, издаде книга в две части „Тъмен свят“, книгата се разграби и за година претърпя две издания. Авторът бе прогресивен читалищен деец, но като художник не можа да се реализира. Неговият син — Димитър Хр. Максимов, поет, също умря млад от туберкулоза и не остави литературно дело, но тогава се прочу с преводи на Рабиндранат Тагоре. На времето направи силно впечатление и „Бирникът дошел“ на Фалко Пелегринус, псевдоним на Никифор Попфилипов от латинското название на орел. Той издаде и друга книга — „Разкази на ловца“, но тя не можа да стане така популярна като първата. „Бирникът дошел“ се четеше главно от учителите, от прогресивната интелигенция. Михалаки Георгиев даже я драматизира и тя не слизаше от училищните сцени.

Споменавам тези автори, за да подчертая, че книги с остри социални тенденции винаги са се търсели и те изиграха положителна роля независимо даже от това, че нямаха нужните ярки художествени качества.

Нашите млади литературни творци и литературни изследователи трябва да знаят добре една проста истина, че сега литературата е част от идеологията. И сега буржоазията в своя упадък се стреми да насочи литературата към мъглявост, неяснота, защото така няма да ѝ пречи. Всяко ясно, реалистично рисуване на живота ще разкрие отрицателните страни на капитализма. Някога, когато буржоазията беше силна и смяташе, че ще управлява вечно, предпочиташе реалистичното изображение, даже бдеше над морала и неговите норми. Достатъчно е да споменем само, че авторите на „Мадам Бовари“ и „Цветя на злото“ — Флобер и Бодлер, бяха публично съдени. А днес същата тая буржоазия предпочита литература, която е порнографска, буди най-низките страсти у човека. И оттука, особено в изобразителното изкуство, насочи вниманието на художниците към абстракционизма. Подмамани бяха редица видни майстори, а покрай тях се увлякоха десетки други. Една книга, роман от 500—600 страници, трябва да се чете поне седмица, месец, а в изобразителното изкуство една картина се възприема за значително по-кратко време.

Буржоазията казва, че няма герои и в западната литература дегероизацията взе огромни размери. И наистина трябва да им отдадем обективно известно право.

Какви герои могат да бъдат убийците във Виетнам, хитлеристките варвари, които унищожиха милиони мирни хора в Европа! Затова буржоазията насочи интереса на своите автори към дребния, невзрачен гражданин, пасивен и духовно нищ, чужд на големите проблеми на своето време.

Слушам тия мъдри и силни, проникновени размисли на писателя-комунист, чието творчество олицетворява яркото му разбиране за ролята и задачите на литературата. Ние не можем да си представим от българските библиотеки да липсват произведения като „Обикновени хора“, „Татул“ и „Снаха“, „Селкор“, „Танго“, „На пост“... Какво обилие от жизнени характери и наблюдения, от реалистичен размах на въображението и психологическа наблюдателност има в тях. Рядко наш писател е изобразявал така силно и дълбоко революционното узряване на народа, силния устрем към нов, свободен живот, както това направи Георги Караславов.

— Коя от книгите си най-много обичате? Имате ли лично авторско предпочитание?

— Писателят прилича на майката, която тайно обича едно от децата си, но външно обича всички. Най-трудно написах „Татул“, като стигнах до сцената със смъртта на Тошка, не можех да ям, не можех да спя; разболях се. Измъчиха ме стилът и езикът на „Орлов камък“. А „Обикновени хора“ — това е целият ми съзнателен живот. Първите части вървяха много трудно; а след това, когато си изясних развитието на целия сюжет, стана по-леко. Правил съм средно по пет редакции на всяка част. „Снаха“ има седем редакции. Най-трудно от пиесите си написах „Глас народен“, последното действие го работих още една година и след като пиесата бе вече приета от режисьора Филип Филипов. Помня — финалът имаше над 50 редакции.

— Искам да ви попитам какви нови замисли ви вълнуват, пишете ли сега. На каква тематика бихте желали да напишете нова книга?

— През последните една-две години написах една малка документална повест, само от 52 страници — „Повест за Беличката гора“, която издаде издателството на Отечествения фронт. Разказвам за прочутото героично село Белица, сега град, моята съпруга беше там три години агроном. Познавам хората и обстановката

отблизо, изучих бунтовната история на това известно селище. Написах и новелата за юноши „Среднощен конник“, а за най-малките читатели е книгата ми „Старшината и Русанка“, в нея описвам малкото момиченце Русанка, което се изгубва в големия град и със старшината от народната милиция търси своя дом.

Смятам, че ако се оправя, сега съм много уморен, ще мога да продължа работата си върху романа „Машеха“, започнат преди Девети септември. Това е една трагедия, но проблемите са актуални, продължават да вълнуват още. Бях замислил една четирилогия — „Пепелище“, „Татул“, „Снаха“ и „Машеха“ Ръкописът на първия роман пропадна, после събитията ме увлякоха, изоставих и „Машеха“ Сега, ако имам време и сили, за около година, година и половина ще завърша това си произведение. Смятам, че то ще бъде по-интересно и от „Татул“, и от „Снаха“ Но благодарен съм, че успях да довърша „Обикновени хора“, сега читателите и критиците имат пълна представа за романа.

Всеки допир до личността и творческия свят на Георги Караславов е едно истинско, неповторимо преживяване. То крие не само радостта от общуването с такъв изключителен за нашите национални литературни мащаби автор, но и богатството от размисли, чувства, оценки, които той така щедро споделя в непринудения разговор. Неговата личност се проектира именно в бързите мисловни реакции, във въздействието на спомена или чрез тази жива човешка отзивчивост, чрез която писателят намира верен контакт със своя събеседник.

Месеците на сериозно лечение не намаляват неговия буден интерес към събития и хора. При нашите срещи, въпреки влошеното си здравословно състояние, Караславов с готовност приема да отговаря на зададени въпроси, да откликне на ярки обществени събития и поводи. Многолетната работа в партийните издания е оставила трайни следи у него. Малко са нашите писатели, които така дълбоко и изтънко да познават журналистическата работа, да я ценят и уважават.

Понякога той обича да се шегува. Типичният, неподражаем караславовски хумор се проявява обаче дискретно, без шумна припряност, естествено. На 11 ноември 1976 година сутринта, както обикновено, с писате-

ля седим в хола. Лицето му е по-ведро. Стана дума за някои допуснати правописни грешки в печата, които са му направили впечатление напоследък. По повод на тях той заразказва:

— Някога, след Деветнадесетомайския преврат 1934 година, с Радевски усилено започнахме да превеждаме руска и съветска литература. В моя превод на „Капитанска дъщеря“ от Пушкин се говореше за Симбирска губерния. Печатарите обаче го бяха поправили на Сибирска губерния и затова се наложи аз лично да отида да поправа коректурите на място.

Един от тях обаче, наш другар, като ме видя, погледна ме и каза: „Вие, писателите, сте толкова занесени, че не знаете, че се казва Сибирска губерния, от Сибир.“ И колкото и да го убеждавах, все пак в текста бе отпечатано Сибирска губерния.

Започнатият разговор продължава.

— Другарю Караславов, как, според вас, априлската линия на партията изигра своята роля за насочването на съвременната литература към значимите проблеми на времето. С какво решенията на Единадесетия партиен конгрес допълват тази роля, кое е ръководното изискване в тях за съвременните писатели?

— Аз смятам, че благодарение на априлската линия на партията нашата художествена литература се насочи към най-животрептящите въпроси на нашето съвременно развито социалистическо общество и преди всичко към по-всестранно разкриване на съвременния герой, на съвременния човек. Що се отнася до решенията на Единадесетия конгрес, то тези решения допълват и разширяват априлската линия на развитие, естествено насочват художествения процес към още по-голяма задълбоченост, към продължение на завоеванията през изминалите двадесет години.

Съществен става въпросът за изобразяване на нашето съвременно социалистическо строителство, на завоеванията на развитото социалистическо общество. Този проблем е свързан и с правдивото отразяване на действителността, с темата за голямата правда и за малката правда. Пред художника днес стоят огромните завоевания на стопанския и културения живот, благодарение на които името на България става популярно по цялото земно кълбо. Развитото социалистическо об-

щество бързо, ефективно изгражда своята материална база, има невероятни темпове на развитие.

Искам също да подчертая, че до Девети септември и малко след това само тук-таме се появяваха преводи на български книги. Сега, повече от двайсет години след Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 година, след XI конгрес на партията, заедно с нашата икономика и културата проби на широк фронт нашите граници и показва на различни слоеве от обществото в други държави какви огромни успехи в литературата имаме ние и как българските писатели участвуват дейно в развитието на световния литературен процес. А това е голямо достижение.

— Стотици милиони читатели по света четат, наслаждават се и се обогатяват от преводите на наши художествени произведения. Дори българската класика сега, в светлината на Априлския пленум, се възражда и като че ли добива ново значение за читателите от другите страни. Най-пресен пример за това е новият превод и новото издание на романа „Под игото“ от Ив. Вазов на френски език, изтъкван от авторитетни критици като голямо белетристично завоевание в световен мащаб.

Георги Караславов винаги с интерес е следял новостите в нашия литературен живот. Питам го — имал ли е възможност да преглежда и чете редовно нашите литературни издания, нови книги, какво му е направило впечатление?

— Това, което бих отнесъл също към нашите големи успехи — продължава писателят, — е появяването на свършено млади, непознати писатели, които вдъхват големи надежди. Разбира се, в наплива на млади имена има и конюнктурни явления, но те ще отпаднат, за да останат онези, които носят истинското зърно на вдъхновението. Напоследък нямам възможност да чета така, както преди, и затова по-малко познавам всички прояви на младата литература. Но това, което прочитам, ми дава основания за сериозен оптимизъм.

Следя доста внимателно списание „Родна реч“ и ме радва фактът, че там се явяват много свежи сили. Забелязвам, че редакцията засили белетристичния отдел, много ученици и ученички пишат проза, от тях сигурно ще излязат някои имена, които ще ни зарадват в бъ-

дещето. Но тук искам да отбележа нещо, което е важно да знаят младите таланти при упоритата работа в областта на художественото слово. Те трябва да бъдат пропити от съзнанието и от волята за непрекъснато разширяване и обогатяване на своя жизнен опит. Защото нямат ли жизнен опит — и най-подчертано изявените дарования започват да смучат от пръстите си и да заливат по разни нездрави и незрели увлечения.

В навечерието на Международната среща на писателите в София през юни 1977 година посещавам големия наш творец на 27 май 1977 година към 16 часа. Макар че е делегат, той няма да може да присъства в Парк-хотел „Москва“ поради здравословното си състояние.

— Другарю Караславов, кое, според вас, определя традиционната ангажираност на българските писатели с проблемите на световния мир, с борбата за неговото запазване?

— Бях осемгодишен, когато една вечер се връщах с леля ми и чичо ми от нивата. Бяхме наближили вече селото и изведнъж старата камбана заби. Нейният глас и досега е останал в съзнанието ми. В къщи, като се прибрахме, нашите подготвяха торби от хасе за мъжете, стана ясно, че е обявена война. Още си спомням моя братовчед Слав Караславов, който загина двайсет и четири годишен на бойното поле. Мога да кажа, че цялото мое детство, пък и моята младост преминаха под тежките облаци на разорителните войни, които оставиха незаличими рани по нашата земя.

В Първата световна война имаше много ранени и убити, неизмерими бяха материалните и човешките жертви. Спомням си как нямаше какво да се яде, нямаше газ, масло, нямаше сол, колкото и това на пръв поглед сега да е непонятно. Ходехме с обувки с дървени подметки, народът ни оголя и обося. Продажната политика на Фердинандовата власт разори България.

Великата октомврийска социалистическа революция внесе прелом в развитието на световната история, озари нашия път. Преблемът за мира стана международен проблем. Той намери голямо отражение и в литературата. Новите поколения творци реагираха с една открита антивоенна вълна.

В нашата поезия проехтя гласът на Христо Смирненски, който написа страстни антивоенни революционни стихове и стана родоначалник на новия метод на социалистическия реализъм у нас, Гео Милев от страниците на списание „Пламък“ застана на страната на народа и възпя неговата борба с прочутата си поема „Септември“ В ония години вдигна голям шум разказът на Людмил Стоянов „Милосърдието на Марса“ — едно смело изобличение на империализма и неговата човеконенавистна същност.

Също така от чужбина нахлу прогресивна антивоенна литература. Н. Лилиев и Й. Мечкаров преведоха известния роман на Анри Барбюс „Огънят“, който се ползваше с популярност у нас.

В годините на Втората световна война нашите прогресивни писатели, творците-комунисти активно участваха в борбите на партията за мир и народни правдини, за човешко щастие и прогрес. Редица наши поети написаха страстни произведения, в които отразиха ужасите на войната, нейната античовешка същност.

Може да се каже, че десетилетия наред чрез своите произведения най-известните наши писатели отрекоха войната и бяха едни от най-изтъкнатите борци за мир.

— Как оценявате днес борбата на писателите за мир, тяхното място в антивоенното движение на прогресивното човечество?

— Днес повече отвсякога мястото и отговорността на писателя неимоверно е нараснала. Думата на творците на художественото слово е по-тежка откогато и да било по-рано. Да вземем само този факт, че някога тиражите на книгите бяха неимоверно малки. Сега излизат книги с милионен тираж, да не говорим за такива страни като Съветския съюз, където книгите се издават във фантастични тиражи. Писателят влияе със своята позиция, със своята мисъл и дело на десетки и хиляди читатели, неговата аудитория е неизмеримо пораснала. И именно в такава голяма мисия като борбата за мир, за човешко щастие, за световен прогрес писателят е длъжен да бъде в челните редици на обществените прогресивни движения. Неговата обществена съвест трябва да гори с проблемите на времето, сърцето му трябва да пулсира с динамиката на века. Отношението на писателите към мира е от решаващо

значение, защото чрез него те ще сплотят около себе си хора от различни страни, ще ги вдъхновяват да бъдат по-твърди и смели в решаването на сложни и важни обществено-политически проблеми.

Ние трябва да стоим на позициите на мира и да го браним с всички сили.

— Кои, според вас, най-актуални проблеми, свързани с борбата за разоръжаването, имат значение за отделния творец, за неговото дело?

— Преди всичко ние, писателите, трябва да се борим разведряването да стане необратим процес. Писателската дума, писателската съвест са нужни на мира. Чрез своите произведения творците във всяка страна трябва да служат на истината, на борбата срещу разоръжаването. Смятам, че антивоенната проблематика в литературата е особено актуална. Гениален творец като Толстой написа „Война и мир“ Създадени са още много книги-образци, в които е отразен хуманизмът, защитени са най-светлите идеали на човечеството. Днес също се пишат и трябва да се пишат такива произведения, защото антивоенната проблематика се свързва с най-големите и парливи проблеми на нашето време.

Будната писателска съвест на Георги Караславов се усеща в цялото му творчество. Но той и досега е запазил живия си интерес към събитията, свързани с миналото или настоящето. В разговорите при нашите срещи в Драгалевци писателят винаги подчертава, че продължава да живее дейно и с вътрешно съпричастие към главното, което вълнува нашето съвремие. Големи дати и факти са оставили следи и в неговия живот, те будят спомени. По повод чествването на стогодишнината от Шипченската епопея той споделя:

— В моето съзнание чутовният подвиг на героите от Шипка беше възкресен още в детските ми години чрез Вазовата ода „Опълченците на Шипка“ Въображаемо си представях картините на боя, величието на руските войници и българските опълченци. Сякаш виждах жив легендарния генерал Радецки. По-късно аз учих в Педагогическото училище в Казанлък и тогава посетих село Шипка, изкачих се и на самия легендарен връх. Не мога да опиша вълнението, което изпитах тогава.

— Другарю Караславов, вие сте съвременник на такава епохално събитие като Октомврийската революция.

Какво си спомняте за паметната 1917 година, как научихте вестта за победата на революцията в Русия. Какво влияние оказаха тези изключителни преживявания върху вашия живот, върху творческото ви развитие?

— През моя живот Октомврийската революция е най-голямото световно събитие, на което съм имал щастието да бъда съвременник. Аз бях тогава тринадесетгодишен. Първите известия за победилата революция на руските работници и селяни в моето родно село Дебър бяха доста смътни. Обаче от фронта започнаха да се завръщат войници-отпускари и те донесоха първите вести за това събитие, започнаха оживени разговори за него. Между тях беше и чичо ми Динко Г Караславов, който на фронта беше възприел идеите на партията на тесните социалисти и приветствуваше победата на Октомври.

След като навърших четиринадесет години, аз започнах да чета най-усилено „Работнически вестник“, вестник „Младеж“, вестник „Земеделско знаме“, списание „Ново време“.. Чичо ми получаваше целия партиен печат, книги, издадени от тогавашното партийно издателство „Освобождение“ Поради всичко това идейното ми ориентиране ставаше много бързо. Аз се интересувах не само от литература, но и от въпросите на марксистическата философия и от редица други проблеми на теорията. По това време и личността на Ленин стана по-популярна у нас. Малко все още се пишеше, но твърде много и нашироко се говореше за него между простия народ по улиците и хорищата, по кръчмите. На селските вечеринки мъжете и жените спореха за Ленин, образът му изпъкваше все повече и повече и се налагаше в народното съзнание с легендарна сила. И досега се е запечатал в съзнанието ми един случай, когато жената на виден партиен деец от селото ни вдигаше юмрук и високо казваше: „Иде Ленин, иде Червената гвардия!“

Всички следващи години от моя живот са проникнати от озарението, което Октомври даде на цялото мое поколение, а и на следващите поколения. Революцията ни отвори очите, даде ни висотата на своите идеали, посочи ни пътя на борбата за човешко щастие и правда. Аз станах член на Комунистическата партия под

влиятието на Октомврийската революция, защото повярвах в нейната сила, която наистина преобрази света.

— В своя крупен многотомен роман „Обикновени хора“, в пиесата си „Ленин влезе в нашия дом“, в поестта „Селкор“, в редица от своите разкази вие много ярко сте разкрили преломните процеси в нашия обществено-политически живот под влияние на идеите на Октомври. А какво е, според вас, значението на руската и съветската литература за вашето развитие на творец, как бихте определили нейното място в живота и дейността на цялото ваше поколение?

— Аз вече многократно съм разказвал за въздействието, което оказа върху мене романът „Майка“ на Максим Горки. А образът на Павел Власов, неговата реч в съда просто ме разтърсиха тогава.

В годините на най-черен терор, на най-засилена реакция съветската литература бе за нас ръководеща, тя ни насочваше в търсенията, даваше ни ориентир за проблематиката, в изясняването на методологията и намирането на верни, реалистични художествени средства. С какво възлнение се четяха тогава стиховете, разказите, романите на съветските писатели! Мнозина от нас превеждаха известни произведения на съветски автори, те оказаха голямо влияние върху идейното формиране на нашата интелигенция в годините на борбата. В Прага като студент видях на витрината на една книжарница „Тихият Дон“ на Михаил Шолохов, преведен на немски език. Този роман заедно с произведенията на Алексей Толстой, на Ф. Гладков, Ал. Фадеев и др. разкриваха правдата за революцията, за нейните герои.

В моя роман „Обикновени хора“ идеята за дружба и обичта към Съветския съюз е разкрита чрез възлненията на редица от героите. Съветската тема присъствува и в останалите мои книги. Това е една от най-въдъхновените теми на цялата наша литература не само в годините на борбата, но и днес. Както ние в България, така и във всички страни по света прогресивните хора, цели народи се учат от съветската литература. Съветският съюз доказва безспорните възможности на социалистическия строй, въплъти в дела огромните задачи, които Октомври и Ленин поставиха.

Няма голям наш писател, който да не се е влиял

от съветската литература, да не е бил свързан по някакъв начин със съветската страна и нейния могъщ народ.

Тези над шестдесет победоносни години, които извървя великата страна на Ленин, са велик подвиг. Те бележат цяла епоха в световната история, разкриват нови пътища пред човечеството, чертаят светлите хоризонти на бъдещето. Благодарение на Октомврийската революция много от мечтите на милиони хора ставаха реалност. Комунистическата партия на Съветския съюз сега има огромен авторитет сред прогресивните хора, сред борците от всички страни. На мен ми направиха голямо впечатление изказванията на делегатите от африканските страни на нашия Единадесети партиен конгрес. В техните думи откривам продължаващата неизтощима сила на въздействие на Октомврийската революция.

— Стана дума за литературно влияние и затова, другарю Караславов, ви моля да споделите кои чуждестранни писатели са оказали въздействие върху вашето творчество, върху художествените ви търсения?

— Толстой е моят най-голям учител в литературата, „човечище“, както го нарича Ленин. Постоянно съм чел и препрочитал неговите съчинения и главно „Война и мир“, аз този роман го смятам за най-големия, за най-хубавия роман в световната литература. Толстой дава такива блестящи характеристики на героите, просто да се учудиш, и не само за руските герои, но и на френските, на чуждите.

— Бихте ли посочили кое точно в произведенията на гениалния писател ви е привличало, кои черти на неговия стил, на неговото майсторство са ви оказвали влияние?

— Много внимателно съм изучавал характеристиките на отделните герои, техните преживявания и специално характеристиката и преживяванията на Ана Каренина. Също така силно впечатление при четене са ми правили редица разкази и повести на Толстой, особено „Кройцера соната“, „Поликушка“ и новелата, която прочетох най-напред — „Корней Василиев“ Тук бих посочил и „Хаджи Мурат“, забележителен е краят на повестта, след бягството на хаджи Мурат от руското пленничество. Бих посочил и повестта „Казаци“

— Вие водили ли сте си бележки? Известно ми е, че някои автори, изучавайки чуждото майсторство, са преписвали текстове от книгите им, за да вникнат попълно в тяхната художествена тъкан, в дълбочината на психологическото движение?

— Никога не съм си водил бележки, учил съм се само чрез четене на Толстоевите произведения. Някои от тях, както вече казах, съм препрочитал много пъти, даже един от томовете на „Война и мир“ съм чел толкова често, че кориците му са се протрили.

— А кои други чуждестранни автори със своя живот и творчество са ви правили впечатление, привличали са вашия творчески интерес?

— Най-голямо и най-силно впечатление с живота и творчеството си са ми направили двама чуждестранни писатели — Максим Горки и Джек Лондон.

— Как като читател открихте Джек Лондон?

— Мисля, че за първи път научих името на Джек Лондон, когато четох спомените на Н. Крупская за Ленин. Тя пише в тях за голямото впечатление, което е направил разказът на американския писател „Жажда за живот“ на гениалния вожд на революцията. След това се заинтересувах и прочетох цялото творчество на Джек Лондон. Много силно ме развълнува сюжетът на неговия роман „Мартин Идън“, в който е вплетен значителен автобиографичен елемент.

— А вие имате ли произведение или произведения, в които да сте разкрили собствения си образ, да сте отразили моменти от вашия живот, черти на характера си?

— Имам такива произведения с автобиографичен елемент. Например романът „Обикновени хора“ В него един от героите — братът на Станка, Тоньо Тошавров, носи много от моите лични черти, чрез неговата дейност съм изобразил много моменти от моя живот, мои лични преживявания.

И в други няколко произведения имам автобиографични елементи. Например разказът, в който се пресъздава образът на Мангафата . . .

— Става дума за разказа „На пост“, нали?

— Да, „На пост“ Там е описан образът на учителя, който отива да говори с тухларите . . . На този образ аз съм прототипът, макар и съвсем бегло, съвсем

бледо. А иначе, по косвен път, съм дал в много свои разкази и в други произведения — романите „Татул“, „Снаха“, свои преживявания, свои патила и вълнения.

Имам отпечатани няколко разказа из моя учителски живот в списанието, което някога издаваше Тодор Самодумов. Това са чисто документални разкази за мои ученици. Тези разкази не са публикувани по-късно в моите книги, в избраните ми съчинения или в други сборници с разкази.

— Другарю Караславов, във вашето творчество ми е правило впечатление и това, че такива теми като темата за смъртта, темата за любовта не са намерили широко място, не присъствуват ярко и силно. Как бихте обяснили вие това?

— Тези теми присъствуват в отделни мои произведения дотолкова, доколкото е нужно за сюжетното развитие, за проследяване живота на отделния герой. Мисля, че ако говорим за смърт, то в „Татул“ съм се опитал да покажа най-дълбоко, с нужната психологическа подплата изживяванията пред смъртта чрез насилствения край на Тошка. Тя умира, отровена от Марьола. Също така проблемът за смъртта е свързан и с някои от героите в „Обикновени хора“, когато разказвам за съдбите на Спас Йлков и на Въкрил Воденичаров, на Златко Чучев. Там по-задълбочено съм обрисувал предсмъртните състояния.

Темата за любовта никога не е била централна в моето творчество, макар че тя присъствува — например в началото на „Снаха“, в повестта „Бащин грях“, в „Обикновени хора“ и други мои произведения. Но за мен като писател беше по-важно да покажа как се води тази страшна класова битка у нас в продължение на двадесет и една години — от 9 юни 1923 година до победата на социалистическата революция на 9 септември 1944 година. Общественият живот, пречупен през съдбите на моите герои, е бил винаги основната, главната тема.

През целия си дълъг многолетен жизнен и творчески път Георги Караславов остана верен на комунистическата правда, на революционния идеал. От позицията на писател-комунист той изобрази националния бит и характер, разкри общественно-политическото съзряване

на българина по пътя му към неговите днешни социално-икономически победи и културни завоевания.

И в разговорите с писателя, и при анализиране на неговото творчество ние откриваме колко близко е отразил той в книгите си живия живот, колко дълбок е неговият реалистичен поглед.

В навечерието на новата, 1979 година, на 30 декември 1978 година, отново в разговор с Георги Караславов засягаме теми из неговия живот и творческото му развитие. Бих казал, че тези теми при срещите ми с него са неизчерпаеми. Не е възможно да се разговаря с писателя и да не стане дума за родното му село Дебър, сега квартал на град Първомай. Защото оттам са най-съкровените му спомени, най-въълнуващите преживявания, оттам са героите на големите му произведения, там е целият свят на неговото творчество. Питам Караславов за някогашния Дебър, за родове и махали, които той помни.

— Тогава село Дебър имаше към четири хиляди жители, а сега е към пет хиляди. Много от жителите му се изселиха в Димитровград, Чирпан, Хасково, Асеновград, Пловдив и тук в София. Но най-много изселници има в Димитровград.

В мерата на Дебър влизаха: Кабата — със стари дъбове от преди 300—400 години, Челтиците — това е оризището, и Гереня — там почвата е варовита, бедна е. Аз ходех обикновено в Гереня, там живеяха много мои роднини, имах близки другари.

Макар че селото е разположено на равно, не е пръснато, имаше си свои махали. Една от тях е Шосето — къщите бяха разположени на шосето за Хасково, което разделяше селото на две части. Имаше Шутелъова махала, също махалата на Дяко Попов — той беше кръчмар, богат човек, беше избран и за народен представител на времето.

— Много от вашите наблюдения, преживявания, впечатления от родното ви село са отразени в творчеството ви. Интересно е да споделите това детайлно изображение на битовата обстановка в „Татул“, „Снаха“, „Обикновени хора“, в други ваши произведения дали е свързано примерно с родния ви дом в Дебър. Откъде сте взели подробностите при описанието на обстановката, интериора, бита?

— Взел съм елементи от нашия дом, също от домовете на мои роднини и приятели, у които съм ходил. В „Татул“ например съм описал дворната обстановка в дома на моя връстник Георги Жеков Кюркчиев, той е от нашия род. Живееха през къща от нас. Доста неща от техния дом съм взел. Елементи от обстановката съм взел и от дома на моя братовчед Динко Караславов, също от дома и на другия ми братовчед Михаил Русинов. Описал съм и дома на моя дядо Христос Хаджиминев, бащата на майка ми. Разбира се, в процеса на писането много подробности се изменят, едни детайли се примесват с други.

— Другарю Караславов, а как протича процесът на писането? Дълго ли обмисляте сюжета, развитието на действието, преживяванията на героите?

— Зреенето на моите произведения ставаше винаги бавно и мъчително. Докато почна да пиша, дълго време обмислям всичко с най-големи подробности.

— През това време записвахте ли си нещо, да кажем отделни хрумвания? Правехте ли предварителен план на композицията, на действащите лица?

— Не, никога не съм записвал нищо предварително. Само внимателно, много съсредоточено обмислям замисъла, действието. По време на обмислянето цели страници се „отпечатваха“ в мозъка ми като върху лист хартия.

Много ме затрудняваха например героите — характерите, имената — всичко до най-големи подробности. Аз гледам името да бъде според обстановката, обичаите на местните жители, а не да е някакво измислено, модно име, което да не върви например за отдавна отминала епоха. Такива измислени герои имаше на времето и тяхното въздействие беше доста неестествено, възприемаха се доста трудно. Автори като Симеон Дановски и Панчо Михайлов описваха селска обстановка, селски герои, а им слагаха крайно неподходящи имена.

За мен беше много важно предварително да уточня битовата обстановка. Изграждах си точна представа за къщата, двора, за всичко, свързано с живота и навиците на моите герои. Обръщах внимание на занаята, на това, което работеха. В главата ми всичко се оформяше и каквито и нови неща да изникнеха в процеса на писането, веднъж набелязаното оставаше: дори и ко-

гато работех върху произведение, писано в продължение на петдесет години — романът „Обикновени хора“

— В един разговор споделяте, че най-напред сте предложили „Снаха“ на едно списание, но сте изтеглили ръкописа. Защо, бихте ли разказали по-подробно за този случай, за създаването на това върхово ваше завоевание в романистиката?

— Бях дал ръкописа на „Снаха“ в списанието на Георги Цанев „Изкуство и критика“, но го изтеглих, за да го дообработя. Рамката на произведението не ми харесваше, беше стеснена. Трябваше да се даде по-голям простор на произведението, да се очертае още порелефно, по-обемно Юрталана. И затова, като си взех ръкописа, работих упорито. Помня това време, един много тежък период за мене. Беше тежката и студена зима на 1941 година. Тогава живеех в къщата, подарена от сина на Христо Ботев на Литературния институт — на ул. „Цар Крум“ 15. Тодор Боров ме прие там, той живееше със семейството си на долния етаж, аз обитавах горния. Покрай стената на моята стая минаваше техният комин и така се топлех. Ръцете ми бяха напукани от студ. В събота си стягах багажа и отивах при семейството си в Сливница, където жена ми беше на работа. Там продължавах също да пиша. „Снаха“ има седем редакции.

— А колко време обмисляхте романа?

— Още от 1925 година. Случката се въртеше в главата ми, обаче надделя писането на „Татул“, почнах него да работя, а след това почувствувах вече, че е дошъл моментът да започна и „Снаха“.

— При обмислянето на романа как виждахте неговия финал?

— За мене беше важно да напиша произведението, а първоначално замисления финал не го дадох поради цензурни съображения. Иначе завършъкът на романа щеше да бъде друг. Затова по-късно, когато писах пиесата си „Снаха“, дадох ѝ друг финал, по-различен от този на романа.

— Как станавате драматург, другарю Караславов?

— Към драматургията ме подтикна моята работа в Народния театър, където след Девети септември бях известно време директор. Близо три години прекарах в

театъра. Запознах се с театралната кухня, така да се каже. Трябваше да преглеждам и да поправам различни пиеси. Бях принуден да обработя и драматизацията на „Снаха“, просто да я напиша отново, тъй като Александър Хаджихристов, който се зае с тази работа, не можа да я свърши истински.

— В произведенията ви преобладават героите, излезли из самите недра на българския народ — така е във вашите ранни разкази и книги: „Уличници“, „Кавалът плаче“, „На пост“ и „На два фронта“; в повестите „Селкор“, „Параκληсът на Свети Петър“, „Бащин грях, „Танго“; в пиесите ви „Глас народен“, „Ленин влезе в нашия дом“, „Габерови“ . . Ако продължавам, трябва да изброя заглавията на всичките ви произведения, другарю Караславов. Най-крупният ви и мащабен роман „Обикновени хора“ и със заглавието си подчертава това. Кое ви насочваше именно към обикновените, трудовите хора?

— Моят живот беше много бурен. Най-напрегнато беше времето на фашистката диктатура, когато бях под подозрение, наблюдаван и преследван, арестуван, измъчван. Но въпреки всички трудности имах голяма и ясна цел пред себе си — да служа предано и всеотдайно на партията и народа и със своето творчество като писател да отразя борбите за днешния ден, за комунистическото бъдеще на родината ни. През всичките години на моето идейно и естетическо съзряване бях неотделимо свързан с революционните борби, бях участник в тях — без чувството, че съм писател, а като обикновен партиец, като комунист. За моето израстване изигра голяма роля влизането ми в редовете на Комунистическата партия. Един писател не може да се развива, не може да създава трайни произведения, ако не изобразява живота на своя народ, ако правдиво не внася в творчеството си най-големите идеи на своето време. Така търсих сюжетите, героите, проблемите на моите произведения.

— Как посрещате своята седемдесет и пет годишнина?

— Своята седемдесета годишнина посрещнах и изпратих с голям мерак. А сега вече посрещам годините като неотменим ход на времето.

В изключителното творчество на Георги Караславов годините са измерени с устрема на живота, с волята и жаждата за правда и красота, с величието на комунистическата вяра. Неговите дълбоки жизнени произведения внушават силата на човешкия дух в борбата да се утвърждава големият ден и бъдещето на родината.

Академик Емилиян Станев:

„ИЗКУСТВОТО ТРЯБВА ДА БЪДЕ ЧЕСТНОСТ
И СЪВЕСТ, В НЕГО ТРЯБВА ДА СЕ ВЛИЗА
С АПОСТОЛСКА ОБРЕЧЕНОСТ“

Творчеството на Емилиян Станев е сред най-сериозните завоевания на нашата проза, то бележи един от нейните най-високи върхове. В него са отразени богатият свят на българина, сложни исторически и обществено-политически събития, динамиката на социалното развитие. Писателят навлиза в нравствените сфери на битието с будна съвест и убедителна психологическа аналитичност, разкрива човешките взаимоотношения неподправено и искрено, с дълбочина и отговорност. В анималистичните си разкази той утвърди силните хуманистични проблеми на търсеция художник, вярващ в чо-

века и красотата. В мащабното си произведение „Иван Кондарев“ Емилиян Станев пресъздаде революционните борби на партията и народа, а в дълбоките си исторически романи — „Легенда за Сибин, преславския княз“ и „Антихрист“ — разкри ярки национални черти и характеристики, разработи важни, непреходни теми.

Увлечателен събеседник, Емилиян Станев постоянно те следи с присмехулния си поглед, неговите мисли непрекъснато те провокират. Трудно е разговорът с него да се задържи върху една плоскост, живо и темпераментно писателят изразява своите съгласия и несъгласия, в отделни негови оценки звучи полемична острота. Словото на Емилиян Станев винаги е задъхано, изпълнено с мъдрост и жизнена наблюдателност, неподчинено на общоприетото, конвенционалното.

През последните години той живее, отделен в тесния кръг на любими приятели и събеседници. Него трудно можеш да го видиш в писателското кафене — появяването му там би било събитие. В обкръжението на великите сенки на миналото, измъчван от своите светли и мрачни видения, гонен от образите на своето въображение, писателят все повече и повече, вечно недоволен от себе си, от постигнатото, навлиза в неизмеримите тайни на човешкото битие и душа.

В навечерието на неговата 70-годишнина, в хола на вилата в Бояна, разговаряхме върху темата за творчеството, за неговия смисъл. Писателят, облечен в черен пуловер, седнал в креслото, казва:

— Творчеството е изповед, страдание, творчеството е пречистване. Писателят, който седне да измисля, да съчинява своите сюжети, без да вложи себе си в това, което пише, нищо не може да създаде. Ето излизат книги, книги, а липсват произведения, които, като ги четеш, така да те грабнат, че да не можеш да се разделиш с тях.

Наближаващият юбилей на писателя ми спестяваше неудобството да го попитам как се чувства човек, когато е извървял толкова години, как гледа на своето минало.

Емилиян Станев споделя лаконично:

— Човек се изучава, когато се вглежда в миналото си, както един народ е истински мъдър, когато познава своята история, осъзнава и победите, и грешките.

Колкото и да е неприятно да се занимаваш с това, което си преживял, то е необходимо. Без това няма развитие.

Питах го за откъса, който взех за публикуване в броя на „Работническо дело“, в който щеше да бъде отбелязан неговият 70-и рожден ден: откъс от бъдеща книга ли е?

Той припряно отговори:

— Това е един откъс от мой ръкопис, в който разказвам за себе си, за живота ми през детските години в Търново... Нещо като дневник, като спомен, но не е разказ. Сега разкази не се пишат, сега пишат романи — за всичко. Искам само да не се съкращава текстът, забелязал съм, че все се намират хора, които, като им дадеш нещо, бързат да съкращават, да редактират, като че ли авторът не съществува.

— Другарю Станев, как, според вас, един автор трябва да търси себе си, как трябва да намира своите теми и проблеми?

— Писателят трябва да познава своя корен, своя народ, неговата история. Да бъде честен и открит към големите, сериозни проблеми на живота. Когато има голям талант, той ще намери своя тема, свой път в литературата.

Съдбините на народа — това е една постоянна, вечна тема, която винаги присъствува и в творчеството на този голям наш писател, и в неговите разговори. Спомням си живота, непринудено негово изказване на една вечеря в Толбухин, където и той беше дошъл да участва в тържествата, посветени на певица на Добруджа Йордан Йовков. Той говори за примера, който авторът на „Старопланински легенди“ е оставил в нашата литература като творец и гражданин — любов към хората, отлично познаване на техния живот, отразяване на светлото и красивото в човешката душа. „Уроците на Йовков — подчерта Емилиян Станев — са уроци за това, как трябва да се създават произведения, които винаги ще вълнуват читателите. Такъв естет като Йовков не може да бъде чужд на хората, той постоянно търси и нравствената мярка и я защитава с висотата на своята творческа сила“

А ето какви са отговорите на Емилиян Станев на мои въпроси, зададени при друга среща:

— Другарю Станев, а нашата съвременна литература ви създадохте обаятелния образ на героя комунист Иван Кондарев от известния ви едноименен роман. Бихте ли споделили какво ви ръководеше, когато пишехте своето произведение, с какво този образ ви беше близък?

— Иван Кондарев в известен смисъл съм самият аз — т. е. моите някогашни конфликти и търсения. Вероятно не бих написал този роман, ако не се замислих за историческата съдба на нашия народ до 9 септември 1944 година. Външният образ на Кондарев е образът на известен анархокомунист, чиято фотография видях и за когото знаех доста, но вътрешното му съдържание, както казах, изцяло е от мен, от моите търсения и вълнения.

— Кога, според вас, един сюжет, една тема са истински актуални? Кое определя истинската стойност на художественото творчество, прави го голямо и значимо?

— Според мен едно художествено произведение живее дълго само когато е наситено с обществено-историческия живот, с климата и битата на даден народ.

— Другарю Станев, какви изменения в душевността на съвременния българин откривате като писател? Какво ви вълнува в нашата действителност, в нейното развитие, в новото, което се създава и настъпва?

— Благосъстоянието на нашия народ сега расте и всеки бърза да вземе своя дял. Едни пристъпват към това със старото съзнание и манталитет, като се мъчат да се приспособят към новите условия на социалистическото общество и държава, други — с ново съзнание и нов манталитет. Бай Ганьо, за съжаление, все още е жив у нас и той разбира социализма само като търговска сметка на чужд гръб. Човекът се променя мъчително, бавно. Самочувствието на нашия човек сега е високо, той е творец и празданин на една преобразена страна, но с всичко това заедно с огромните наши успехи нарасна изглежда и апетитът на отделни хора. В преодоляването на консумативността и запазването на чистотата на поривите, на мечтите и завоеванията можем да търсим новото в сегашния етап на нашата социалистическа действителност.

— На Юлския пленум на ЦК на БКП с голяма острота бе поставен проблемът за голямата правда и за

малката правда, как виждате вие този проблем като гема за писателя?

— Правдата е неделима от доброто и лошото, от положителното и отрицателното в живота. Писателят винаги търси правдивото, убедително изображение на света. А щом Юлският пленум на партията се занимаваше с въпроси като „голямата правда“ и „малката правда“, ясно е, че те изискват вярно, точно отношение и изображение. В такива неспокойни епохи на революционни и обществени промени „малката правда“ е като болест, която започва от краката и стига до главата. Тъкмо писателят трябва да воюва срещу малката правда в името на голямата правда, за да бъде достоен изобразител на епохата, иначе какъв писател ще е той.

— Какво определя майсторството на твореца, какви са вашите изисквания, за да бъде изкуството сериозно и въздействащо?

— Изискванията за майсторството поставя преди всичко самият писател, ако е талантлив. Колкото по-оригинален е талантът му, толкова по-високо издига той своето художествено майсторство, мерките за него. И колкото по-незначителна е дарбата му, толкова повече писателят се пригажда към някаква школа или литературни течения, към „модата“ Истински големият художник на своето време създава такива произведения или такова произведение, от което теоретици и критици „създават“ школа, а не обратното. Изкуството трябва да бъде интелектуална честност и съвест, в него трябва да се влиза с апостолска обреченост. Всяко нагаждане, псевдоноваторство, конюнктуризъм водят към лъжа и малоценност на създаваните произведения. Творческият процес се ръководи истински от живота, от големите идеали, от правдата на нашата революция, а не външно. Един съветски академик казваше, че да ръководиш според стеснени представи научния процес или изобщо творческият процес, това е все едно да държиш крака на един играч, който играе международен мач.

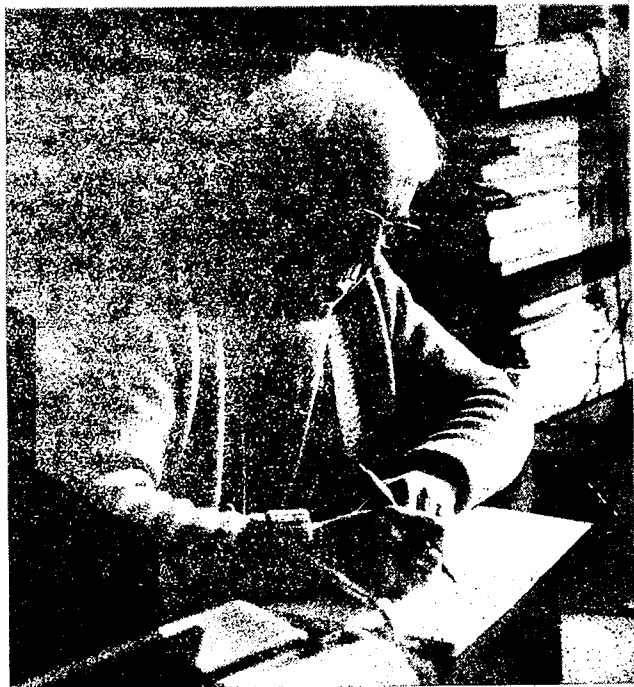
За бъдещата си работа, за своите нови творчески намерения Емилиян Станев споделя:

— Размишлявам над един роман, в който ще се

опитам да изкажа моите разбирания за минало и настояще на нашия народ, за нашите „български работи“, тъй като ми се струват доста сложни и извънредно важни днес.

Смъртта пресече неговите планове, предреши много от задачите, които писателят си беше поставил. Случи се така, че на 8 март 1979 г. със Светлозар Игов бяхме в Правителствената болница, за да посетим Георги Караславов, който бе на лечение там, но разбрахме, че е изписан. В коридора срещнахме съпругата на Емилиян Станев — Надежда Станева. Оказа се, че писателят е постъпил рано сутринта, след като е получил тежка криза през нощта.

В потискащата атмосфера на болничната стая Емилиян Станев ни посрещна с присъщата му подвижност, с многобройни въпроси за младите писатели. След малко влезе и Димитър Методиев. Така, близо час, останахме увлечени в разговор на различни теми. За този разговор вероятно ще разкажа подробно на друго място. Тук искам да подчертая най-силното си впечатление от тази последна среща с големия български писател. А то е живият темперамент и съпричастие, с които той говореше по важни въпроси на нашето съвремие. Той страдеше от нашествието на техниката, която унищожава природата, от откъсването на човека от нейната красота. В гласа му се долавяше носталгия за това, че няма възможност да се върне към своя любим начин на живот, а трябва да посещава често болницата. Но в неговата ирония и самоирония, в съгласията и несъгласията му, тържествуваше духът, пронизал и цялото му творчество — непримирим и тласкащ напред.

Христо Радевски:

„В БОРБАТА БЯХА ВЪПЛЪТЕНИ
МОИТЕ ИДЕАЛИ, ЦЯЛАТА МОЯ ВЯРА“

Пътят на Христо Радевски в нашата поезия е тясно свързан с делото на партията и народа, с епоса на революционната борба в годините на фашизма. Някога в прекрасното си стихотворение „Любов“ той писа:

Аз не те споменавам.

Прости ми.

И не мога да те назова.

Но в сърцето ми твоят е име,
на езика ми парят слова,

пълни с обич и нежност към тебе.
Твоят образ разпъва до смърт
мисълта ми.
Мой е и жребият
твой,
и твоят стремителен път...

Не са много поетите у нас, които с таква нежност и интимна простота разкриват своето отношение към партията, така вътрешно съпричастни са към нейния извисен образ — като упование, като вяра и символ. Още когато се появяват неговите изповеди, те правят впечатление с оригиналната си звучност, с широкото обществено въздействие. Те носят и младежка поривност, и чистота, и зряло комунистическо виждане, и отношение към проблемите на живота и епохата. В едно време, когато „въздух не достигаше“, Христо Радевски създаде блестяща политическа лирика, сгрята от всеотдайно чувство и съкровеност. В лирическия глас на поета се долавят метални нотки, перото му смело реагира на вътрешнополитическите събития и на международната обстановка, той изковава стоманената лира на пролетарско-революционната поезия заедно с новото поколение творци, наследници на Смирненски и революционните завети на Ботев.

Затова, когато човек разговаря с Радевски, неусетно навлиза в суровата атмосфера на 30-те и 40-те години, връща се към славните борби на партийната литература и нейното изстрадало огнено слово.

От нашите срещи и продължителни разговори разбирам колко дълбоко поетът е живял с утвърждаването на пролетарско-революционната литература, с какво умение анализира факти и събития и с каква непримиримост и гражданска откровеност воюва срещу всичко, което е свързано с отрицателни прояви в нашия съвременен живот. Сатиричните нотки на неговата гражданска поезия са се запазили все така живи, остри, убедителни.

Гласът му е по младежки бодър, силен, жестоките му са отривисти, енергични, сякаш Христо Радевски не е на седемдесет и пет години. Така трудно е да приемем тази възраст за негова. Респектира и това, че той живо се интересува от проблемите на нашето съвремен-

Но литературно развитие, вълнува се от новото в него, безпокоят го слабите и безлични произведения. Възпитан и израсъл в години на борба и революционна преданост, поетът ме впечатлява със своя граждански темперамент, с гордата си осанка и с това „Привет!“ накрая на всеки разговор, след изказаните благопожелания.

Със своите въпроси се стремях да открия частичка от неговата богата жизнена и творческа биография и с вълнение посрещах отговорите му, проникнати от парливия дъх на времето.

— Другарю Радевски, какво си спомняте за своите първи литературни преживявания, кои са хората, които подкрепиха вашия интерес към художественото слово? Например вашето семейство повлия ли на тия ваши увлечения? През вашето детство условията позволяваха ли ви да четете?

— Баща ми беше прост човек, завършил някога четвърто отделение. Неговият баща — дядо ми — казал, че му стига да се научи да подписва името си. А майка ми беше неграмотна. И си спомням: често, когато четях край огнището някаква книжка под светлината на огъня, тя тъжно въздъхваше, че не може да прочете какво е написано в книжката. Гледаше буквите като някакви вълшебни знаци. Баща ми обаче се зачиташе често в попаднали му книжки. Няколко пъти вечерно време пред цялото семейство е декламирал поемата „Хайдут Сидер и черен арап“ Кой го е заинтересувал, откъде я беше научил — така и не ми е идвало наум да го попитам. Той добре разбираше, че човек трябва да се учи, да знае, и ми даваше пари да си купувам книжки. В ранните ми ученически години бях абониран за списание „Светулка“ През Балканската война и през Първата световна война той беше мобилизиран, но от фронта в писмата си постоянно пишеше да ходя на училище. И мама, въпреки паричната оскъдица в къщи, винаги ми даваше пари за книги, когато ѝ поисквах.

— Кои са книгите, които смятате, че най-напред са ви заинтересували, упражнили са въздействие върху вашия детски мир, накарали са ви да заобичате литературата?

— Първата книга, която влезе в сърцето и съзна-

нието ми още като ученик от първо отделение, беше „Робинзон Крузо“ Четеше ни я на части в определени часове млад енергичен учител. Казваше се Георги Николов. После — главно чрез ученическите читанки — ме плениха стиховете на Вазова и Ботйова. А по-късно дойде „Под игото“.

— Как се снабдихте с Вазовия роман?

— Тази книга е била подарена на баща ми от някакъв учител, който учителствувал в нашето село. Тя беше с кожена подвързия и пленяващи въображението ми илюстрации. Много по-късно, когато по-сериозно навлязох в литературата, разбрах, че това е било първото издание на „Под игото“, с илюстрации от Мърквичка и др. Когато почнах да чета този роман, не можех да се откъсна от него. Селската ни къща с всичко един етаж беше разделена на три помещения. В едното, в което се влизаше направо от двора и се казваше „къща“, живеехме лятно време — от ранна пролет до късна есен. Там на огнището в камината се готвеше, а огънят биваше и отопление, и осветление. От това помещение се влизаше в друго помещение, което наричахме „соба“ Там имаше зидана печка, на която се готвеше и която служеше за отопление. В това помещение живеехме зимно време, когато настъпваха студовете. А третото помещение, в което се влизаше пак от „къщата“, се наричаше „задница“ То беше нещо като гардероб. Там в сандъци се пазеха дрехите и чезите на сестрите ми. Та в тази „задница“ се уединих да чета „Под игото“ Колко го четох — ден ли, два ли, — не помня, но веднъж толкова продължително четох, че като дигнах очи от книгата и станах — притъмня ми и се блъснах във вратата.

— Вие с някои свои постъпки през онези години дали сте показвали своите литературни увлечения?

— У дома при сестрите ми се събираха на седянка момите от махалата. И аз имах обичай — преди да дойдат момците — да им чета разкази от Елин Пелин и стихове от Ботйова. Когато четях Ботйова, майка ми плачеше. А на някои разкази от Елин Пелин — особено „Първи сняг“ и „На оня свят“, всички се смееха от душа. Вече по-късно като ученик в прогимназията и в реалката — която беше до шести клас — четях до разсъмване книги, които взимах от тамошното, много бо-

гато с книги читалище. Особено силно впечатление са оставили оттогава „Клетниците“ от Юго и „Хиляда и една нощ“

— През ученическите си години някои ваши учители подкрепиха ли първите изяви на вашата дарба, оказаха ли въздействие върху вашите творчески интереси?

— Моите литературни интереси особено много подсили тогавашният наш учител Калчо Калчев. Той беше изключителен човек и дълбоко прогресивен гражданин. Преподаваше ни литература и за известно време история. Говореше убедително, аргументирано и остроумно. Когато ни преподаваше за разните видове и родове в литературата — четеше ни образци. Като образец на поема например ни прочете на руски език „Демон“ от Лермонтова. А като образец на драма ни прочете „Народен враг“ от Ибсена. „Демон“ толкова ми хареса, че после си я купих на руски език и научих пялата наизуст. И досега помня много пасажи от нея. А когато ни говори за лириката, покани един местен артист Нено Дамянов — шурей на Ламара, много надарен човек, който така си заглъхна в провинцията — да ни издекламира „Арменци“ от Яворова. И след като ни говори възторжено за стихотворението, показва ни портрета на поета в читанките: „Вижте — каза, — какви хубави очи има“ Тогава взех от троянското читалище стихотворенията на Яворова и много от тях наустих. Особено силно впечатление ми направи „Калиопа“, която и до днес почти помня наизуст.

Забравих да кажа, че отначало Калчев ни преподаваше и руски език и той ми вдъхна любов към руската реч. Тогава бушуваше Октомврийската революция и той ни казваше: „Учете езика им, защото те идват. Тази революция ще измете всичко гнило, след което ще дойде нещо ново“ .. И ни прочете от в. „Юманите“ — като ни го превеждаше на български — едно писмо на Горки до някаква дама, която го питала какво става с мирния работлив руски селянин, защо се е разбунтувал. И Горки ѝ отговаря много злъчно. Много покъсно се сетих за това писмо и го подирих в съчиненията на Горки. Оказа се, че то е писано през революцията от 1905 година. И навярно в. „Юманите“ са го препечатали покъсно през Октомврийската революция, защото и тогава е било злободневно.

И още две думи за Калчева. Спомням си една негова реч на 11 май — празника на просветата, — тогава на тази дата се празнуваше. Тя беше силна патетична реч, почваше с Вазовите стихове:

Стресни се, племе закъсняло!
Живейш ли, мреш ли, ти не знайш!
След тебе потомство иде цяло —
какво ще да му завещайш?

Цялата реч, изпъстрена с Ботйови и Вазови стихотворения, беше силна, разобличителна. В нея се чувствуваше революционният патос на човек, който, макар да не беше комунист, чувствуваше дъха на своето време. И на другия ден местният буржоазен вестник излезе с една бележка, в която предлагаше „Господин Калчев да бъде освободен от учителската катедра, за да проповядва неговото никому ненужно комунистическо слово“ За абсолютната точност не гарантирам, но бележката беше в тоя смисъл. Тогава обаче имаше сравнителна свобода — то беше през режима на Стамбулийски — и Калчев, разбира се, не беше уволнен.

— Както се разбира, след първите години на учение в родното ви село Белиш вие учите в Троян, в Ловеч. Как се снабдявахте с книги през тези години?

— В Троян по онова време имаше книжарница старият комунист Иван Керешки, чийто син Иван Керешки беше по едно време директор на издателство „Български писател“ Та от неговата книжарница ние — тогавашните млади любители на книгата — често си купувахме, а по-често крадахме книги. Оттам се запознах със стихотворенията на Димчо Дебелянов, които излязоха с хубав предговор от приятеля му К. Константинов, с разказите на Елин Пелин и други.

— Кога започнахте да изпращате стихове, в кои издания сте пращали първите си стихотворни опити? повлия ли ви някой къде да сътрудничите или сам, според своите предпочитания, търсехте трибуна?

— Като ученик, абониран ли бях или отнякъде вземах, но редовно четях някакво толстоистко списание, редактирано, струва ми се, от Ив. Ст. Андрейчин. Та там пратих някакви стихове с революционно гръмогласие, но по стил написани под влиянието на Яворова. Сега нищо не помня от тях. И веднъж, както пасях

на къра говедата, гледам, идва селският пъдар и раздавач едновременно и ми подава писмо. Адресът му написан със зелен молив. И писмото беше написано със същия молив и ясно и кратко в смисъл, че „стиховете ви са годни за всяко списание, занимаващо се с литература, но за нашето списание те са неподходящи“ Стиховете, разбира се, не са били годни за никакво сериозно списание, но редакторът се оказа много учтив към един неизвестен млад графоман. После пратих в списание „Листопад“, редактирано от Димитър Бабев, но оттам не ми отговориха. И другаде навярно съм прашал така злополучно, но сега не си спомням. Както виждате — нито някаква идейна ориентация, нито някой ме е напътвал. Просто ученически незрели лутания.

— А къде бяха отпечатани най-напред ваши стихове, кога стана това? Как преживяхте този важен момент в изявата на всеки начинаещ автор?

— Тъкмо бях свършил гимназия и пратих в списание „Звънар“ едно хумористично стихотворение, което бе публикувано. „Звънар“ почна да излиза след Септемврийското въстание от 1923 година. Редактираха го Тома Измирлиев — по-големият брат на Смирненски, Крум Кюлявков и Александър Жендов. Така че почнах със сатира. Едно време Пенчо Данчев написа отрицателна статия за мене в списание „Септември“ и разправяше там, че щом съм фалирал като лирик — ударил съм я на сатира. Това беше фактически изопачаване на елементарната истина. Макар че целият анализ на стиховете му ми напомня едно изказване на Маршака, че „критиците пипат поезията като хора с отрязани пръсти“

Когато дойдох в София и се записах студент, пратих в едно списание — струва ми се, казваше се „Земля и труд“ — свои стихове, които бяха отпечатани. Смътно си ги спомням и дори не ми се иска да ги спомням — наивни опити. По онова време Димитър Полянов редактираше седмичника „Наши дни“, който кратко време излиза — спря го полицията. И там публикувах едно стихотворение. А после, когато почна да излиза „Наковалня“, списание, редактирано пак от Полянов, станах редовен сътрудник и известно време работих там като коректор и експедитор. Подписвах се Хр. Р-ски.

— Свързването ви с Полянов и неговото списание,

мисля, определя в значителна степен вашия път в литературата и журналистиката. Как вие сега гледате на това, каква роля играе свързването ви със стария пролетарски поет и редактираните от него издания?

— Като дойдох в София, се записах студент в Историко-филологическия факултет — специалността романска филология, после се прехвърлих в специалността педагогия, после философия. Така се презаписах всяка година в нова специалност, за да не ме вземат войник. Тогава освобождавах студентите от военна служба. А аз всъщност се занимавах с журналистика и политическа работа. Студент бях формално. И моят по-малък брат в писмата си — поради недостатъчната си грамотност — след името ми туряше студент и ограничаваше тази дума в кавички вместо в скоби. Та без да иска, беше налучкал какъв студент съм.

В „Наковалня“, както казах, почнах да работя като коректор и експедитор. Списанието имаше абонати и аз ги надписвах и ги носех на гарата, дето специална служба ги приемаше. В тази работа, както и в коригирането, ми помагаше и Полянов, който беше главният и единственият редактор на списанието. Като коректор бях много разсеян и пропусках съществени грешки. Помня, че веднъж ме посъмра: „Много не внимаваши! Ако коригираши дневниците на Народното събрание, кой знае какви политически катаклизми ще предизвикаши!“ .. Но това по-подробно съм го разказвал в спомена си за Полянова.

— Интересно е да разкажете и за първите си изяви на редактор — къде, кога стана това?

— Редактирах по онова време седмична страница за хумор и сатира във в. „Новини“ Тя се казваше „Под прожектора на „Новини““ Преди това почнах хумористично списание „Прожектор“, което финансово фалира, затова кръстих така страницата. Винаги съм страдал от крастата да издавам хумористично списание. Почнахме веднъж с Никола Ланков такова издание, което кръстихме „Дъмпинг“ Излязоха няколко броя от него и издъхна финансово, за което и полицията помогна. „Дъмпинг“ го нарекохме, защото тогава много се говореше в реакционната преса за съветски дъмпинг.

Имаше един хуморист, казваше се Веселин Ценов — вуйчо на критичката Наташа Манолова. Той е вече по-

койник. Но пишеше много духовити стихотворения и прозаични хуморески в „Звънар“, за който по-горе говорих. Подписваше се с псевдонима Йенс. Беше много благороден и духовит човек и сърдечен другар. И с него бяхме замислили хумористично списание. Тогава в печата се изнасяха много политически, стопански и други скандали. И ние решихме да наречем нашето списание „Скандал“. Обмислихме всичко, аз дори написах за първия брой злободневка със същото име. Обмислихме всичко, но — както се казва — без кръчмаря. Материално не можахме да го осигурим. И списанието угасна, преди да се роди.

— На много читатели и на изследователите на вашето творчество винаги им е правило впечатление, че във вашите ранни стихотворения много малко пишете за селския живот, за света, в който сте израсъл и възпитан. Основните проблеми на вашата поезия са свързани с големия капиталистически град, с острите класови борби в него. Кои са условията, кои събития във вашия живот определиха това тематично и проблемно насочване и развитие на вашата поезия? Вие имате и стихотворение „В града“, писано през 1928 г., в което казвате:

Простете вече, скъпи детски спомени!
Прощавай, моя селска доброта!
На младостта звездите се отрониха,
отрониха се, паднаха в града.

Това е показателно за мислите и чувствата, които са ви вълнували тогава.

— Аз отрано напуснах село. Ходех си лятно време да кося, но израснах и се възпитах в града. Аз нямам дълъг съзнателен живот в село. В Троян и Ловеч само съм учил, а моят граждански, истински съзнателен живот е в София. Когато дойдох тука, попаднах в комунистически среди и в тях израснах.

Още по време на работата ми в „Наковалня“ се включих в партийна работа и изпълнявах всякакви задачи: разнасяне на позиви — легални и нелегални — лепене на афиши, беседи с работниците и др. Дори веднъж др. Петър Станчев — тогавашният секретар на Комсомола — ми даде да крия някакъв пакет с нещо много тежко. Какво беше, не питах: такъв беше кон-

спиративният принцип. А когато се образува Работническата партия като легална форма на поставената извън законите Комунистическа партия — беше ми станало навик, както на всички ни, да ходя всяка вечер в клуба на партията на улица „Позитано“ Сега на сградата има възпоменателна плоча. Там почти всеки ден идваха полицаи — цивилни и униформени — разтурваха ни събранията и често ни арестуваха на групи и ни откарваха в близкия участък или в тогавашната Дирекция на полицията. Това беше почти всекидневие. И интересно, че човек свиква с такива неща. По-късно имаме партийна група на всички, които работеха във вестниците на издателство „Ехо“, където излизаше и самият вестник „Ехо“ Тази група беше много силна и бойка. И винаги, когато имаше важни акции в София, на най-опасното място пращаха групата от „Ехо“ В нея членуваха: Васил Калчев, организатор и директор на издателството, Борис Богданов, администратор на издателството, Стоичко Василев, печатарски работник и по едно време окръжен съветник, Кируша Църва, работничка, Цветан Стефанов, Александър Жендов, Асен Георгиев, Коста Петков, експедитор в издателството, и др. — не всички си спомням. Но душата на тази вестникарска група беше, разбира се, Димитър Найденов.

— Другарю Радевски, вашата творческа и партийна дейност през 30-те години е тясно свързана с издаването и редактирането на в. „Работнически литературен фронт“ — РеЛеФ. Вие сте негов главен редактор, един от организаторите на неговото издаване. Как бе създаден този най-голям вестник на нашата партийно-пролетарска литература, запечатал върху своите страници борбите на партията и тяхното отражение върху развитието на революционната ни литература? Кои бяха според вас причините, които наложиха издаването на „РеЛеФ“ и определиха неговото място в оня важен момент за стабилизирането на нашия пролетарско-революционен културен фронт?

— Ние, сътрудниците на „Наковалня“, бяхме недоволни от Димитра Полянов. Бяхме недоволни, защото редакторът не ни даваше да се изказваме в списанието, както ние искахме. Блазнахме се да създадем литература с по-нови средства, а Полянов беше твърде закостенял в редица от своите разбирания, в своите на-

нони. В „Наковалня“ нямаше възможност да се водят дискусии, нямаше обсъждания. Полянов като редактор често пъти еднолично или одобряваше това, което постъпва в редакцията, или го отхвърляше.

Аз бях коректор и експедитор на списанието — както вече казах. И веднъж давам на редактора пикъл стихотворения, в които имаше намеци за атентата в черквата „Свети Крал“ от 1925 година. Полянов дълго ги държа в себе си и най-после ми каза, че не може да ги пусне, защото били опасни. Това разбирам. Но той нито ми обясни в какво се състои опасността им, нито ми ги върна. После по повод на една негова статия за Смирненски ние — младите сътрудници, — които се блазнахме за някаква нова — каква и ние точно не знаехме — форма в поезията, сметнахме, че стихотворната форма на Смирненски трябва да бъде превъзможната. И в този смисъл искахме да дадем възражение на Поляновата статия. И не помня, аз ли взех инициативата, или другите ме натовашиха с тази задача, но написах такава статия. Полянов я държа няколко месеца в чантата си. И най-после, когато се осмелих да го запитам какво става, ще я публикува ли, той остро ми отговори, че годишнината минала и че сега няма смисъл да се публикува. Макар че беше обещал да пусне и друго мнение. И като че ние спорехме не за формата в стиховете на Смирненски, а за неговата годишнина! Сега може би щях да се срамувам от тази статия — не я помня, — но важното е, че на нас не ни се даваше възможност в списанието да спорим.

И други такива неща извикваха у нас — младите сътрудници на списанието — недоволство от линията, която Полянов осъществява. Посъветвахме се с ръководството на партията и ни разрешиха да издаваме свой вестник. Оформил се група начело с Тодор Павлов. В тази група бяха Петко Буюклиев, който беше главният организатор по издаването и касиер на вестника, Ангел Тодоров, Никола Ланков, Любен Огнянов—Ризор, който освен със статии по вътрешни литературни въпроси, беше, тъй да се каже, министър на външните работи на вестника. Той главно осъществяваше връзките ни с чужбина, особено със Съюза на немските писатели. В групата беше и Ами Бакалов. По-късно се присъединиха към редакционния колектив Георги Кара-

славов, Владимир Топенчаров, Борис Милев и Иван Руж и върналите се от Съветския съюз Георги Бакалов, Александър Жендов и Сава Гановски.

— Как беше подготвен първият брой на бъдещия вестник, кои от вас станаха негови кръстници, как избрахте името му?

— Първоначалната група дълго умува над името на вестника. Най-после се спряхме на „Работнически литературен фронт“, което изписахме на вестника съкратено „РЛФ“. И му казвахме „РеЛеФ“. Това ни хареса — и звучно, и смислено — да изпъква. Аз бях определен за отговорен редактор. Преди да излезе първият брой, поискаха ни от ЦК — тогава нелегален, — да дадем материала да го видят. Това стана чрез др. Иван Стефанов, днешния академик. Другите броеве след това не бяха преглеждани. Имаха ни доверие. По повод на „РЛФ“ и други въпроси около литературата често се срещах с тогавашния секретар на ЦК Илия Василев и със завеждащия Агитпропа на ЦК Андрей Андреев, брат на Веселин Андреев. Бях член на Агитпропа. В него влизаха Тодор Павлов, Никола Кофарджиев и Марин Гешков.

Тъкмо бяхме приготвили първия брой на вестника и ме арестуваха като редактор в „Работническо дело“. Пуснаха ме под гаранция след месец и нещо и когато излязох от затвора, от РеЛеФ беше излязъл вече четвъртият брой.

— Бихте ли разказали какви други битки водихте през тези години. Явно е, че полицията е била много усърдна в „помощта“, която е оказвала на вашата работа, като често ви е арестувала. Разкажете за някои от тези моменти от живота си тогава.

— Такива моменти има много. Това е материал за цяла обемиста книга. Всеки от нас, който е живял по онова време, може да напише такава интересна книга. Но аз ще се огранича в разговора, който водим, тоест, главно за литературата и журналистиката. Нашите вестници и списания тогава бяха подложени на постоянни конфискации. И постоянно се завеждаха срещу редакторите дела по Закона за защита на държавата. Много редактори отидоха в затвора, някои с тежки присъди. Имаше опасност революционният печат да остане без квалифицирани журналисти. Затова партийното ръ-

ководство реши да се турят за отговорни редактори хора, които може и да не са журналисти. Полицията, разбира се, знаеше това. Но съществуваше до едно време някаква формална демокрация и властите търляха тази наша хитрост. При това те добре знаеха и истинските редактори на вестниците ни и когато това им беше нужно — прибираха ги.

— Вие кога сте лежали в затвора, по какъв повод? В книгата ви „Към партията“ има стихотворение „Затворнишки сън“, а в „Среднощ“ от другата ви стихосбирка „Пулс“ споделяте: „Ний раснахме в кипежа на разгромите, и в студ, и в зной, и в бой.“ Това е показателно за вашия живот тогава.

— Аз съм пращан два пъти в затвора зарад „Работническо дело“ Един път като отговорен редактор, а втория път като редактор във вестника. Отговорен редактор станах по следния случай: преди мене такъв редактор беше един работник. Казваше се Владимир Борисов. И когато го арестували и го подложили в полицията на разпит, разбрали, че е полуграмотен човек не само по отношение на граматиката, но и по политическата му подготовка. И реакционният печат това и чакаше. В „Зора“ излезе злъчна статия, в която казваха, че комунистите използват невежеството на работниците, та ги пращат в затвора. Тогава от ръководството на партията ми казаха, че след тази история аз трябва да стана отговорен редактор. И трябва да призная, че след като проведох един елегантен разговор със следователя Алтимирски в полицията, той ме прати в затвора.

Втори път бях пратен в затвора като редактор в „Работническо дело“ То беше пред един Първи август. По онова време първият ден на август се отбелязваше като ден против войната, понеже Първата световна война почва на тази дата. На този ден партията организираше улични демонстрации. А полицията още преди деня арестуваше набелязаните другари, ако не са успели да се укрият. Та мене и Кутя Панчев дойдоха и ни прибраха от редакцията — та право в затвора. Това беше тъкмо по времето, когато почнахме издаването на „РеЛеФ“, за което преди малко споменах.

— Как беше организирано издаването на „РеЛеФ“, имаште ли печатна база, къде се печаташе вестникът, кои бяха неговите най-активни сътрудници? Разкажете

при какви условия работехте тогава — и като творци, и като редактори?

— След излизането на броя 4-ти на „РеЛеФ“ аз бях пуснат от затвора под гаранция и се включих в редактирането на вестника. Работехме колективно, обсъждахме всичко заедно. Специална редакция вестникът нямаше, а работехме в печатницата. Печатахме го в различни печатници. Отначало в „Земеделско знаме“, печатницата на Земеделския съюз. Тя се намиреше там, дето е сега сградата на БЗНС и операта. Там се печаташе по онова време и партийният вестник „Новини“ А в сутерена имаше малка стаичка, в която Полянов редактираше списание „Наковалня“ Сменихме доста печатници, които сега не съществуват и не на всички помня имената. Спомням си зледната сцена в една от тях печатници — на бул. „Витоша“ Беше тъкмо преди Богоявление. Аз коригирам в самото наборно отделение шпалтите, които ми даваха печатарите, а край мене седяха другарите Йордан Братков и Тодор Павлов. Павлов току-що бе амнистиран условно от затвора. По едно време цъфна един поп и почна да ни ръси. Казах му: „Няма нужда!“ „А, значи така — разсърди се отецът — комунисти! За такива като вас има и участък!“ Тодор Павлов иронично му отвърна: „Виж, това може!“ А Братков добави: „Не виждаш ли, че човекът коригира, мокриш му коректурите.“ Но отецът се разфуца и изхвъркна навън. Павлов тогава стана и каза: „Я да се омитам аз...“ И си тръгна. Той — както казах — беше пуснат от затвора условно и при нищо и никакво обвинение можеха да го върнат отново там.

Най-дълго и удобно работехме в печатница „Радикал“, на ул. „Кърниградска“. Там по едно време дори имахме стая за редакция, в която си правехме редакционните заседания. По едно време печатахме „РеЛеФ“ в една малка, но с много чист печат печатничка. Там се печаташе и сатиричният наш вестник „Жупел“, на който тогава редактор беше Александър Жендов. Та той намери тази печатница. Нейният съдържател беше квартирант на баща му. Но после се оказа, че този печатар редовно е докладвал на полицията за нас.

И нашият вестник като всички други наши издания тогава си имаше отговорен — за пред полицията — редактор. Но веднъж така се случи, че не можахме да

намерим такъв редактор и аз се писах — само че Христо Василев. Друг път Ангел Тодоров беше принуден да стане отговорен редактор за няколко броя.

— Освен изданията, за които вече говорихме, къде другаде сте били редактор или сте сътрудничили?

— Бях член от редколегията на сп. „Звезда“, чийто главен редактор беше Георги Бакалов, а останалите членове на редколегията бяха: сегашният академик Иван Стефанов, Жак Натан, Марин Гешков и ако не ме лъже паметта — Сава Гановски. Сътрудничих на много издания, извън революционните, където са ме канили и където беше позволено според тогавашните партийни норми. А в революционните издания — особено литературните — почти във всички сътрудничих. Ще спомена само „Фронт“, орган на временно съществувалия Съюз на трудовоборческите писатели и „Кормило“ Първият брой на „Фронт“ излезе като списание, а след това го направихме седмичен вестник. Първоначално главен редактор му беше Никола Ланков, после го пое Ал. Жендов.

— Как се създаде Съюзът на трудовоборческите писатели, вие взехте ли участие в неговото организиране?

— Ако това не ви се вижда нескромно, твърде активно участие взех. Този съюз беше създаден по инициативата на релефската група с разрешението на партията. И главната печатна роля в организирането на съюза изигра „РеЛеФ“ И, разбира се, много събрания с безпартийни писатели бяха организирани, докато се изяснят основните принципи, върху които ще се организира съюзът и които ще бъдат в основата на устава му. Правиха се доклади, много спорове имаше, изказваха се различни мнения. По проектоустава срещнахме опозицията на групата анархисти около Ламара. Там беше записано: „Защита на Съветския съюз“ Анархистите, които бяха против държавната организация, не се съгласяваха да се защитава в нашия устав държава. Тогава Жендов предложи: „Защита на съветската култура“ Това те приеха. Избра се управителен съвет — сега не си спомням всичките му членове. Но за секретар-председател нямаше — беше избран Димитър Хаджилиев, който тогава беше безпартиен. А съюзът се организира като съюз безпартиен. От Министерството на вътрешните работи обаче не ни утвърди-

ха устава, ние съществувихме известно време нелегално и после се саморазтурихме.

— Бихте ли посочили някои от най-характерните си псевдоними, с които сте подписвали своите стихове и статии през този период. Как измисляхте псевдонимите? Прави ми впечатление, че всички наши писатели-комунисти, а и доста от безпартийните са имали по няколко псевдонима, особено сътрудниците в хумористичните издания.

— В моя Троянски край фамилните имена окончат обикновено на *-ски*. И като бях ученик в ловешката гимназия, съучениците ми, кой знае защо, само на мене измежду всички от Троянско викаха *Скито*. И като почнах да сътруднича на „Звънар“, аз естествено си избрах този псевдоним. Тогава бяха на мода псевдонимите — особено из хумористичните списания. Нашето събрата се подписваше с псевдоним и поради съществуващата мода, и поради полицейски съображения. Да не се навираме в очите на полицията. Аз съм се подписвал с много псевдоними — по-малко от двадесет-тридесет не са. И всички не мога сега да си спомня. Подписвах се: Ротфронт, Сиромех Пешеходов, Ройт-Райт, Оцет, Жупел, Адкор, Избирател, Оптимист, Правителствен, Селянче, Фенер, Чук, Свидетел, Зрител, Безпристрастен, Дух, Анадъмчо, Владимир Ведов, Иван Василев, Боян Стременов, Лупа и пр. Измислянето често биваше случайно. Свързваш вестника, останало малко място, което трябва да се запълни с нещо. Това нещо го написваш на бърза ръка и понеже във вестника има други материали с твоето име — измисляш си набързо псевдоним.

— Посочете някои характерни псевдоними от онова време, които си спомняте сега, разбира се.

— Имаше по онова време и много духовити псевдоними. Запомнил съм два такива псевдонима в „Жупел“. Тъкмо когато се преследваше всичко, което напомняше комунистическата емблема, един сътрудник на вестника беше се изхитрил да се подписва: Сър Пичук. Кое-то веднага си звучеше сърп и чук. Но полицейската цензура не се досещаше да го забрани. Друг духовит псевдоним беше Под пепелец въгленец. И сам по себе си духовит и с дълбок подтекст. Под него се криеше младият, съвсем рано починал поет Людмил Дринов.

— Как подготвихте и издадохте първата си книга, за която Георги Бакалов с такава радост се отзовава и ѝ дава много висока оценка, като пише: „Както някога ние възторжено поздравихме сбирката на Христо Смирненски „Да бъде ден“! като празник на улицата на пролетарската поезия, така и днеска в стихосбирката на др. Христо Радевски „Към партията“ ние с радост грябва да посочим най-високия пункт, до който в тоя момент е достигнала нашата пролетарска поезия.“ На стихотворението, дало заглавието на книгата, вие дължите много за своята известност.

— Това бяха големи финансови трудности както по издаването на „РеЛеФ“, така и с „Библиотека РеЛеФ“, в която излезе моята книжка. Заеми, кредити в печатницата и пр. При това големият риск, че това, което си успял да публикуваш, ще бъде конфискувано. Когато излезе „Към партията“, тя бе конфискувана. Извика ме следователят. Спомням си го много добре този следовател.

— Как протече разпитът, откъде познавахте следователя?

— Той беше някога прокурор в Ловеч, дето аз бях ученик и често обичах да ходя в съда да слушам разни дела. Та гледам: същия тоя ловешки прокурор сега в София следовател и аз съм изправен пред него да отговарям за нашарената и отворена пред него книжка. Вие — казва — пишете тука, че София е мрачна вулгарна убийца. . . Отговорих му твърде самомнително, че такова проклетие към големия град се среща у всички големи поети. У Байрона го има, у Траянова го има. . . А тука — каза той — пишете, че това, което Смирненски е мечтал в куплети, вие ще го въплътите в дела. Известно е, че Смирненски мечтаеше за революция и за комунистически строй. Смирненски — продължавам — наистина мечтаеше за социалистически строй чрез революция и аз казвам, че ще въплътим неговите мечти, но не съм определил, че това ще стане чрез революция. Вие знаете, че у нас има социалдемократическа партия, която говори за социализъм без революция. Следователят ме погледа, погледа, па рече: така ли мислите, господин Радевски? Отговорих му, че така мисля. Напишете, казва, всичко това. И после ме освободи. Той явно е, не искаше да ме вкара в затвора. Този разпит за него беше формална работа, натрапена

му от полицията, която конфискува и инкриминира книгата.

Като излязох от следователя, отидох направо у Георги Бакалов. И му разправям целия разговор. Той ахна: че ти си бил цял юрист, бе! Казах му, че никакъв юрист не съм, а тоя случай ми напомня едно изказване на Бешков. Той разправяше, че го арестували и от страх станал храбър, та се държал добре. И аз, от немай-къде, станах изобретателен, успях да извъртя разпита по адвокатски. Така, спомням си, че когато стана Деветоюнският преврат от 1923 година, бях в Ловеч ученик. Градът тогава беше пълен с белогвардейци и избягали от Октомврийската революция. Те участваха във военно-фашисткия преврат у нас. След преврата имаше полицейски час. Аз една вечер съм закъснял. Тогава носех горна черна блуза, с каквито обикновено се обличаха анархистите. Но в тъмното малко се различаваше каква е блузата. А с такива връхни блузи ходеха и белогвардейците. Та тъкмо се връщам, двама войници ме спират: „Стой, къде си ходил, има полицейски час!“ Мене кой знае какво ме осени — види се страхът от ареста, — та се досетих: „Что, кажется еще не так поздно?“ . . . Единият войник рече: остави го, той е руснак. И така от страх станах съобразителен, та се спасих от ареста.

— Полицията всичките ли екземпляри иззе от „Към партията“, имахте ли възможност да разпространите част от тиража ѝ? Как се разпространяваше тогава пролетарско-революционната литература, помагаше ли ви някой в тази дейност?

— Разпространяваше се нашата книга тогава по различни начини — както се случи. Било чрез книжарница „Нов свят“ и други такива предприятия, било чрез познати и другари. Част от екземплярите от моята книжка аз успях да запазя, запазили бяха и някои другари. И после с Караславова — и той имаше екземпляри от тая книга — ги разпращаме по адреси на познати да ги разпространят.

— Как написахте самото стихотворение „Към партията“? Това е може би най-известното ви и популярно стихотворение. При какви условия работехте тогава, как пишехте? В друга своя изповед — „Автобиография“, вие изтъкват: „В моя труд мускулни сили гъмжат,

моят труд мисъл е, воля и разум. В моя труд има сърце и душа, той е пропит от любов и омраза.“

— За това стихотворение вече много пъти съм говорил. В „РеЛеФ“ много пишехме против буржоазната литература, твърде сектантски и младежки, разбира се, но така или иначе воювахме за партийност в литературата. И тогава аз реших да се опитам да покажа как разбираме ние партийността не вече теоретически, а в художествените произведения. И написах това стихотворение. Караславов тогава написа повестта „Селкор“ По въпроса за идеологията, за индивидуализма и пр. дори имахме дискусии. Тогава не се плашихме от дискусиите в наши среди.

Работех литературна работа главно нощем, защото денем тичах по журналистическа и организационна работа. А след полунощ биваха обикновено срещите с нелегални другари — занимавах се активно с конспиративна работа. Живеех на ул. „Клементина“ — сега „Ал. Стамболийски“, в семейството на комсомолец Димитър Хаджимитрев, загинал през 1925 година в Дирекцията на полицията. Аз живеех в неговата стая и над работната ми маса висеше неговият портрет, изписан с маслени бои. В конспиративната си работа се срещах отначало със секретаря на ЦК Илия Василев, а когато той замина за Съветския съюз, срещите ми продължиха с Никола Кофарджиев. И много редовно се срещах със секретаря на Софийския окръжен комитет Стоян Попов. Както казах, бях член на Агитпропа при ЦК, чийто секретар беше Кофарджиев. Псевдонимът ми беше Александър. И когато убиха Кофарджиев, същата нощ ме арестуваха. За убийството аз, разбира се, после разбрах. По това време работех и във в. „Ехо“, който се печаташе в една печатница с в. „Пладне“ И по този начин имахме хубави — да не кажа приятелски — връзки с директора му инженер Георги Вълков, който пък враждувал нещо с директора на полицията. И веднага използвал моето арестуване и писал, че съм инквизиран, че съм убит и пр. В същото време Тодор Павлов беше в Берлин и дигнал там тревога. И до българското правителство пращат протестна телеграма Й. Бехер и други световни величия. Всичко това ме спаси от инквизиции. Веднъж ме извикват от арестантската килия в мрачния коридор на петия етаж в полицията.

Гледам: няколко господа и дами. Питат ме аз ли съм Христо Радевеки. Казах им, че съм аз. И на свой ред ги запитах те кои са и защо се интересуват от мене. Казаха ми, че просто искали да ме видят. Тогава аз настоях да кажат все пак кои са те. И тогава една от дамите каза, че са от „Лигата за защита правата на човека и гражданина“ В сумрака познах проф. Венелин Ганев. Казах им, че искам да им съобщя нещо. Отговориха ми, че те са дошли само да ме видят, и толкова. Аз все пак настоях. Те се съгласиха да ме изслушат. Казах им, че стоя тука 19 дена и не знам за какво съм арестуван и че моите другари са пребити. Тогава от дъното иззад тях се показа зловещата фигура на известния палач Драганов: „Ти, Христо — каза ми той, като че сме кой знае откога познати, — много ли настояваш да бъдеш разпитан?“ Аз знаех какво значи това, но не можах да се върна назад. Казах, че настоявам. Той обеща да ме разпитат. И лигата си отиде. След ден или два ме заведоха на разпит при същия този Драганов. Седнал до бюрото си, той държеше в ръце някакво тефтерче и лист, на които бяха изписани разни имена. Каза ми, че това е тефтерчето на Кофарджиев и че в списъка на членовете на агитпропа наред с псевдонимите им стои и моето име: Хр. Р Изтъкнах факта, че щом е писано името ми, а не псевдоним, значи навярно са мислили да ме привлекат на такава работа, но че никоой с мене не е говорил подобно нещо. И досега не зная — дали така стоеше името ми в тефтерчето на Кофарджиев или Драганов искаше да ме изпита. Тъй като навярно от проследяването са виждали, че се срещам със секретаря на Окръжния комитет Стоян Попов и близо до ума е да бъда включен в такава комисия. А с Попов се бяхме уговорили, че ако ни арестуват, ще казваме, че той е работник и ми давал дописки за „Ехо“ и се срещал с мене по този повод. Така и стана. В полицията дълго ме питаха за него и аз казвах, че ако го доведат тука и го позная — няма защо да отричам, че сме се срещали. Те все обещаваха да го доведат, но не бяха го хванали. Написах си показанията и ме освободиха. Когато излязох от полицията, другарите ме посъветваха да ида някъде в провинцията — да не се мяркам пред софийската полиция, но аз не сторих това.

— Освен с полицията нашата партийна литература по това време води всекидневна борба и с цензурата. Разкажете по-подробно за вашите „патила“ с тази буржоазна институция, как партийното слово преодоляваше тежките прегради на забраните и конфискациите, как воювахте за издаването на книгите и вестниците, какви начини намирахте за това?

— Нашата борба с цензурата беше всекидневна. Отначало имаше полицейска цензура, която се ръководеше от бюро „Преса“ към Дирекция на полицията. Искане първия брой от напечатания вестник и докато го прегледат и решат да го пуснат ли, редакцията нямаше право да го разпространява. И така всекидневниците понякога се цензурираха по седмици или цял месец. Напечатаното остаряваше и това нанасяше големи материални щети на изданието. След преврата на 19 май 1934 година бе въведена официална цензура, чието седалище за срам и позор се намираше в Народното събрание.

За разправииите на прогресивните писатели и журналисти с цензорите могат да се напишат томовете, ако повече от тях са си държали бележки или ако живите и сега си напишат спомените. Аз имах много такива разправии и куриозни случаи, от които ще си позволя да разправам само един. Към в. „Ехо“ излизаше литературна и хумористична притурка, която аз редактирах. Понеже деветнайсетомайците се смятаха за избран елит, който е призван да води народа, аз поместих във вестника следното стихотворение от Дебелянова:

Чел съм нявга, слушал съм да казват
славни и прочути мъдрословци
на уста с презрителна насмешка,
че народът — туй е стадо овци.

Помами ги хитро и след тебе
в огъня дори без страх ще додат.
— Може би! Стада съм виждал често,
ала все магарета ги водят!

Цензорът съкратил това стихотворение — досетил се къде бие. Питам по телефона защо е задраскано стихотворението, от Дебелянова при това. Отговарят ми: не сме длъжни да даваме обяснения. Така обикновено

отговаряха, когато нямаха определен и ясен повод. В следващия брой дадох уж писмо от Дебелянова до вестника. То — доколкото си го спомням — имаше следното съдържание: „Господин редакторе, минавайки случайно през печатницата, дето се печата Вашият вестник, видях, че сте публикували стихотворение от мене. Но каква беше изненадата ми, когато вестникът излезе, а стихотворението премахнато! Мога ли да знам на какво се дължи това? С почит Димчо Дебелянов.“ Отдолу написах: „Бележка на редакцията. Не сме длъжни да даваме обяснения.“ Цензорът на този брой види се бил друг или недосетлив и това съобщение мина. Не се сетиха, че се подигравам с тях.

И други не по-малко курioзни разправи с цензурата съм имал, но това е отделна тема. Бих казал тема за цяла книга. Друга една тема около нашия революционен печат от онова време също заслужава голямо внимание. Това е борбата за максимално ясно и разбираемо за масовия читател изказване и същевременно замаскирането пред цензурата. Тя инкриминира някой израз като например „революционен изход от кризата“ Редакторите тогава пишат: „борчески изход от кризата“ Цензурата се досети какво значи това и го инкриминира. Тогава редакторите пишат: „прогресивен“ или „научен“ и пр. изход. Изобщо имаше непрекъсната борба на мисълта срещу мракобесието. И се стигаше понякога до удивителна изобретателност от наша страна. Страшното подполне на партията от 9 юни 1923 до 9 септември 1944 година е характерно не само с неописания героизъм на трудовия народ, който даде неизчислими жертви, но и с героизма на нашия печат, на нашите рицари на революционното перо.

— Вие сте едни от най-изтъкнатите познавачи и преводачи на съветската поезия както в периода до Девети септември, така и днес. Как замислихте и издадохте своята „Антология на съвременната руска поезия“, с какви трудности трябваше да се преборите, как се посрещна антологията тогава?

— Започнах да превеждам от руски много отдавна — още като ученик, но нищо не бях публикувал. Защото не е било и за публикуване. По-късно, вече сериозно, се опитвах да превеждам Есенина, Казина, Жарова, Безименски, Герасимова, Доронина и др. Емил

Коралов редактираше в „Лик“, в който аз бях пратен от нашата партийна група като негов съветник. Той се вслушваше в моите предложения — при това сме отдавнашни приятели — и там започнах да публикувам преводи от съветските поети, които придружавах с къси бележки за авторите. Преди това в „РеЛеФ“ публикувах някои преводи. И най-после ми хрумна мисълта да събера тия преводи в една книжка. Споделих това с Г. Бакалов, той се запали от идеята и ми каза, че ще ми намери издател. Дори ходихме в книгоиздателство „Чипев“, но най-старият от братята, който всъщност ръководеше издателството, не се съгласи. Тогава Георги Цанев уреди въпроса с книгоиздателство „Хемус“ Корицата нарисова Борис Ангелушев, а скиците на представените автори нарисова Стоян Сотиров.

Работата над тази антология вървеше трудно, защото исках да представя колкото е възможно по-пълно съветската поезия, а за това имаше пред мене две основни трудности: не можех да си доставя произведенията на всички автори, които исках да превода, а от друга страна — цензурата не пускаше това, което аз смятах, че е характерно за съветската поезия. Ходих в Съветското посолство — макар че това беше рисковано, — посолството денонощно се наблюдаваше от полицейски агенти, които проследяваха кой влиза и кой излиза оттам. Помогнаха ми с каквото можаха. А с цензурата се борех всекидневно: представя едно стихотворение, те го задраскат или пък искат нещо да ретуширам. Но за разправията си с цензурата вече говорих. И внезапно спряха книгата ми, на която началото се печаташе, а края още работех. Обясних ми причините, които тука ми е неудобно да излагам. Споделих това с режисьора Сърчаджиев, който организираше театър и аз му помагах с преводи. Сърчаджиев беше зет на известния проф. Фаденхехт. Говорил с него и Фаденхехт написал писмо до министър-председателя Къосеиванов, който се намесил, и пушнаха антологията. Тя се посрещна сравнително добре от печата. А доколкото разбрах — и от читателите.

— Как избирате заглавията на своите книги, на своите стихотворения? Прави впечатление, че избягвате многословните заглавия, интригуващите заглавия, а

повечето от вашите заглавия се налагат с простотата и ударността си, със своята целенасоченост.

— За мене най-мъчно е да избира заглавие, да измисля заглавие за стихотворението или статията, които съм написал. Макар че е най-хубаво от заглавието да се започне. Иначе дълго го търся, след като съм написал статията или стихотворението. Така и с книжките ми. Първата си книжка нарекох „Към партията“, като взех заглавието на едноименното, поместено в нея стихотворение. Книгата си „Въздух не достигаше“ нарекох така по един стих от поемата „Мечта“, която е включена в нея. На другите си книжки не помня как съм избрал заглавията. На всеки случай — след дълги лутания.

— Кои автори бихте посочили за свои литературни учители. Някога писахте за двамата изключителни Христовци в нашата поезия: „Тъй както Смирненски да пея, тъй както Ботев да умра“ Как определяхте предпочитанията си към отделни книги, към дадено творчество?

— Учил съм се от всички големи български класици. Освен Ботйова моят любимец е Смирненски. Излишно е да казвам, че зная цялата наша поезия в главните ѝ прояви. И това, което ми е допадало, разбира се, по някакъв начин ми е влияло. Същото е и със световната поезия. Но Пушкин и Лермонтов, Блок, Есенин, Маяковски, Маршак и Чуковски са ми влияли най-чувствително. Винаги съм се доверявал на Маршака като преводач и по неговите преводи съдя, да речем, за Бърнса и сонетите на Шекспира. Разбира се, ученето от ония, които са живели преди тебе и са работили талантливо, е сложна работа. И отделна тема.

— Другарю Радевски, за много от вашите приятели и другари от тридесетте години вече разказахте в спомените си, включени в книгите ви „Живи като живите“ и „Слово за поетите“ Но много често споменавате Александър Жендов. Разкажете как се запознахте с него, какво ви даде приятелството с този голям художник и деен участник в нашия партиен печат. За съжаление неговото литературно творчество е почти непознато за широк кръг читатели, все още съществува само в издаваните някога вестници.

— За запознаването си с Жендова съм казвал в спомена си за него, но ще повтора. Запозна ни покойният

артист и голям декламатор и приятел на Смирненски Порфирий Велков. Запозна ни тъкмо след страшните априлски събития от 1925 година. Няколко дена след това Жендов замина за чужбина, оттам за Съветския съюз, дето е учил и отдето се върна през тридесетте години. Той беше инициаторът за организиране на сатиричния вестник „Жупел“ и беше негов редактор първите две години. Дружбата ми и работата ми с него са извънредно важни и сложни. За мене той беше цяла школа, не само защото беше човек с голяма и всестранна култура, но още идеше от Съветския съюз и за тази мечтана тогава от нас страна съм научил от него извънредно много неща, които от вестниците не могат да се научат.

— Много често вашето име се свързва с името на Вапцаров, сам вие сте разказали за дружбата си с големия поет-революционер, ваш другар, близък приятел от ония години. С какво ви е скъпо това приятелство?

— И за него съм писал сравнително подробен спомен и сега ми е неудобно да повтарям вече казаното. Ние живеехме заедно с Бориса Ангелушев на ул. „Патриарх Евтимий“ 27. Вапцаров често идваше там. После се преместихме в друга квартира. Той и там беше постоянен гост. Аз коригирах книгата му „Моторни песни“ Носеше ми коректурите, понеже той беше по тая част неопитен, а аз бях се доста занимавал с коректорска работа. Когато ми донасяше шпалтите, казваше ми да поправам, дето намеря за добре, но нито една поправка не съм направил. По-късно живеехме заедно с него.

След смъртта му редактирах първото издание на стиховете му.

— През 1946 година томчето, което излиза в Партиздат, нали?

— Около това издание има някои бележки, дори интриги, че съм поправял несполучливо негови стихове. Но по това някога ще изляза с определено обяснение.

— Другарю Радевски, вашите нови стихотворения в брой 7 на сп. „Септември“ (1978) показват, че вие продължавате да пишете лирика, запазили сте своя тънък усет към пейзажа и продължавате да се вълнувате от големи и сериозни съвременни проблеми. Какво пишете сега?

— За човек, който се занимава с изкуство, е естест-

вено да се вълнува от големите общочовешки проблеми. Такъв проблем е природата и човекът. Мене той много ме занимава и съм замислил лирическа книга под надслов „Нашата прамайка“ Дано да я осъществя.

— Другарю Радевски, много пъти вие, а и редица поети от вашето поколение създавахте творби, свързани с редица събития, с дати и не гледахте с подценяване на тези свои произведения. Какво е вашето мнение за такива стихотворения, вдъхновени от непосредствения допир с живота, от самото време и неговите проблеми?

— Според мене социалната поръка съществува у поета. Това са светогледът, възгледите му, един вид вътрешни тезиси, без които той не може. Сега вестниците публикуват много малко стихотворения „по повод“ — примерно за Първи май, Девети септември и и пр. Смирненски има три стихотворения на тема Първи май и трите съвсем различни едно от друго и съвършено оригинални и хващащи големи социални проблеми. Това са дати, които не могат да не вдъхновяват поета, само че трябва да се намери яркото им поетично внушение. А че има хора, които пишат лоша гражданска поезия и по този начин дискредитират тая поезия — това е друг въпрос.

— Искам да ви попитам следното — има ли, според вас, значение за оценката на едно поетическо произведение начинът, по който то се възприема от читателите, например дали се чете от тях след отпечатването му, дали самият автор го рецитира пред аудитория или пък го изпълнява актьор? Известно е, че много често авторите лошо четат своите произведения.

— Аз имам един случай от времето, когато сътрудних в „Наковалня“ през 1926 година. В Англия стачкуваха около шест милиона работници, тогава написах стихотворението „На английските стачници“, едно съвършено безпомощно стихотворение и затова никъде не съм го включвал в издадените от мене книги. Но стихотворението беше отпечатано в „Наковалня“ и си спомням, че отидох в известния на времето синдикален дом „Бабички“, където се събираха много работници, тъй като в него се помещаваха и синдикатите тогава. Там слушах Порфирия Велков — изключителен, рано починал артист, който пред събраните работници изле-

зе и декламира моето стихотворение. И от него нищо не остана, макар и да не беше изменил нито буква. Със своето изпълнение артистът направи от стихотворението ми нещо невероятно — като го слушах, просто не можах да го възприема като мое стихотворение. Той беше отличен рецитатор. Така че има голямо значение как се поднася едно поетическо произведение.

— Освен лирика Радевски известен в поезията ни е и сатирикът Радевски. В нашата литература вие сте един от малкото автори, които съчетават дарбата на лирик и сатирик. Вашите „100 басни“ например на времето направиха голямо впечатление, а така също и другите ви сатирични книги. Как бихте обяснили формирането на това сатирично отношение към света и неговите проблеми у вас. Смятате ли, че то е израз на идейно-гражданска позиция или е определено от характера ви, представлява психобиографична особеност. Или пък е съчетание и на двете?

— Мисля, че изявата на сатиричното отношение в моята работа е израз на съчетанието на двете. Първо — човек е предразположен да осмее и себе си, и слабостите около себе си, да вижда и порицава отрицателните прояви в живота, и второ — това негово качество го характеризира като обществено мислещо същество. Човекът използва своето сатирично чувство като идейно оръжие. За твореца това е много важно и отговорно.

— Другарю Радевски, кои са вашите учители в сатирата? Възпитава ли се сатиричното чувство или творецът се ражда с него. Как, според вас, се постига изкуството на сатирика?

— Възхищавал съм се и се възхищавам от майсторството на сатиричните произведения на Алека Константинов, Стояна Михайловски, Димитра Подвързачов, Христо Смирненски. Споменавам само тези имена. Смешно ми е, когато някои събратя по перо, като се изповядат от кого са се учили, споменават само няколко световни върхове. Аз съм човек с български мащаби. Та един от главните образци за мене е и сатирата на Смирненски.

Мисля, че чувството за хумор е вродено у всеки човек. Както е вродено и чувството за поезия, за музика и пр. Само че у различни хора — различно. Има и такива люде, у които това чувство почти липсва. Те,

според мене, са нещастни хора. Има хора, които и най-големите трудности в живота посрещат със смях, а други правят трагични физиономии при най-малката несполука. Още като малък в село съм срещал такива зевзеци, които са ми правили силно впечатление, бодро впечатление. И хора, както казват, напушени, сякаш са пили оцет. Те винаги са ми действували угнетително.

С писателите работата е по-сложна. Не бих казал, че един Яворов например е лишен от чувство за хумор. Но това чувство не влиза като стихия в творчеството му. Той не е хуморист, макар че е величайши поет. А споменатите мои учители — с изключение на Смирненски — са преди всичко хумористи и сатирици. Стоян Михайловски, да речем, като сатирик е незаменим, а като лирик е безпомощен.

Както казах, човек се ражда с чувството за хумор. Но писателят — хуморист и сатирик, в процеса на своята работа възпитава това чувство в себе си, изостря го. Прави от него изкуство. Прави оръжие против негативните страни на живота.

— Обяснете този факт от вашата творческа биография — още с първите си стъпки в литературата пишете хумористични стихотворения. Вие по някаква случайност ли ставате сътрудник на „Звънар“ или поради вътрешна творческа потребност търсите това издание за изява?

— Аз получавах списание „Звънар“ Току-що бях завършил гимназията. Харесваше ми много и затова почнах там да сътруднича. Допаднаше ми сатирично-хумористичният тон на списанието.

За себе си мога да кажа, че просто имах вътрешно предразположение към хумора, към сатиричната оценка. Моят баща пред гости казваше: „Ристо го гледам чете разни смехории, не чете сериозни книги.“ Това впечатление той си беше създал, тъй като аз му четях понякога нещо по-духовито от „Звънар“ или от книгите и той много се смееше.

— До каква възраст доживяха вашите родители?

— Баща ми почина на 78 години, а майка ми на 84 години.

— Сега, когато имате зад гърба си вече многолетно творческо развитие, смятате ли, другарю Радевски, че вашето художествено дело при оценката му, при лите-

ратурно-критическото анализиране би трябвало да се дели на определени периоди. Определили ли сте вие за себе си някакви периоди например, макар че това може да е и съвсем условно?

— Разбира се, че ако разглеждаме творчеството на даден автор, в него можем да видим определени периоди. Тази периодичност е свързана със самото развитие на отделния автор. В процеса на съзряването и творческото израстване влизат нови елементи, изменя се терминологията, с която той, да кажем, си служи, настъпват промени в стила, във философското отношение, в майсторството.

За себе си не е удобно да говоря. Но няма писател без развитие, следователно без някакви периоди в това развитие. Дали са те скокообразни или бавни, трудно забележими — това е друг въпрос. В нашата литература има такъв ярък пример като Яворова. Някои и до днес не могат да се помирят с това, че той има два основни и твърде различаващи се един от друг периода в своето творческо и идейно развитие. И в двата периода даде високи образци на поезия, но периодите са си периоди. Това самият Яворов признава. А че някои критици, като Бакалова например, делят рязко тези периоди, а други се мъчат да ни убедят, че те не съществуват — и двете погрешни преценки не изменят същината на творчеството му. Мъчнотията в тази периодизация се състои в сложния преход от единия период към другия и в това, че в прозата си той е реалист до края на живота си, докато в поезията даде началото на символизма.

— Накрая искам да ви попитам какво е вашето отношение към темата на отделното стихотворение, как, според вас, темата определя съвременното звучене на стиха, има ли тя значение за актуалността на едно поетично стихотворение?

— Поезията винаги е била в днешния ден, няма поезия, несвързана с днешния ден, такова явление не съществува в литературното изкуство. Но всяка избрана тема от поета изисква голямо художествено майсторство, дълбочина, ярка позиция. Безсмислено е да се дели тематиката на гражданска и интимна. Глупави стихове се пишат и на любовна, и на политическа тема. Има обаче и друга опасност — поет, който се движи само

в злободневното, също може да не се реализира. Нужно е винаги да се търси значимото, трайното в живота, само тогава поезията става духовен и обществен израз на своето време.

Живото, темпераментно отношение на Христо Радевски към актуалните проблеми, към общественото призвание на поета познаваме от цялото му творчество. Самата негова поезия, пламенните му и страстни изповеди са най-добрият пример за това.

Младен Исаев:

„РЕВОЛЮЦИЯТА — ТОВА Е МОЯТ ЖИВОТ“

Трудно можем да си представим творец като Младен Исаев откъснат от динамиката на живота, от напрегнатото дихание на съвременността. В своето стихотворение „Път“ поетът писа: „И аз съм част от този свят, умирам с него и се раждам...“ Годините не намаляват интереса му към ярките събития, към големите проблеми, към разтърсващите новини. И това е запазено от младостта, от нейното борческо неспокойствие.

„С едно знаме до днес непрекършено“ живее и твори авторът на книгите с тревожно-драматичните загла-

вия „Пожари“ (1932) и „Жертви“ (1934), свидетелстващи за тревогата на онези размирни години, на създадените след победата стихосбирки „Младост“ (1949), „Ясни далечини“ (1961), „Щедрост“ (1966), „Висина“ (1969), „Покой за тебе няма“ (1971), „Апология на слънцето“ (1978) .. Неговите стихосбирки бележат убедително един напрегнат и драматичен път в изкуството и в борбата, където се сливат вълненията на човека и на бореца-комунист. С високо гражданско съзнание за постигнатото поетът изповядва: „... моят стих бе щик по пътя и ясен глас за свобода“ Такъв е той и сега, развълнуван от събитията в света, дейно участващ в нашия литературен и културен живот. В неговите размисли за изискванията, които стоят пред съвременния писател, се чувства активно съпричастие към големите въпроси, които вълнуват съвестта, отнемат съня, отвеждат до челните редици на строя.

— За писателя винаги са важни проблемите, които вълнуват целия наш народ в този исторически момент, дълбоките революционни преобразования в областта на материалното и духовното битие на страната, идейните и духовните промени, които се извършват в съвременното човешко съзнание. Трябва да се проникне дълбоко в тези изменения, да се уловят те отвътре, да се анализират и разкрият художествено ярко и убедително. Ние понякога опростяваме малко нещата, като кажем работническа тема, селска тема и т. н. По-важното е как ще отразим душевността на хората, които работят в материалното производство, как ще предадем конфликтите, сложния процес на измененията — ето това е задача на писателя. Нужно е да се разбере диалектичката същност на тия процеси в душевността на хората. В конфликтното развитие на действителността има редица сложни проблеми. Съвременният автор трябва да почувствува и възприеме положителните тенденции и да критикува отрицателните явления, които спъват нашето развитие напред. Изобразяването на действителността не е прост акт, това е сложен творчески процес. Не копиране на живота е нужно, а творческо пресъздаване на революционното ни преустройство по пътя към комунизма.

Младен Исаев говори живо и непринудено. Неволно си спомням неговото изразително четиристишие:

Нищо, че не съм виждал покой,
че отвяха бури младостта ми.
Хубаво е да преминеш в бой
през света с неповално знаме.

Свързан с големите борби на нашия народ, поетът и сега се вълнува от антифашистката тема, разбира нейното съвременно звучение и непреходност:

— Странно е — споделя той, — че според някои темата за антифашистката борба е станала едва ли не тема само за историческото развитие на родината, изгубила е своята актуалност. Отнасят я често към творчеството на участниците в Съпротивата, стесняват нейното въздействие. А аз мисля, че темата за подвига, за родината, за дълга не може да загуби никога своята действеност и сила, своята съвременност. Ролята на антифашистката литература непрестанно ще нараства успоредно с комунистическото възпитание на народа ни, особено на по-младите. Темата за антифашистката епопея, нейната величавост, целият нени драматизъм и трагизъм никога няма да загуби своето въздействие, нравственото си съдържание, героико-романтичното си извисяване. Най-добрите произведения на тая тема остават с непреходна стойност в нашата литература.

— Другарю Исаев, с какво ви привлича поезията, откако започнахте да пишете стихове, как тя стана смисъл на вашия живот?

— Моите интереси към литературата, към поезията са от най-ранно детство. Но на първите ми опити аз не отдавам сериозно значение и те едва ли заслужават внимание. Не е тайна, че десетки хора в своята младост се опитват да пишат стихове.

В другите области на изкуството, като музика, живопис, белезите на таланта могат да се проявят още с първите стъпки. Докато в литературата, според мене, не е така. Аз съм се отнасял винаги резервирано към началните литературни прояви. Поезията е преди всичко мисъл, съчетана със зряло чувство, а детето все още не може активно да изрази своето отношение към света.

Затова и моите детско-юношески литературни опити нямат за мене никакво значение. За по-сериозни занимания в литературата мога да говоря едва след като

имах десетгодишен стаж, така да се каже, в революционната борба. Като емигрант в Югославия в мене се пробуди желанието да пиша, да изразя това, което ме вълнува, което мисля. Първите ми работи са лирически импресии, наричани от мене разкази, които аз изпратих в списанието на Димитър Полянов „Наковалня“ и те бяха отпечатани през 1927 година. Преди това като ученик във врачанската гимназия публикувах несръчни стихове в ученическият вестник „Въздържателно ехо“. През целия си емигрантски период от 1926 до 1929 година проявих значителни литературни интереси, името ми се появи в печата, нарастваше и моето по-задълбочено отношение към литературната работа. Едва когато се върнах в България, отпечатах в „РЛФ“ първите си стихотворения и това смятам за начало на моето поетическо творчество. Но трябва да кажа определено — няхах особена увереност, че пиша сериозно.

През 1932 година издадох първата си книга „Пожари“. Отзивът на Георги Бакалов за нея беше много положителен и това ме окуражи. Така през 1934 година се появи и втората ми стихосбирка „Жертви“. И въпреки че имах две книги, аз почнах да виждам, че първите ми стихове не носят яркостта на оригиналната поезия. Липсваше ми елементарна литературна подготовка. През изтеклите седем-осем години на революционна дейност няхах никакви условия да се занимавам сериозно, системно.

Затова в началото на 30-те години се захванах много твърдо с литературното си образование. Всеки ден бях в Народната библиотека, запознах се с творчеството на нашите най-известни поети, като Ботев, Вазов, Славейков, Яворов. Намерих стиховете на такива руски и съветски писатели като Блок, Маяковски, Есенин, Сурков, Тихонов, Светлов, Багрицки. Това, което липсваше в библиотеката, успях сам да си набавя. Така започна моят истински път в поезията.

— Другарю Исаев, бихте ли разказали за условията, които формираха вашето идейно кредо, общественно-гражданската ви позиция. Кои личности и събития оставиха отпечатък върху личната ви съдба на поет и революционер?

— Най-напред искам да разкажа за едно събитие още от моя ученически живот и за един наш национа-

лен герой от моя край, чиято силна личност повлия на моя живот и на цялостното мое развитие. Става дума за Замфир Попов.

Преди да го видя лично, бях слушал много възторжени думи за него от младежи-комсомолци, които лично са го познавали и са имали възможност да контактуват с него. Те говореха за Замфир Попов като за човек обаятелен, общителен, партиец в най-хубавия смисъл на това определение.

През 1922 година аз бях ученик във втори прогимназиален клас в с. Гушанци, сега Замфирово. Това е родното село на Замфир Попов. То беше тогава средно голямо село, но крайно бедно и изостанало, със схлупени къщи и много мръсни и кални улици. По тях ние минавахме пролетно и есенно време с шули, които си правехме сами. Иначе, за да минем през мегдана, на чийто горен край се намираше училището, беше просто невъзможно. Като паднеха дъждовете, сред него водата се събираше в един обширен гьол.

Балювица, родното ми село, е на три километра от Гушанци и ние, балювските деца, минавахме през полето, за да дойдем на училище сутрин, а вечер се връщаме обратно.

През пролетта същата година на широкия мегдан аз бях свидетел на един митинг, който ми направи поразително впечатление.

Бяха се събрали като във военен строй младежи и девойки. Момчетата носеха черни панталони, а момичетата черни поли, а всички бяха облечени с червени блузи със затворени якни. Събрали се бяха младежи не само от Гушанци, но и от близките села — Мечит махала, Драганица, Ново село и др. Тези младежи, строени, бих казал, в идеален строй, стояха пред своите командири, а те държаха червени знамена с името на организацията, от която идеха.

Аз с няколко мои съученици се изправих до този строй и очаквах с най-голямо любопитство какво ще се случи. Няколко души зашепнаха: „Ще говори Замфир.“

Отреща ми имаше сграда — селска къща с дървено балконче. На него се появиха двама младежи и с тях беше и Замфир. Аз бях далеч и не можах да го видя с подробности, но запомних само, че беше висок,

строен, с руса коса и строго волево лице. Започна да говори. В своите спомени от книгата ми „Незабравимото“ аз само по смисъл съм предал онова, което запомних от неговото слово. Той говореше за току-що завършилата за България с национална катастрофа война, за тежката отговорност на българската буржоазия, за печуваните, певичдани страдания на народа, въввлечени във войната, за жестоките мъки, които са изживели нашите войници по фронтовете, за глада, за болестите, за всичко онова, което е донесла войната, и как от страданията на народа са спечелили само богатите, ограбвайки населението. И за всичко това, каза той, дошло е време народът да поиска сметка.

Спомням си, той спомена, че в Русия е станала революцията, че там са се вдигнали работници и селяни, смели са властта на царя и са установили работническо-селска власт. Ние трябва да последваме техния пример и на вас, другари комсомолци, се възлагат големи надежди, да се вдигнем и пометем буржоазията по примера на нашите руски братя и да установим власт на работниците и селяните.

Много от това, за което говореше Замфир Попов, аз трудно можах да разбера и да възприема тогава.

Когато митингът завърши и започна манифестацията, някаква неудържима сила ме понесе и аз тръгнах с младежите. Свирише музика. Беше слънчев ден, знамената се развяваха и аз се понесох с тези червеноблузи младежи. Когато се върнах в село, чувствавах се замаян от всичко преживяно в този ден.

Наскоро след това в нашето село образувахме комсомолска организация и така през съдбоносното лято на 1922 г. в моя живот настъпи сериозна промяна.

— На следващата година избухва Септемврийското въстание, в което, както е известно, вие вземате дейно участие. Преживяното от вас е една голяма, сериозна проверка за идеята, на която обричате своя живот. Бихте ли разказали накратко за онези незабравими септемврийски дни и нощи? Как станяхте септемвриец?

— През есента на 1923 година аз се записах ученик в V клас на берковската гимназия. Беше дошъл септември.

Подготовката за въстанието се извърши бързо, грешката на 9 юни беше осъзната и трябваше да се

измие. Ние, комсомолците, бяхме разпределени на пещорки и след 15 септември 1923 година, тъй като всеки ден очаквахме започването на въстанието, спяхме по отделни квартири и очаквахме да ни призове нужният сигнал.

Най-после на 22 септември бяхме предупредени, че тази нощ ще въстанем в Берковица. Ние чакахме цяла нощ, но до разсъмване не беше даден никакъв сигнал. Това беше за нас голямо разочарование. Аз се прибрах в моята квартира след една безсънна нощ. Тогава при мене дойде моят другар, също комсомолец, Павел Еленков, който ми предложи веднага да замина за Гушанци да занеса паролата на въстанието, което е било решено да започне утре — 24 септември, понеделник, сутринта. Аз приех, уговорих всичко, което трябваше да направя, и със селската си торбичка през рамо — потеглих. Но на рампата при гарата ме спряха постове на превратаджиите — цивилни и полицаи, които с най-строга заповед ме накараха да се върна.

Минах по друг път и през полето, през ливади и ниви стигнах до Гушанци, предадох паролата на Кирчо Чъртовски и оттам — към село. В горичката до селската черква събрах нашите комсомолци и няколко земеделци и им казах, че в зори трябва да потеглим с оръжие към Берковица.

Събитията, които последваха след това, са се врязали дълбоко в съзнанието ми. И сега виждам фигурата на Замфир Попов, на другари и обикновени хора, които в името на бъдещето залагаха своя живот смело и неустрашимо.

След нашата кратковременна победа в Берковица откъм Петроханския проход настъпи врагът, въстанието беше удавено в кръв. Идваха трудни години на смела борба, започна онзи двубой, за който Вапцаров писа в своето прославно стихотворение.

За дните на погрома, за масовите убийства в неговия роден Михайловградски край, където се е намирал центърът на въстанието от 1923 година, поетът още през трийсетте години разказва в едно късо, но дълбоко драматично и изразително стихотворение:

Бели, бели лунни нощи.
Жълта есен. Черна смърт.

Под върбите на Огоста
пресни гробници стърчат

Вечер идват майки в черно
на ония брегове
с болката си неизмерна
по убити синове...

Бели, бели лунни пощи.
Жълта есен. Черна смърт...
А в полетата ни още
стръвни глутници ръмжат...

В нашата съвременна поезия Младен Исаев допълни темата за величавия Септември и чрез лироепическата си поема „Гневът“ — израз на пламенно вдъхновение и поклон пред безсмъртния подвиг на героите. В редица още свои произведения той разработва тази дълбоко вълнуваща тема, оставила силна диря и в неговия живот.

Поетът си спомня вълнуващи мигове от своя живот, за изпитанията в концлагерите и в съдебните зали, рисува светлите образи на съратниците, сред които с непомръкнащо сияние остава приятелят и бойният другар Вапцаров.

— Другарю Исаев, разкажете как попаднахте в ръцете на врага, за приятелството си с Вапцаров?

— След сериозния провал през пролетта на 1942 година полицията направи големи разкрития и бяха арестувани видни революционери и партийни дейци, като Антон Иванов, Трайчо Костов, ръководителят на военния отдел на ЦК Цвятко Радойнов и др. В този процес пред съда бе изправен Никола Вапцаров.

Съди ни военен съд. Процесът се гледаше, когато германските войски напредваха на изток към Волга. Тези победи окуражаваха българските фашисти и те почти всеки ден издаваха смъртни присъди. В обвинителния акт на прокурора по нашето дело фигурираха имената на 61 души, но на делото бяхме по-малко, не бяха заловени например Цола Драгойчева, Дико Диков и др. Всички ние знаехме тежкото си положение като обвиняеми, съставът на военния съд, който предстоеше да гледа нашето дело, беше подписал вече много смърт-

ни присъди. И въпреки трудния момент аз почти не съспомням тогава в нашия процес уплашени или отчаяни комунисти.

През време на процеса, който трая повече от две седмици, Вапцаров знаеше, че над главата му тегне смъртна присъда. Имах възможност да го наблюдавам, водехме разговори, тъй като бяхме заедно в обща килия. През тези дни той не падна духом.

— Моля ви, другарю Исаев, да разкажете за времето, преживяно в общата килия с Вапцаров и останалите другари. Кое е най-характерното, което сте запомнили от тези тежки дни. Къде се намираше вашата килия, какъв беше затворническият ви бит?

— Аз попаднах с Никола Вапцаров, Антон Попов и още петима души в обща килия. Килията ни се намиреше на най-горния етаж на затвора — една продълговатата стая, сумрачна, със застоял, спарен въздух. От етаж до етаж извеждаха железни стълби. Когато по тях вървяха хора, стълбите злоецо кънтяха. На всеки етаж имаше колело с железни парапети, от което на изток и на запад водеха коридори с килии отдясно и отляво. Вратите на килиите бяха железни и при отваряне остро скърцаха. Ключарите бяха облечени в черно и винаги носеха връзки с големи ключове. Като ни натикаха вътре, заключваха и спускаха тежко желязно резе.

Нашата килия очевидно беше предназначена за един или двама човека, а ние бяхме осем души. Таванът на килията беше висок и най-горе имаше решетка. Но тя бе толкова висока, че не можеше да се погледне навън. Виждаше се само квадратче карирано небе...

— Кои от подсъдимите бяха заедно с вас, другарю Исаев? Бихте ли посочили имената им?

— Да. Бяхме следните другари: Никола Вапцаров, Антон Попов, Стоян Захариев, Христо Петров, Борислав Николчев, Никола Русев, Иван Мурунов и аз.

— А колко време преживяхте така заедно?

— В тази килия престояхме 28 дена. В моите мемоари „Незабравимото“ аз съм разказал подробно за преживяното тогава в килията.

— Как стана обявяването на присъдите? Опишете какво се случи на 23 юли 1942 година. Днес този ден го свързваме с фразстрела на шестимата герои, а за са-

мия вас това е един необикновено тежък и драматичен ден.

— Сутринта към десет часа ни предупредиха да се готвим за отиване в съда. Тогава Вапцаров ми предаде тефтерчето си с поръка да го предам на брат му Борис и тетрадката „Сампа“, която каза да запазя при себе си. Аз ги мушнах между дрехите си и тръгнахме.

В съдебната зала приключваха последните приготовления. Освен официалните представители на властта — съдиите, прокурора, полицаите, вътре бяха допуснати неколцина близки на подсъдимите. И ето дойде зловещият час. Председателят на съда започна да чете присъдите:

„В името на Негово величество цар Борис III съдът, след като е установил, че подсъдимите са извършили противодържавни деяния, наказуеми по чл. 1 и 16 от Закона за защита на държавата, осъжда на смърт чрез разстрел . . . (изреждат се имената на дванадесет души — шестима избягали и шестима присъстващи). Присъдата е окончателна, не подлежи на обжалване и следва да се изпълни в срок от 24 часа . . .“

Чухме имената на осъдените на разстрел присъстващи другари: Антон Иванов Козинаров, Петър Иванов Богданов, Георги Иванов Минчев, Никола Йонков Вапцаров, Антон Николов Попов, Атанас Димитров Романов . . . В тоя момент залата се изпълни с писъци на жени и деца. Това беше най-трагичният момент в живота ми.

Председателят на съда продължаваше да чете: „Осъждат се на доживотен затвор . . . на двадесет години оправдават се . . .“ Една група от петнадесетина души бяхме оправдани: Иванка Димитрова, Стоян Сотиров, Никола Русев, Даньо Вълчанов, Младен Исаев . . .

Стражарите започнаха да издърпват осъдените на смърт и ние се прегърнахме с Вапцаров на прощаване. Той извика: „Сбогом, другари! Нас ще ни разстрелят, но живота — никога!“

Когато камионетката ни откара отново в затвора, там, до входа, вдясно, вратата беше отворена и се виждаше решетката, където ставаха свиждания. Когато ми нахмехме, Вапцаров стоеше там и ние си махнахме прощално с ръка. Това беше последният миг, в който се виждахме с него. И между нас застана завинаги смъртта . . .

Беше жарък юлски ден, а аз изведнъж почувствах необясним студ, разтърсиха ме тръпки и през цялото време криех от другарите овлажнените си очи.. В килията бяхме вече не осем, а шест души — Вапцаров и неговия най-близък приятел Антон Попов ги нямаше.

— А какво направихте с тетрадката, подарена ви от поета?

— Тогава в полумрака аз извадих тетрадката, която бях получил от моя другар сутринта, и я разгърнах. В нея прочетох негови стихотворения и между тях известното стихотворение „Предсмъртно“, но само първата строфа, която вместо заглавие имаше поставени звездички:

Борбата е безмилостно жестока.

Борбата, както казват, е епична.

Аз паднах. Друг ще ме смени и... толкоз.

Какво тук значи някаква си личност.

април 1942

Значи тази строфа е била съчинена, когато Вапцаров след арестуването си през март 1942 година, след жестоките изтезания в Дирекция на полицията е направил опит да се самоубие. А някои твърдят, струва ми се Живко Живков, че тази строфа е била написана с остър предмет върху една от стените на килията там.

В същия този трагичен ден — 23 юли 1942 година, само часове пред своята героична смърт, както свидетелствува Бойка Вапцарова, той написва и втората строфа от предсмъртното си стихотворение:

Разстрел, и след разстрела — червен.

Това е толкоз просто и логично.

Но в бурята ще бъдем пак със тебе,
народе мой, защото те обичахме.

14 ч. 23. VII. 1942 г.

и ѝ го предава на едно листче.

— След прочитането на оправдателната присъда вас освободиха ли ви, какво стана по-нататък?

— Ние, които нямаше присъди, не бяхме освободени, а от лятото на 1942 до есента на 1943 година преживяхме ужасите на три концлагера. Най-напред бяхме закарани в „Гонда вода“ над Асеновград, в Родопите.

Там бяхме тридесетина концлагеристи и всеки от нас беше охраняван едва ли не от двама стражари. Изпратиха ни на истински каторжен труд — с кирки разбивахме скали. Съпровождаха ни гладът, тежките условия, кошмарите нощем, когато умората беше изтощила нашите тела. Аз и сега си спомням вдигнатите от непреодолима болка ръце на художника Стоян Сотиров, които бяха набити от ударите с кирката върху твърдите скали, и нощем той просто стенеше.

След това бяхме преместени в концлагера „Еникьой“ и по-късно в концлагера в манастира „Свети Кирик“, откъдето бяхме освободени.

Ето от тези преживявания се родиха и стиховете ми за цикъла „Концлагери“

Целият този цикъл е облъхнат от напрежението, от възлението, пронизало дните на процеса и преживяното след това. Още в първото стихотворение „Пленници“, посветено на Никола Вапцаров, Младен Исаев пише:

Понякога в съня ни полетява
като другар прострелян тежък смърч,
простенва вик — кошмарът зъл ни дави
с дъха на минала, жестока смърт.

За волност само планината спомня.
Зад нея там разстреляните спят.
Но чуваме: по нашата земя огромна
пак бойни стъпки тая нощ кънтят...

Жив, реалистичен е рисункът и в „Гласът на гора“, „Към поетите“, „Картечницата“, „Планински огънове“, „Бели пътища“.. Това е документален лирически отглас, проникновен и завладяващ, мъжествен и силен с художественото си внушение.

Нежен, интимен разказ от мрачните месеци на фашистката задуха е и едно от най-хубавите стихотворения на поета: „Стражарят, слънцето и детето“ В него героинката на времето прелива в бащинското чувство и възлнение, в тихата драма на затворника, срещнал само за броени мигове своята дъщеря. Силният хуманистичен порив на тази изповед, дълбоката вътрешна решителност и ярък духовен стоицизъм убедително характеризират и авторовото виждане, и неговия мъжествен образ.

Докато слушам разказа на поета, воден непосредствено, изразително, изповедно, мисля си за неговото поколение, за най-видните му представители, които защитиха своите съкровени изповеди с дела. Затова се обръщам към него с нов въпрос:

— Бихте ли определили с какво борбата вдъхнови вашето творчество, как вашите лични преживявания намериха отражение в поезията ви? Как постигнахте това?

— Ако сериозно се погледне на това, което съм написал, моята поезия е един дневник на дълга революционна дейност. Аз не съм герой на антифашистката борба, а скромен редник. През целия двадесетгодишен период на Съпротивата нито веднъж не съм отстъпвал от своята позиция и затова имам съзнанието, че винаги съм съчетавал борбата с творчеството и съм изпълнявал вярно своя дълг.

Насочването ми към литературата не беше случайно хрумване, мания да стана поет, а нужда да изразя възмущения и мисли, отговарящи на моя мироглед и съзвучни с моето време. Пишех, съзнавайки, че литературата подпомага общото дело. Гражданската линия в поезията, ангажираността на художника в живота винаги са били пример за мене. И затова този, който разглежда моите стихове, ще види, че в тях говори човекът-революционер, участвувал в Септемврийското въстание, намирал се в затвора или концлагера, сражавал се в партизанските битки и на фронта по време на Отечествената война — всичко това е голямата разработвана тема в моята поезия. Друг е въпросът, доколко съм успял ярко и неповторимо да го пресъздам.

Моето творчество, както вече казах, е дневник на пряко, непосредствено участие в тия сурови борби.

Не е случайно, че цикълът за преживяното в концлагерите е може би сред най-хубавото в поезията ми. В трите концлагера, в които бях, с мене се намираха редица мъжествени антифашисти, издръжливи и изпълнени с вяра в победата. Бях непосредствен наблюдател как в най-трудните условия духът беше непреклонен и издържа дори тогава, когато виснеше страшната заплаха за живота.

— Другарю Исаев, вие сте един от видните представители на нашата пролетарско-революционна литература от 30-те и 40-те години. Бихте ли изтъкнали най-ха-

рактериото в нейното развитие като дееен участник в творческия процес на онова борческо време?

— С ликвидирането на левосектантството в партията след 1935 година и с ускорения процес на освобождението от догматизма и грубия социологизъм в литературата се появиха и значителни художествени творби. Въпреки изключително тежките условия на полицейските репресии, цензура, материални лишения нашите революционни и прогресивни писатели навлязоха по-задълбочено в голямата проблематика на епохата, укрепваше художественото им майсторство, творчеството им придобиваше по-голяма зрелост.

В края на тридесетилетието Георги Караславов издаде романите „Татул“ и „Снаха“, утвърдени от времето като класически творби на новата ни литература. Със стихотворните сборници „Пулс“ и „Въздух не достигаше“ Христо Радевски достигна най-високите върхове в поезията си през това време. Успех бе и книгата „Земей живот“ на Людмил Стоянов, както и най-хубавите стихотворения на утвърдените ни поети от онова време. Тогава все повече се открояваха ярките дарования на Димитър Димов и Емилиян Станев. Навлизаха зримо в новата ни литература Андрей Гуляшки, Павел Вежинов, Иван Маринов, Камен Калчев, Пантелей Зарев, Николай Стайков, Александър Муратов, както и по-младите Богомил Райнов, Валери Петров, Александър Геров, Веселин Ханчев, Веселин Андреев. Повечето от тези писатели, обединени след 1933 година в литературния кръжок „Христо Смирненски“, се развиваха под благотворното влияние на комунистическите идеи, особено след ликвидиране на левосектантството, както вече казах.

В самия край на 30-те години нашата революционно-пролетарска поезия бе увенчана с едно изключително ярко явление: Никола Йонков Вапцаров — с излизането на малката стихосбирка „Моторни песни“ (1940). Разбира се, справедливостта налага да се каже, че тогава никой от нас не оцени по достойнство новаторския характер на тази книжка. А в действителност Вапцаровата поезия стана венец на литературата, която от класово-партийни комунистически позиции воюваше през десетилетието против фашисткото мракобесие, за нов, социалистически свят. Никола Вапцаров с цената на

живота си потвърди голямата правда на своята поезия и я завеща на поколенията.

Продължително време Младен Исаев работи над своите спомени, събрани в книгата му „Незабравимото“ (1976). В тази мемоарна творба е разкрит целият му живот на творец и гражданин, на непримирим участник в голямото дело на партията и народа. Поетът споделя, че работата над спомените го е насочила към някои общочовешки теми и размисли. Не случайно той пише в едно от своите последни стихотворения: „Аз ще търся ясна висина в синкавата бездна на душата.“

— Сега ме вълнуват редица лирически и интимни въпроси, свързани с нашия нов живот — споделя поетът. — Все по-често в стиховете си се стремя да влагам дълбокия размисъл върху това, което става в нашия век, искам да разработя някои от „вечните теми“ за смисъла на човешкото съществуване, за дълга, да разкрия задоволството, че хората стават по-добри, и тревогата, че мъчно се изменят някои човешки черти, съществуват все още недъзи като еснафството, равнодушното, егоизма. Времето изисква от твореца да бъде откровен, с изострен поглед, с непрестанно търсене на обществено значимото, трайното, ярко партийното.

— Каква роля изигра във вашия живот партията, другарю Исаев, с какво ви е най-близка темата за нея в поезията?

— Партията — това е, бих казал, основата на целия мой съзнателен живот, идейната опора, надеждата, живото упование. Тя е оная морална сила, която ме е крепяла в най-тежките моменти, давала ми е сигурност, непоколебимост, свързвала ме е с най-ценното — революционния идеал, светостта на нашето червено знаме. Сега виждам темата за партията в нейния голям исторически аспект, с по-голяма задълбоченост и идейна обхватност, многостранно. Смятам, че не са нужни в стиховете външни декларации в нейно име, а силни, прочувствени слова, изживени изстрадани истини.

Твърди, изпълнени с вълнение прозвучават думите на поета, когато той говори за най-съкровената тема, която извиси неговата поезия до големите постижения на нашата социалистическа литература. Той отразява

проблемите на времето с изповеди, в които антената на сърцето е уловила тревожни известия, бурни събития на неспокойния съвременен свят. Така, както е и неговото искрено желание: „Сърце, радар ми ти бъди да видя пред бушуващия вятър как в тия нощи без звезди светът не спи, светът се мята.“

— Другарю Исаев, по повод на вашата седемдесетгодишнина вие издадохте два тома избрана поезия, написахте и мемоарната си книга „Незабравимото“ Богат на събития и преживявания е вашият път, много теми и проблеми засягате в многобройните си стихотворения. Искам да ви попитам — какво ви даде творчеството, какво внесе то във вашия живот?

— Творчеството ми носеше огромна радост и наслада и не мога да си представя, че нещо друго би могло така да ме задоволи. И също така то ми носеше дълбоко вътрешно неудовлетворение, силно огорчение, когато не съм успявал да постигна замисленото.

— Сега, когато сте премислили преживяното, когато обръщате поглед назад и правите равносметка на сътвореното, какви са изводите ви: ако можеше да се върнете при началото, как бихте започнали, има ли нещо, което бихте желали да бъде направено по друг начин?

— Пак бих започнал и продължил така, само с една уговорка: по-сериозно, по-задълбочено, по-упорито бих се подготвял за творческата си работа, бих натрупал повече езикова и обща култура. За мене езикът като градивен материал на литературата е изключително важно нещо. Не може писателят да не владее цялото национално богатство на езика, не бива да разчита само на някакъв вроден усет за словото. Какво е за мене отделната дума? Тя има не само конкретно, реално съдържание, но и свой аромат, звучене, цвят, а писателят трябва да има сетива, обоняние, за да долови всичко това. За такова усвояване няма изградена школа, трябва сам да умееш да откриеш и да се насладиш на хубавата дума. Ето защо е нужна упоритата работа и едва след това се проявява силата на таланта. Трудно се придобива усет за думите. А когато думите се съчетават в единна система и чрез тази система се изграждат образи, внушават се мисли и състояния, тогава творецът се явява откривател, съзидател на красота.

Съветският поет Николай Заболоцки така остроум-

Но е разкрил чудната магия на словото: „Думите трябва да се препръщат и ласкаят помежду си, да образуват живи гирлянди и хороводи, трябва да пеят, да тръбят и плачат, трябва да разговарят помежду си, както влюбените в гората, да си намигат, да си разменят тайни знаци, да си назначават срещи и дуели... Не зная дали може да се научи човек на такова съчетание на думите. Обикновено у поета това се получава от само себе си и често поетът започва да го забелязва едва след като стихотворението е написано.“

— Известно е, че между критиците и авторите често пъти съществуват взаимни обвинения за неразбиране. Обикновено писателите са недоволни от преценките на тяхното творчество. Вие как сте посрещали отрицателните отзиви за творчеството ви, как реагирате на отрицателното мнение? Смятате ли, че литературната критика вярно е оценила вашето творческо дело?

— Отрицателният отзив никога не може да бъде прият от автора без, макар и малка доза, огорчение. Аз съм бил много търпелив към всички отрицателни оценки за творчеството ми. Възмущавали са ме не отрицателните рецензии и отзиви, а онези писания, които са продиктувани от нечисти настроения и страсти или пък са написани външно, безстрастно, с мярката на баланса, снизходително, така както съм представен например в IV том на „История на българската литература“, издание на БАН. Такива оценки са ме огорчавали. Смятам обаче, че аз имам вътрешни сили и честност да приема отрицателната оценка, когато е аргументирана, задълбочена, доброжелателна.

— Другарю Исаев, как се ражда при вас замисълът на нова творба, как идва художественото хрумване? Имате ли вече определен начин, който стимулира вашето писане, или вдъхновението само определя как да пишете?

— У всеки автор това бива различно. При мене началото идва по най-различни и наглед странни, необикновени поводи. Например — чута реплика или мелодия, сияние на залез или утро, една прочетена фраза, един сън дори може да роди инвенция за лирическа творба. Все едно, че една семчица е попаднала върху влажна земя, набъбва и започва да пуска кълн. Тогава аз чувствавам непреодолимо вътрешно желание да изразя

хрумването чрез слово, в повечето случаи не чакам да зрее дълго време, а спонтанно сядам и почвам да пиша.

— Как продължава вашата работа по-нататък?

— При мене става така — още от самото начало изведнъж като че ли се отключва някакъв вътрешен механизъм, някакви сонди започват да дълбаят моя вътрешен свят и от тези дълбини, в процеса на писането, излизат неподозирани неща — образи, преживявания, чувства, картини... Аз пиша тогава много упорито, работя над строфата, докато не я изваям. Това може да продължи половин час, час или цял ден. Но след това, като се връщам към написаното, много малко поправам. Много често, когато предварителното хрумване е било плитко, получава се така, че на другия ден написаното не ме задоволява, виждам, че инвенцията не е била дълбока. Имам цели папки с такива работи. Може би някои от тях при повторна работа биха станали годни...

— Имате ли определен час на писане, кога най-добре работите?

— Пиша обикновено сутрин, когато съм отпочинал, работя няколко часа. След обед обикновено чета. Много ми е неприятно, когато сутрин ме викат някъде на заседание или за нещо друго, защото обикновено това е най-творческото време на писателя.

— Влияе ли ви околната обстановка, средата, в която пишете? Имате ли предварителни изисквания — например в каква стая да бъдете, на какво бюро или маса да работите? Подготвяте ли стаята според някакви ваши лични изисквания?

— Свикнал съм да не ми влияе околната обстановка, живял съм винаги притеснен, с много хора. Едва от скоро време, както виждаш, имам свой кабинет. На мене много са ми пречели непредвидени лични несполуки, обстоятелства, които са ме огорчавали. Неуредици, особено в областта на бита, винаги са ме дразнили — особено такива битови занимания — да се търси електротехник, техник за водопровода, всичко това безкрайно ме е уморявало и тези грижи са ми били едни от най-досадните.

— А влияят ли ви сезоните, вашата работа свързана ли е с тях, да кажем зимата, пролетта, есента влияят ли на състоянията, при които работите, когато пишете?

Сезоните ми влияят. Най-добре и резултатно работя в меката, топла, златна есен — това е любимият ми сезон, също напролет, когато разцъфтят овошките, когато пъпките излъчват жизнен аромат. Есента например не ми навява тъжни, песимистични чувства, защото в нейните багри виждам спектъра на слънцето. Защото очаквам идването на зимата. Мене много силно ми действа и предпролетното очакване, когато наедрия денят. Пришвин, като пише за зимата, говори, че с нея започва да приижда светлината. И аз очаквам тази дата — 22 декември, броя постоянно дните до този ден, защото от него денят започва да нараства, започва да нараства и светлината. Това е особено психологическо състояние.

— Прави впечатление, че във вашата лирическа поезия, в която има пресъздадени великолепни пейзажи, липсват стихове за морето, което присъства в книгите на немалко наши съвременни поети. Защо вие не възпявате морския пейзаж, не разкривате свои вълнения, свързани с морето?

— Не, това не е съвсем вярно, имам малък цикъл „Море“ и още едно-две стихотворения на морска тематика.

— Въпреки това, другарю Исаев, не бих казал, че морето присъства във вашата поезия. Даже тези стихотворения, които споменахте, не са сред най-характерните ви и силни творби. Мисля, че основен за вас е планинският пейзаж, върховете, облаците над тях..

— Наистина за мене най-съществен и най-близък е балканският пейзаж, той присъства в поезията ми. Край морето аз съм живял като турист, докато с планините съм се сраснал, те са влезли в кръвта ми. Аз не мога без планината да си представя моя живот. Там душата ми се извисява, чувствавам вътрешен подем, прилив на сили..

Нали неотдавна у нас имаше изложба от картини на Николай Ръорих. Неговите платна дълбоко ме възхитиха. Особено картините от Хималаите. При моето пътуване през Северна Индия видях тези планини отдалече — красота! Край морето съм се чувствувал по-равнодушен, така съм устроен.

— Вие на машина ли пишете или на ръка?

— Пиша само на ръка. Неписвам текста на ръка, а след това го приписвам на машина, за да го видя

графически. Но никога не съм писал направо на машина.

— Така е, когато пишете стихове, а например статиите или мемоарната си книга „Незабравимото“ — и нея ли написахте на ръка?

— И „Незабравимото“ написах също на ръка. Ламар ми казваше, че пише стиховете си направо на машина и като се смееше широко, добавяше: „Слагам ги вечер в торбата и ги нося сутрин на пазар.“

— Когато пишете, имате ли обичай да използвате речници, справочници, служите ли си с някакви книги, с отделни пособия?

— В процеса на работата не, но между писането често използвам речници, енциклопедии, справочници..

— Имате ли бележници, тефтерчета, с които да си служите, правите ли записки, записвате ли си предварително отделни хрумвания или изрази, даден образ, който изведнъж се е родил..

— Много рядко си служа с такива бележници.

— Кое определи жанровете на вашето творчество, имате ли някакво предварително предпочитание, решавате ли в какъв жанр ще бъде бъдещото произведение? Интересно е да разкажете за този момент от творческата си работа?

— Жанровете на моите произведения се определят от характера ми, от моя натюрел. Непосредственият лирически изказ ми е присъщ, пиша просто лирически стихотворения, а когато съм искал да изразя по-широки замисли и вълнения, съм използвал жанра на поемата. Моят приятел Иван Давидков като редактор видимо не беше особено доволен от „Гневът“, очаквал е лирическа поема, а тя стана лиро-епическа. Според него „Гневът“ би станала по-силна, ако беше написана като лирическа изповед. Може би той да имаше някакво основание, но аз не можех да напиша поемата по друг начин.

— Каква поезия четете, имате ли свои особени предпочитания?

— Обичам да чета предимно мъдра и светла лирическа поезия. Или проза, каквато е тази на Лев Толстой. Напоследък все повече ми харесват по-философските автори. Моят кумир в поезията Есенин сега с редица произведения, които някога много съм обичал, не ме задоволява. А в стиховете, примерно на Пушкин и

Блок, намирам все нови и нови неща, които досега не съм забелязал. Същото е и с поезията на Владимир Маяковски, макар че като лирика тя не ме вълнува така, както някои други.

— В творчеството ви забелязах и нещо друго — че няма почти никакво влияние на народните песни, на нашия фолклор.

— Народното творчество пряко почти не ми е влияело.

— Как може да си обясним това? Обичате ли да слушате народна музика, имате ли свои предпочитания към нея?

— Обяснението може би е в това, че не познавам добре народните песни и приказки. В детството си нямах особен досег до тях, не е имало човек, от когото да слушам приказки, а в нашето семейство рядко някой запяваше...

Аз съм чел томовете с българско народно творчество, но изглежда, че е било много късно да ми повлияе прочетеното. На сегашната ми възраст подобно влияние е съвсем трудно. Убеден съм, че познаването на народното творчество е много важно и нужно на твореца.

Народна музика много рядко слушам, защото има изпълнения по нашето радио и телевизия, които те отблъскват с еднообразието си. В Родопите съм слушал много народни песни и съм останал възхитен от изключително богатите текстове на тези песни. Но мелодиите не ми харесват винаги, твърде много си приличат една на друга. Обичам македонските народни песни, те са много живи, богати са на ритъм и съдържание.

— Другарю Исаев, вие имате една снимка с баба Елена Вапцарова, направена на Предела в Пирин. Когато се запознахте с майката на големия български поет-революционер?

— С нея се запознах малко преди процеса, а по време на процеса тя идваше както останалите наши близки. Но на мене ми направиха много силно впечатление писмата ѝ до Борис Вапцаров, с когото бяхме заедно в концлагера. Помня, че в едно от тия окуражителни силни писма тя казваше: „Помни, че преди да съмне, винаги става най-тъмно.“ Този образ, който тя беше намерила много точно и вярно, аз използвах в моята „Поема за Вапцаров“ Пред раждането на на-

шата свобода, пред разсъмването наистина беше най-тежко. Баба Елена пишеше и нежни, и мъжествени, бих казал, писма. Самата по характер тя беше мъдра и силна духом жена.

— Вие сте присъствували и на погребението на баба Елена Вапцарова в Банско, доколкото знам, сте произнесли прощално слово. Как стана това, какво си спомняте за тъжния момент на прощаването с тази корава българка?

— Известиха ми по телефона, че баба Елена е починала, и ме помолиха да приготвя кратко слово за погребението. Написах две страници текст, който прочетох над гроба ѝ край Банско. Там се беше стекъл целият град. В словото казах, че тя е родила не само бележития поет и революционер Никола Вапцаров, но го е възпитала в патриотичен дух, вдъхнала му е любов към родината и свободата.

Във всяка среща с Младен Исаев изпъква и неговото будно съпричастие към ярките съвременни проблеми. Той обича да пътува, да се среща и разговаря с хората. В стихотворението си „Повеля“ той отбелязва: „На нас се падна жребият нелек — да падаме и да възкръсваме отново, да следваме на този бурен век по-велята сурова.“

И неговата последна книга „Апология на слънцето“ (1978) още веднъж потвърждава с редица от поместените в нея стихове неизменността на вярата и идеалите на автора. Той отново пее за родината с присъщата му откровеност и жизненост, с простотата и упованието на чувството за изпълнен дълг. В „Земя исконна и щедра“ намираме присъщите на Младен Исаев ведри чувства, ласкаво и тежко се отронва неговото живо поетическо слово:

Отдавна с твоя жребий кръвно се сродих
и с твоя майчин дъх горя, творя и дишам.
Щастлив бих бил — поне един безсмъртен стих
за тебе, вечната, да мога да напиша.

Оглеждам се във твоите езерни очи,
когато цялото небе в зори зазаря,
и чувам как във всеки стрък и лист звучи
дълбоко и съдбовно името БЪЛГАРИЯ.

В своите „Революционни етюди“ поетът възкресява на септемврийските, „на белите коне развихрения устрем“, отново „огнени залеzi, кървави залеzi в моите сънища още горят“, оживява картината на борбата, откърмила неговия дух и творческия му полет. Цялата стихосбирка е изпълнена с оптимизма на един богат живот.

Винаги ме е удивлявала тая дълбока вътрешна жизненост на поета, неговото умение да преодолява съмненията, личните тревоги и да търси винаги допир с голямото, значимото и трайното в съвременieto си. Питам го как успява да постигне всичко това, кое определя висотата на неговия оптимизъм. Младен Исаев казва:

— Наистина, аз по природа съм ведър дух, по природа съм жизнен и надживявам всякакво униние, но има и друго нещо. Никога не съм се откъсвал от живота, от действителността. Аз не мога да живея изолирано, без да съм кръвно свързан с това, което става около мене. И ми се струва, че един поет, ако иска винаги да бъде в крак с времето, трябва винаги да е с лице към хората и техните проблеми. Аз обичам пътуванията, срещите с хората. Например като народен представител в Кърджалийски окръг имам вярна представа за измененията в този български край, за новото, което настъпва в бита и мисленето, във взаимоотношенията между хората. Като човек и комунист аз искам да бъда не външен съзерцател на нашия живот, а в постоянен контакт със съдби и открития, да живея с трудностите и надеждите на нашия свят.

Слушам думите на поета и си мисля: може би за това неговата поезия запази човешката си сила, бодрите тонове, земната свежест и неповторимост, патриотичното си звучене и интимност. Ето къде се крие разковничето за голямото творческо присъствие на Младен Исаев в поезията ни.

Камен Зидаров:

„ДРАМАТУРГИЯТА МИ СЕ РОДИ
ОТ НАРОДНИЯ ЖИВОТ, ОТ БОРБИТЕ
НА ПАРТИЯТА И НЕЙНИТЕ ГЕРОИ“

Необикновената жизненост на неговата натура се е предала на редица от героите на многобройните му пиеси — самият той е истински артист, когато разказва за своя живот, за „тайните“ на творчеството си. Пътят на Камен Зидаров като ярък и силен драматург е тясно свързан с изминалите десетилетия на революционни борби и духовен възход, на големи социално-икономически преобразования и изключителни завоевания на нашето театрално изкуство. Днес, безспорно, той е всепризнат жив класик на родната социалистическа

драматургия, образите, които създаде, тяхното сценично превъплъщение обогатиха родната сцена с обхватността и мащабността на народния живот и времето, на величието на българския дух. Театърът завинаги покори голямото дарование на този автор и той му посвети всичките си сили и енергия, големия си народностен талант, всмукал живи сокове от родната земя. Неговият богат, многолетен живот е определен от постоянното горение да създава, да твори. Въпреки житейските неволи, болести и лишения писателят във всичките си произведения е залазил вярата, жизнерадостта, възхвалата на човека и неговата съзидателна мощ.

Когато разказва, Камен Зидаров може да те смае с многобройните факти и подробности, които неговата памет не е изтрила, а пази. Може би само Георги Караславов го превъзхожда с това огромно познаване на събитията от нашия национално-културен и обществен живот, с активното си участие в него. Освен това нашият известен драматург е рядък сладкодумец и затова съм му особено благодарен за часовете, прекарани в разговор в работния му кабинет — сред книги и снимки, портрети и сцени от постановките на неговите драми.

— Другарю Зидаров, как се породи у вас желанието да пишете, кога направихте първите си литературни опити? Какво влияние оказаха върху вас семейната среда, в която сте израсли, животът ви на село, условията там?

— Аз започнах да пиша и печатам стихове още като гимназиален ученик, в шести клас (сегашен десети) — през 1920 година. И мога да кажа, че поезията ме увличаше още от детски години, но тук трябва да отбележа, че в нашата къща нямаше грамотни хора — родителите ми бяха неграмотни, едва когато най-големият ми брат тръгна на училище през есента на 1908 година, внесе първия буквар и първата книжка на детското списание „Младина“ у дома. Затова пък майка ми Неда беше много добра певица и знаеше десетки народни песни — жетварски, седенкарски, хайдушки, лазарски, сватбарски и др. Баща ми също пееше много добре. Точно от тях и най-вече от майка си аз възлюбих народните песни не само за изключително богатото им съ-

държание, но и за техните чудни мелодии. Имам силна музикална памет и верен слух още от момче и леко запомнях както съдържанието, така и мелодиите на песните. И до днес тази памет и любов към музиката не са ме напуснали.

Може би тъкмо затова в някои мои стихотворения се чувствува не само ритъмът, но и мелодиката на народната песен (Вземете „Ботьовото войнство“, „Хайдушка песен“, „Народна песен за Девети септември“ и др.). А ораторията „Партизани“, създадена по мой текст от композитора Светослав Обретенов, е написана изцяло в духа на народната песен и това много улесни Св. Обретенов при композиране на музиката на ораторията.

Така че отрано народните песни породиха творчески грепети у мен, на тях най-напред дължа любовта си към поезията и драмата. Още като ученик в прогимназията на село аз написах цял цикъл стихове, на които намерих и мелодии, за една красива мома от нашата махала, която един момък открадна, озлочи я и я върна назад — у тях — на бедната ѝ майка.

Тази случка ме порази и аз излях мъката и гнева си в няколко песни. Излязох на пътя една вечер, отидох при момите и им казах, че съм извадил песни за Янка, така се казваше момата. Те ме помолиха да ги изпея. Аз най-безцеремонно ги изпях и точно към края на пеенето започнаха да се сипят силни юмручни удари по главата ми. Когато се обърнах, видях, че братът на Янка — Димитър — ме биеше и псуваше, загдето съм извадил песен за Янка. Така се казваше тогава „извадил“, а не съчинил или написал.

— Спомняте ли си кога за първи път гледахте театрално представление. Какво впечатление ви направи то, с какво ви развълнува?

— Това беше едно любителско представление в село на учителите и гимназиалните ученици, още когато бях във втори прогимназиален клас — 1913 год., — и то запади въображението ми, кръвта ми просто пламна. Тогава гледах малките комедии на Сава Злъчкин — „Балканската комедия“, „На бивак“ и „Европейската менажерия“ И когато бях вече ученик във втори гимназиален клас в Търново, аз организирах моите другари съученици и съученички и през 1917 година да-

дохме на селската училищна сцена през коледната ваканция вечеринка с декламации, песни и малката пиеса в три действия „В тихия кът“ от Фридрих Ингел — норвежки писател. Оттогава до завършване на гимназията в 1922 година всяка коледна и великденска ваканция давахме представления, като изоставихме декламациите и соло пеенето и минахме направо на представяне цели пиеси. Играли сме на сцената на централното училище „Лес“ от Островски, „Разбойници“ от Шилер, „Крадец“ от Октав Мирбо, „Любовта на студента“ от Леонид Андреев, „Доходно място“ от Островски, „Край мътния поток“ от П. Керемидчиев и др.

— Кога и къде отпечатахте първите си стихове, насочи ли ви някой, как стана това?

— Още в първи гимназиален клас учителят ни по български език предложи да се абонираме за списание „Знание и труд“. Аз се абонирах и от всичко, което видях в това списание, особено ме привличаха печатаните ученически стихотворения. А най-силно впечатление ми направи баладата „Приам и Тезей“ от Овидий, която аз научих наизуст и рецитирах по разни вечеринки и утра.

Това списание не продължи да излиза дълго. Когато бях вече в III гимназиален клас, започна да се издава списание „Ученическа мисъл“ в Русе от двама учители. В една от книжките на това издание Ангел Каралийчев напечата стихотворението си „Орелът“. После преименуваха списанието и то продължи да излиза под ново име „Изгрев“. Аз като видях, че в списанието често печатат свои творби ученици и ученички, тайно пратих едно стихотворение през есента на 1920 година. В него, доколкото си спомням, се казваше, че „героят за правда в бой отива“. Подписах го с псевдонима Люсиен. Това име аз го взех от стихотворението на Димитър Бояджиев и от романа „Ученикът“ на Пол Бурже, в който един от героите се казваше Люсиен.

След това аз редовно почнах да пращам стихотворения и почти всички, които пратих, бяха отпечатани в „Ученическа мисъл“ и „Изгрев“.

— Откога партийните борби са привлекли вашето внимание, кой момент от вашия живот даде тласък на бъдещото ви идейно израстване и развитие?

— Първата голяма политическа акция, която ми е

направила впечатление и ми оказа известно въздействие, това беше бунтът на жените през септември 1918 година за спирането на войната, на който бунт ние, учениците и юношите, от все сърце съчувствувахме. Аз го помня много добре този бунт, защото в него активно участие взе майка ми.

А във Велико Търново първият ми допир с живота и дейността на партията стана през 1918 година, ноември месец. Аз се скитах по улицата, която водеше към тогавашния хотел „Роял“, сега „Янтра“, надолу към печатницата на Фъртунов, и по едно време се спрях пред витрината на Партийния клуб. Недалеч от него се намираше най-големият търновски хотел „Цар Борис“ Аз се спрях и загледах в един календар с великолепна графика — за следващата 1919 година. Бе изобразен един работник, който с чук разбива веригите, които опасват земното кълбо, част от които бяха разбити, а той продължаваше да удря с чука. През това време излезе на стъпалцата пред вратата известният комунист Стефан Денчев и ме запита: „Какво гледаш, момче?“ Аз му казах: „Календара.“ Харесва ли ти? — запита ме той. „Да, много.“ „Искаш ли да го имаш?“ „Да, но нямам пари.“ Като казах това, той ме повика: „Ела, влез вътре.“

Влязох в клуба и той ми даде, направо ми подари, един календар, една брошура „Принципите и лозунгите на комунизма“, такова беше заглавието, и „Парижката комуна“ от Лисагарие. След това ние поговорихме малко, аз бях много смутен, но и същевременно радостен, че ми се обърна такова внимание от Стефан Денчев, и след като поговорихме още малко, той ме помоли, когато имам нужда, да идвам при него в клуба за книги и други съвети и да не се стеснявам да влизам при него. Това е първият ми сериозен контакт с убеден комунист, който се е запечатал дълбоко в съзнанието ми и си го спомням и до днес.

Стефан Денчев бе убит през април 1925 година, като фашистите го измъкват от къщата му, в която живееше. Тя се намираше в началото на ул. „Максим Райкович“, близо до тогавашната книжарница „Христо Ботев“, тя се помещаваше в същата сграда, в която живееше жената на поета Венета Ботева.

— Кои други големи събития даваха отражение

върху формирането на вашия мироглед, на социалното ви отношение към действителността? Спомняте ли си интересни случки от вашия живот във Велико Търново пак от тия години?

— Други събития, които разтърсиха живота в Търново, са свързани с Първата световна война, с тежкото, жестоко бих казал, положение на народа. Стана пробивът при Добро поле, България трябваше да преживее голяма национална катастрофа, ние вече усещахме какво става. Войниците започнаха да се връщат от фронта. И сега виждам пред очите си образа на бащата на мой съученик — брадясал, страшен, който си дойде от фронта. Като го видяхме и се спряхме при него, той каза: „Деца, най-страшното нещо на света е войната, правете, струвайте в бъдеще да няма война!“ Следващите години бяха години на глад и лишения — 1919, 1920, 1921 .. Карахме учението си недояли, даже газ за осветление раздаваха с купони. Докараха едно брашно от фасул от Америка, от което хлябът, като го ядеш, подува корема, а не държеше ситост. В трети (или шести) гимназиален клас едно от големите събития, които разтърсиха живота ни, бяха борбите против Ньойския договор. В Търново партията на тесните социалисти свика митинг на площад „Баждарлък“, на който говори адвокатът комунист Върбан Ангелов. Тогава стана сблъскване на гимназистите с армията, която беше устроила манифестация с траурно знаме, а всички ние считахме военните за виновни за поражението ни на фронта. Като минаваха военните, ние викахме: „Шапо ба, се ла патри ки пас“ — френски израз от „Клетниците“ — „Шапки долу, отечеството минава!“ Но стана сблъскване и тогава именно майор Бисеров стреля и уби бащата на един офицер, стар комунист, това ми послужи по-късно за написването на драмата „За честта на пагона“

— Другарю Зидаров, а какво направихте, след като завършихте гимназията? Подкрепи ли ви някой в тези години на младежки лутания. Моля ви да разкажете за вашия живот „сред хората“, да си послужи с този израз на Горки. Кой бяха вашите университети?

— Само четири месеца след завършване на гимназиалното си образование във великотърновската мъжка гимназия „Кирил и Методий“ през 1922 година пристиг-

нах в мини „Перник“ да търся работа. Тук от две години работеше баща ми като миньор в мина „Хумни дол“. От моето родно село — Драганово, в мината вече имаше много миньори и завършили гимназия младежи, които заемаха различни служби — счетоводители, деловодители и др., а моят съселанин — младият поет Владимир Русалиев, беше назначен библиотекар в минното читалище още преди една две-години. Точно той стана причина и аз да поема пътя към Перник. Защото той ме уверяваше в началото на месец ноември 1922 година, когато си бе дошел в отпуск, че само в Перник ще мога да намеря работа и че той вече е подготвил някои лица, заемащи отговорна работа в мината, за моето назначение.

И в началото на ноември 1922 година, заедно с Вл. Русалиев аз пристигнах в една мъглива и студена вечер в Перник. На гарата ни чакаха няколко другари на Вл. Русалиев. Те ни посрещнаха сърдечно, Русалиев ме представи на всичките и по пътя — от гарата до града, вече ми стана ясно, че това са артисти от самодейния театрален колектив, който вече репетираше „Любовта на студента“ от Леонид Андреев.

Но намирането на работа в Перник също не беше лесно. Понеже цялата театрална трупа единогласно твърдеше, че аз съм необходим на състава, те с всички усилия чукаха по най-различни врати, докато ме настанят на служба. Аз им казах, че място не избирам — каквато работа ми дадат, такава ще работя. И наистина само след една седмица бях назначен в книговецницата на мината като работник-книговец, докато се открие нещо по-подходящо за мене.

В книговецницата работих до края на 1922 година и през януари ме назначиха за помощник-библиотекар при минното читалище.

След като се установих на тази по-спокойна и подходяща работа, аз вече можех да проследя и подишам свободно политическата и обществената атмосфера на Перник. А Перник беше тогава интересен град. В него можеше да срещнеш не само хора-работници от всички краища на страната, но тук имаше много емигранти белогвардейци.

Все по това време веднъж Русалиев ме запозна с Темелко Ненков, за когото аз предварително знаех, име-

то му ми беше познато. Той работеше в счетоводството и постепенно ние започнахме да се виждаме, да разговаряме. По време на осемте месеца, през които аз прекарах в Перник, този голям работнически водач и трибун остави трайни впечатления у мене, много ме развълнува и една негова реч на предизборно събрание, което се състоя в началото на април 1922 година. Всичко, за което говореше той, ми отваряше очите за неща, които аз не бях разбрал. По-късно вече научих за жестоко-то му убийство през 1925 година. Това беше голяма загуба за нашата партия и пернишките миньори.

— Известно е, че изключителна роля във вашия живот изиграва Асен Разцветников. Какво ви даде дружбата с вашия съселанин и голям поет, как бихте определили значението на вашето приятелство, с какво обогати то духовната ви биография, какви следи остави в живота ви?

— Познанството ни с Асен Разцветников започна някъде в края на май, началото на юни 1922 година. В ученическата ми квартира в Търново, която се намираше на ул. „Иван Попов“ 11, той дойде, намери ме там и ми се представи: „Аз съм Асен Коларов“. Преди това почти не се познавахме. Тогава той ми каза, че е научил, че пиша стихове, и поиска да му дам да ги прочете. Аз започнах да се дърпам и много смутен му дадох две тетрадки, като се уговорихме през ваканцията да се видим на село. Докато стоеше при мене, Разцветников прегледа библиотеката ми и много се смя, че е пълна със символистична поезия. През ваканцията двамата станахме близки приятели, той ме въведе в тайните на поезията, изигра решителна роля за идейното ми израстване. За нашата дружба, за това, което беше за мен Асен Разцветников, аз няма какво сега да разказвам, тъй като всичко, което мога да кажа за него, съм го описал в книгата си „С Асен Разцветников в живота и поезията“ (1976).

— Какво характеризира вашето литературно израстване през 30-те години. Вие днес сте известен драматург, но тогава преди всичко се осъществявате като поет. Какво определи това разделение на вашето творчество? Откога са първите ви опити в областта на драматургията?

— През юни 1923 година — четири дена преди Де-

ветоюиският преврат, се завърнах болен от туберкулоза в родното си село. Лекувах се сам по лечебната метода на германския лекар Луи Куне — чрез природолечение. До края на 1924 година се излекувах. Бях свързан със Септемврийското въстание през 1923 година, едва се спасих и затова в края на декември 1924 година станах сътрудник на сп. „Нов път“, редактирано от Георги Бакалов. Пращах стихове и печатах в „Нов път“ до спиране на списанието от фашистката власт през април 1925 година. До април 1934 година останах в село като най-обикновен, прост писар в селската община. От село сътрудничах във „Ведрина“ на Антон Страшимиров, в „Младеж“ и „Бъдеще“. Бях в редовна кореспонденция с Асен Разцветников, Георги Бакалов, Антон Страшимиров.

По това време и дума не можеше да става за писане на драми, макар че в село цялата читалищна театрална работа беше в мои ръце. Поставих за 8 години пиесите „Разбойникът Оскар“ от Волф, „Ревизор“ от Гогол, „Свекърва“ от Антон Страшимиров, „Аз убих“ от Морис Ростан, „Еликсир за подмладяване“, „Лелята на студента“ от Форстер и други.

Цели шест години бях секретар-библиотекар на читалище „Съединение“ в Драганово и това ми даваше възможност да работя и партийна работа.

Самият факт, че веднага след 9 септември 1944 година аз се хванах с написване на драмата „Царска милост“, показва, че условията са ме карали да потискам това мое влечение, че политическата атмосфера не позволяваше да напиша такава драма, в която се разобличава монархията. Пък и да я бях написал, нямаше да я постави койк театър. А тази драма аз замислих и почнах да пиша още когато бях в мини „Перник“, но като разбрах невъзможността такава драма да види сцена, прекратих работата си.

В село обаче през 1925 година написах една пиеса, озаглавена „Сиромаш Иван“, която и до днес се намира в моите архиви. След това през 1928/1929 година написах друга пиеса — „Вълците“, която също лежи в архивите ми. Друга — трета пиеса, скицирана, написах през 1932 година, под заглавие „Член 10“

— Значи не може да се каже, че значително преди драматурга се е изявил поетът, а излиза, че всяко раз-

деление на вашето творческо развитие е условно. Интересът към театъра е давал отражение върху поетичните ви творби.

— В моето преминаване от поезията към драмата няма нищо неестествено. Ако се вгледате по-внимателно в трите ми стихосбирки — „Тишина“ (1936), „Антена“ (1938) и „Септемврийски песни“ (1945), ще откриете в доста голям брой стихотворения не само драматични зърна, драматичен диалог, подводно драматично течение, но и финали с подчертана драматична връзка. По-конкретно мога да посоча от септемврийските ми стихотворения „Разбойници“, „Баща“, „Смъртници“, „Зад решетките“, „Към часовоя“, „Тиберий Гракх“, „Радио“, „Пред буря“ и др. От „Антена“ — стихотворенията: „Слепият пианист“, „Улична жена“, „Сутерен“, „Родина“, „Песните на седмия брат“ и „Песен за родината“ Подчертана и ярко изразена драма има в стихотворенията „Анна“, „Есенно писмо“ и „Съдбоносна среща“ Тия три стихотворения имат ясна и конкретна връзка помежду си и са просто една интимна драма на безответната любов в три действия. От цикъла „Окован език“ в стихосбирката „Септемврийски песни“ ярко се разкрива драмата между бащата работник и болния син — ученик, в стихотворението „Разговор пред фабричната врата“, написано в диалогична форма. Почти всички критици, разглеждали досега моята поезия, са съгласни, че това е едно от най-хубавите ми стихотворения. „Непокорна жажда“, „У дома“ и „Тревожни дни“ носят тежката драматична атмосфера от четридесетте години. „Балада за Ботьовото войнство“, „Народна песен за Девети септември“, „Песен за старата предачка“, „Великата октомврийска нощ“, „Завръщането на героя“, „Балада“, „Новогодишен романс“, „Неизбежност“, „Разстрелването на Никола Вапцаров“, „Сърце“ и „Пред залез“ — във всички тия стихотворения аз съм се старал да разкрия историческата борба на народа ни с монархо-фашизма.

— Интересен е и този любопитен момент от вашия творчески живот — как драгановецът Тодор Събев Манев стана известният поет и драматург Камен Зидаров. Какви други псевдоними сте имали освен Люсиен, за който говорихте. Кой е вашият литературен кръстник?

— Аз имах наистина няколко псевдонима, но остана

Камен Зидаров. Като ученик освен в „Ученическа мисъл“ и „Изгрев“ сътрудничих и на сп. „Лебед“, издавано от Никола Мавродинов в Горна Оряховица, също в сп. „Хиацинти“, което излизаше в Пазарджик и се редактираше от Асен Калоянов. Там се подписах Тодор Манев — със собственото си име.

В Перник събрах цикъл свои стихотворения „Солвейг“ и реших да ги дам в двуседмичното списание „Сила“, редактирано от Христо Силянов, което излизаше в София и имаше литературен раздел. Тези стихове аз ги подписах с псевдонима Дора Грозева. Още в следващия брой целият цикъл беше отпечатан — това е било някъде около декември 1922—януари 1923 година. Владимир Русалиев се усъмнил, че съм авторът на стиховете, тъй като под името пишеше мини „Перник“, и като дошъл в София, отишъл в редакцията. Понеже се познавал със Силянов, той го попитал за Дора Грозева. Владимир Русалиев казал: „Това е една Дора Грозева в панталони, тя работи при мене. Казва се Тодор Манев.“ И Русалиев, като се върна, доста се смяхме.

След това аз печатах в списание „Голгота“, издавано в Стара Загора и редактирано от анархиста Тодор Недков, който после стана народник и печаташе във в. „Мир“ В това списание аз изпратих едно голямо стихотворение, „Рудничар“ и го подписах с псевдонима Мартин Зидаров, Мартин навярно ми хрумна да взема като име от поемата „Страна Инония“ на Сергей Есенин, а Зидаров сам го измислих. Като си търсих ново име, исках то да носи смисъла на нещо здраво, мъжествено, да има социален оттенък, тъй като исках да пиша вече социална поезия. Стихотворението излезе и когато списанието се получи в Перник в читалището, този път Владимир Русалиев съвсем определено ме прие мен за негов автор. А после, като станах сътрудник на Бакалов в сп. „Звезда“, ме подписаха Камен Зидаров и така остана, но кой ми сложи точно това име, така и по-късно не разбрах.

— Другарю Зидаров, бихте ли описали по-подробно вашето идване в София, как влязохте в средите на писателите комунисти, разкажете за борбата с фашисткия терор, с цензурата. Как партията ръководеше творците на културния фронт през онези тежки години?

— На 14 април 1934 година пристигнах в София. Цял месец ходих без работа и към средата на май получих назначение — машинописец в отдел „Риболовство“ в Министерството на земеделието и точно на 19 май 1934 година, когато трябваше да отида в министерството и подпиша акт за встъпване на служба, стана превратът и аз останах без работа.

Но с пристигането ми в София влязох във връзка с Георги Бакалов, с когото бях в кореспонденция още от село, като сътрудник на сп. „Нов път“ Постепенно аз се запознах отблизо и сдружих с Людмил Стоянов, Мария Грубешлиева, Ангел Тодоров, Никола Ланков, Георги Караславов и всички писатели комунисти, които след преврата на 19 май 1934 година останаха без свое печатно издание. Аз, както почти всички други, постепенно станах сътрудник на в. „Заря“ с редактор Кръстю Станчев, където работеха моите добри приятели Славчо Васев и Лозан Стрелков. Печатах още в „Литературен глас“ на Д. Б. Митов, който редовно даваше място в своя вестник на писателите комунисти. Както е известно, след Деветнадесетомайския преврат бяха разтурени всички партии, професионални организации, спрени всички партийни вестници и издания, с една дума — физическият и интелектуалният терор бяха в пълен ход. Много интелектуалци — писатели, журналисти, публицисти, преводачи, просветни деятели и др. — загубиха своята работа. Намирането на каквото и да било препитание стана още по-трудно. След близо девет месеца безработица най-накрая с помощта на Ас. Разцветников, проф. Станчо Чолаков — звенар, секретар на Кимон Георгиев по онова време, но наш земляк — роден в с. Никюп, Търновски окръг, ме настаниха на работа в едно спестовно-строително дружество — „Собственик“ — като секретар на дружеството и редактор на списанието, което имаше и литературна страница. Тъй като по онова време, както вече отбелязах, нямаше никакви литературни издания, в литературната страница на „Собственик“ започнаха редовно да сътрудничат Асен Разцветников, Илия Бешков, Емил Коралов и др. По онова време тясна връзка установих с писателя Георги Караславов. Всички задачи, които той ми е възлагал, изпълнявах успешно, защото смених по това време службата си. Всички имахме добри заплати в

Българския градинарски съюз, където започнах работа, и подпомагахме партийната работа и с парични средства. На нашия циклостил бе отпечатан позивът срещу Фон Нойрат. Тогава арестуваха Иван Иванов и много тежко го биха в полицията, но той нищо не издаде.

Постепенно моите връзки с писателите комунисти се укрепиха и увеличиха и аз редовно сътрудничех във в. „Заря“, „София“, в. „Вестник на жената“, в. „Литературен глас“, сп. „Мисъл“ на Г. Бакалов до спирането му.

Терорът се засилваше, обръчът се затягаше, но ние търсехме повод и случай да докажем, че партията живее и ръководи въпреки непоносимите политически условия. На нас — писателите комунисти — се възлагаше голяма и отговорна задача.

— Тогава излизат много възпоменателни листове, които се използват от писателите комунисти. Радой Радин ми е показвал много от тях. Мисля, че съм срещал и вашето име в някои от тези издания. Вие какво ще разкажете за тези листове?

— През юли 1936 година под уредничеството на Ангел Тодоров излезе литературен лист, посветен на Николай Хрелков, а преди него излезе литературен възпоменателен лист „Максим Горки“ — през месец юни 1936 година — с уредник Георги Бакалов, в който бе отпечатано интервю за Максим Горки със съветския посланик Фьодор Разколников. Този лист обедини почти всички писатели комунисти и прогресивни учени, публицисти, артисти и др.

През ноември 1936 година Никола Ланков ме срещна на ул. „Левски“ при старата сладкарница „Славейков“ (днес „Млечен бар“) и ми каза: „Камене, нещо много замълчахме. Има мнение „от горе“ да измислим нещо и да раздвижим водите.“

На другия ден пак се срещнахме с Ланков и обмислихме въпроса да издадем един литературен възпоменателен лист за писателите, загинали във войните. Ланков одобри идеята и аз получих разрешение да бъда уредник на листа. На 15 декември 1936 година излезе „Възпоменателен лист за Димчо Дебелянов, Илия Иванов — Черен, Владимир Мусаков, Стамен Панчев, Страшимир Кринчев“.

На 20 февруари 1937 година с редактор Гьончо Бе-

лев излезе възпоменателен лист за Александър Сергеевич Пушкин по случай сто години от смъртта му. Уреждането на този лист фактически легна върху плещите на Людмил Стоянов, който ме натовари да събирам половината от материалите и да привлека някои сътрудници — прогресивни люде.

Докато другите възпоменателни листове излязоха в осем и дванайсет страници, за Пушкин цензурата излезе по-щедра — разреши 16 страници, с голям цветен портрет на Пушкин, на цялата първа страница, от Тропинин.

Така водехме борбата през ония години.

— Откъде са взети сюжетите на вашите произведения, как търсихте героите на вашите драми, с какво жизненият опит обогати творчеството ви? Големият руски драматург А. Н. Островски казва, че „драматургията стои по-близо до народа, отколкото всички други отрасли на литературата“ Вие също сте се стремели да отразявате събития от самия народен живот, как постигнахте това?

— Тия перипетии, които преживях след завършване на гимназиалното си образование: отиване на работа в Перник, връщане в село и лекуване на туберкулозата, арести по 9 юни, Септемврийското въстание 1923 година, априлските събития от 1925 година, назначаването ми за общински писар, осем години културна и партийна работа на село, идването в София, безработица, мобилизация, влизане в групата на писателите комунисти и пр. и пр., всичко това ми даде голям жизнен опит, обогати наблюденията върху събитията и хората, помогна ми за набиране на широка култура и това е, което по-късно стана мой драгоценен капитал. „Царска милост“, „За честта на пагона“, „Блокада“, „Иван Шишман“ са плод на тия наблюдения и впечатления, добити през ония години, пълни с бурни исторически събития. Повече от образите, които оживяха в първите три пиеси, са взети от живия живот и това са хора, с които съм бил в пряк или косвен досег. Във всяка моя пиеса винаги лежи едно събитие, една действителна случка. Зад всеки образ — има прототип. Оттам иде и вярната езикова характеристика, убедителното жизнено поведение. На всяко действащо лице винаги съм давал право да защитава докрай своите по-

зиции и своя възглед по даден въпрос. Само по такъв начин конфликтът расте кресчендо и стига до своята убедителна развързка, до верен финал. Щом авторът започне да дърпа конците на своите герои, да ги кара да говорят по даден спор онова, което той директно мисли, всичко отива по дяволите. Авторът трябва винаги — свободно и без страх — да даде думата на всеки свой герой.

— Как протича при вас самият творчески процес, как пишете — какви са пътищата, по които преминава всяко произведение — от първите сцени до края? Водите ли предварителни бележки, дълго ли обмисляте сюжета, героите, проблемите, прекъсвате ли работата, след като сте започнали писането?

— Това става неусетно, решава се в момента преди започване на работата. Но аз никога не сядам да пиша пиеса, докато тя не узрее, докато не зазвучи в душата ми като симфония, с цялата своя сложна партитура. Аз мога да нося една пиеса в душата си, в съзнанието си — година, две, три, но когато тя зазвучи в мене като многогласен хор, когато конфликтът ми е вече изграден, композицията съставена, образите ясни, релефни, репликите на всеки един започнат да се раждат в готов у мене вече диалог, тогава сядам и започвам усилена трескава работа. За пиесите в проза аз понякога съм написвал цяло действие, без да стана от бюрото. Така се родиха „Царска милост“ и „Блокада“, пък и „За честта на пагона“. С други думи — основите на една пиеса аз полагам за 4—5, най-много шест дена. След като положи основите и си отдъхна няколко дена, започвам преработката — най-приятната работа. Това е уточняване на композицията, детайлиране на конфликта и езика, мотивиране поведението на всеки образ, усъвършенстване на вътрешния и външния рисунък на героите и т. н. и т. н., работа, която може да продължи не само до излизане на драмата на сцената, но и след това. Такъв е неумолимият закон на творчеството. Мързелът, бързината, повърхностната работа нямат нищо общо с изкуството.

Аз не правя предварително никакви скици, не определям материала, напиша днес едно действие, а след месец идва — второ. Когато съм готов така, както ви казах по-горе, аз бързам да пиша, да не изпусна маг-

нетизма, който ме е обхванал, да уловя докрай ритъма, темпото и динамиката на развиващото се събитие. Иначе не мога да пиша, защото мисля, че първото действие няма да прилича на второто, което ще напиша след месец. Преди да седна да пиша и служебна работа, аз пиша наука, когато се разхождам по улиците, когато гледам по витрините, или пък нощем — преди да заспя. Но преди да почна да пиша, преди да седна пред бюрото, няколко дена аз съм много нервен, в голямо напрежение и не дай боже някой да почне да ме занимава със своите лични работи! . . . След като положи основите на една пиеса, аз се успокоявам и ставам добър.

Още от малък съм много впечатлителен и имам — и до днес — силна памет. Като гимназист аз знаех наизуст стихосбирките на Димчо Дебелянов, Христо Смирненски, Николай Лилиев, Гео Милев, много стихове на Людмил Стоянов, цялата „Епопея на забравените“ на Иван Вазов, всички Ботеви стихотворения и по-голямата част от стиховете на П. Р. Славейков и П. К. Яворов.

Тази добра памет много ми помага и аз не държа бележки.

— За историческите ви драми не се ли наложи да търсите документалното начало, ровихте ли из стари книги и издания, как събрахте основния материал?

— За написване на историческите си пиеси „Иван Шишман“, „Калоян“ и „Каин и Магьосникът“ (Боян Магьосникът) проучването на историческия материал трая четиринадесет години, като това не трябва да разбирате буквално. При писането на тия пиеси без спорно имах много бележки, цитати, дати и години на събития и т. н. Тия пиеси ми отнеха толкова много време, защото трябваше много да проучвам, да питам, да разпитвам, да пиша писма тук и там, за да се добера до истината. Иначе, ако ще повтарям като папагал установени истини, аз не бих се заловил нито за „Иван Шишман“, нито за „Каин и Магьосникът“ Вие знаете колко Иван Шишман е далеч като художествен образ от установения „исторически“ образ в нашите учебници. Спомнете си по колко момента от живота и характера му аз се разминавам с нашите историци. Не случайно една гимназиална учителка от Карлово ми се

оплака, че след като учениците гледали „Иван Шишман“ на сцената, вече не искали да слушат урока по история, така както е даден от авторите на учебника.

— Не ви ли вълнуват сега нови сюжети, не замисляте ли съвременна пиеса, родена от сегашния ни живот?

— За нови и нови сценични творби нашият живот е препълнен от интересни конфликти, сложни по своята същност и нови като душевни колизии. Но за тях човек трябва да има два-три живота по сто години, за да може да претвори поне най-типичните и характерните.

— Другарю Зидаров, интересно е как се приемаха вашите творби, когато поемаха своя път към Мелпомена. Известно е, че освен литературния текст нужна е сценична реализация на произведението, за да достигне то до хората, да ги развълнува чрез образите, претворени от актьорите. Разкажете за някои от своите авторски „патила“.

— Всички мои пиеси са били посрещани с известни резерви от режисьорите на Националния ни академичен театър. Защита и добросъвестно отношение съм срещал най-вече от Николай Осипович Масалитинов и Николай Лилиев. Повечето от останалите в началото са ме посрещали „на щик“ Аз съм водил борба — неравна и жестока — за всяка моя пиеса, докато убедя художественото ръководство на театъра в състоятелността и несъмнените литературни и сценични качества на пиесата, която им представям. И точно в такъв двубой с театъра аз се убедих, че изкуството не само трябва да се създава, но и да се защитава! „Царска милост“ беше наречена отначало от някои членове на художествения съвет при театъра „Геновева“, „Иван Шишман“ — „войнишка песнопойка“, „Блокада“ — „мелодрама“ и какви ли не иронични епитети. Аз упорствувах, не се давах и се защитавах с всички сили. Приемах да поправа и нанеса само ония препоръки, които аз намирам за правилни и няма да изместят основната идея на пиесата. Не е излишно да се знае, че в края на краищата „Царска милост“ стана пиесата с най-богата биография в българската национална драматургия и стъпи на основната сцена на един от най-прославените театри в света — Московския художествен академичен театър

„Максим Горки“, а „Иван Шишман“ си извоюва победа в нашия театрален живот, каквато не е достигнала никоя драма у нас от Освобождението насам. И двете пиеси, както ви е известно, внесоха много нови неща в развитието на националната ни драматургия. В това отношение театралната критика е единодушна, но и двете пиеси не получиха признание в канцеларшиите, а извоюваха любовта на зрителите трайно и задълго за себе си.

— Другарю Зидаров, вие казахте, че за сюжет на „Царска милост“ ви е послужила една случка, която сте научили по време на престоя ви в Перник. Бихте ли разказали по-подробно за този случай, за работата си върху тази ваша творба, която ви е донесла толкова голяма известност?

— Аз вече многократно съм разказвал историята за написването на „Царска милост“, за това, как се роди замисълът, как съм носил у себе си идеята за написването на драмата повече от двадесет години. По-подробно за нея може да се прочете в изданието на драмата в „Библиотека за ученика“ в бележката „Невероятната и странна биография на „Царска милост““. Тук ще разкажа съвсем накратко тази история.

В Перник, на един празник, на една вечеря срещу Нова година, се събрахме у един другар, който беше от семейство Гюлеметови, стар комунистически род от Перушица. И както си седяхме и се веселяхме, един от присъстващите се обърна към домакина с думите: „А бе, я дай оттам онази царска китара да я раздрънкам малко.“ На мене ми направиха впечатление тия думи и още на другия ден аз попитах Гюлеметов каква е тая „царска китара“ и той ми разказа за случая. Разказа ми, че наистина китарата е била подарена на един негов братовчед от Фердинанд, а по-късно тоя братовчед бива разстрелян на Южния фронт по заповед на царя за участието му във войнишките бунтове. Разказаното силно ме развълнува и аз даже започнах нещо като пролог към бъдеща драма по този случай, но развоят на политическите събития у нас тогава ме караше да мисля, че такава драма няма да намери гръло, през което да мине, и зарязах написаното.

Щом дойде Девети септември, веднага се върнах към този сюжет. През 1946 година Камарата на кул-

турата раздаде контрактиции за написване на художествени произведения и аз подписах полица на Камарата за такава контрактиция. Чувствувах, че цялото действие е узряло в главата ми, композицията кристализира и основата на „Царска милост“ направих за една седмица. През 1946 година успях да напиша цялата драма и тогава започна ходенето по мъките. Дадох я в нашия пръв национален театър и я въртяха там две години. Художественият съвет се въздържаше веднага да я приеме. Открито първи ме защитиха Николай Лилиев и Николай Осипович Масалитинов. Затова първата постановка на „Царска милост“ се състоя в Габрово, там я постави Масалитинов, искаха да проверят какво въздействие ще окаже. Премиерата стана в края на юни 1947 или 1948 година, а премиерата в София беше на 8 октомври 1948 година. Георги Караславов, който беше директор тогава на театъра, направи много пиесата да се играе. И благодарение тогава на Караславов и Масалитинов, благодарение на тяхната мъжка защита премиерата се състоя.

— Как се посрещна премиерата на „Царска милост“?

— Премиерата премина при успех, който аз не очаквах, но след това в печата имаше публикувани и отрицателни рецензии.

— А вие кога станяхте директор на Народния театър — днес Национален академичен театър. Как продължи работата ви в областта на драматургията?

— Аз станах директор след Георги Караславов. Най-напред мен ме назначиха през юли 1949 година като директор на филиала „Васил Кирков“, а след септември 1949 година поех цялостното ръководство на театъра.

След „Царска милост“ по необходимост трябваше да направя драматизация на „Под игото“, написах три нови картини. Също така за годишнината на Тургенев бе драматизиран неговият роман „В навечерието“ от Б. Бабочкин, трябваше обаче да се направят допълнения, образът на Инсаров да изпъкне повече. И тогава аз се заех с това. Превеждах също съветски пиеси — „Лайпциг 33“ на Компанеев и Кромфелд, „Паметни срещи“ от Утьосов, след това „Нашествие“ от Леонид Леонов.

— На мен ми се струва, а и вие сам подчертахте,

че „Иван Шишман“ повтаря и развива големия ви успех на „Царска милост“ Затова, моля ви, накратко разкажете за историята и на тази ваша драма, кое ви накара да я напишете, още повече че тя е драма в стихове и изисква още по-големи усилия от страна на драматурга?

— Много подробно съм разказал за написването на „Иван Шишман“ пред Атанас Свиленов и това е публикувано в сборника „С повея на април“ Но както казвам там, много силно впечатление ми направи като ученик едно стихотворение — „Погиването на цар Иван Шишман“.

Сън сънувала, сън бълнувала
Софийската Еница-кralица:
насред се небе пропукало,
ситни звезди на земя паднали,
ясен месец кървав е изгреял,
а до него звезда-деница
и тя ми е кървава изгряла.
Та си дума Еница-кralица
на цареви братец Михаила:
— Послушай ми, брате на Шишмана,
тази нощ съм чер сън сънувала:
насред се е небе пропукало,
ситни звезди на земя паднали,
ясен месец кървав е изгреял,
а до него звезда-деница
и тя ми е кървава изгряла.
Отговаря царевия братец:
— Чуй ме мене, Енице-кralице,
що говори твой сън прокобен,
що за него във книгата пише:
— Дето се е небе пропукало,
то показва царство пропукано —
ще пропадне и ще се изгуби
старо царство, българското царство,
ще загине и нашия братец,
ще загине сам цар Иван Шишман...

Или както ми поясни моята учителка тогава Пенка Иванова — това е народна песен. Оттогава образът на Иван Шишман ме е вълнувал и особено пък народните песни за неговата трагична участ, за Мара —

бяла българка, дадена на султана. Тия образи винаги са карали въображението ми да работи. И постепенно, през всички превратности на моя живот и на работата ми, узряваше идеята да създам една историческа трилогия — да обрисувам Иван Шишман, Калоян и княз Венеамин — третия син на цар Симеон, това е Боян Магьосникът.

След като напуснах работата си в Народния театър, където не можех да остана повече директор, тъй като здравето ми отново се разклати (бях преуморен и изтощен), някъде през 1957 година започнах да пиша „Иван Шишман“ Писах я около две години, направих седем редакции. Стихът изискваше също много преработки, дълга, упорита работа, докато зазвучи убедително и силно.

И с тази драма имах доста разпавии в театъра. Художественият съвет отново я отрече, защитиха я пак само Масалитинов, Лилиев и Севелина Гьорова. Най-напред я постави Пловдивският драматичен театър под заглавие „Безсмъртна песен“, след това се игра в Бургас и след като пиесата завоюва истински успех, бе поставена от режисьора Николай Люцканов в Националния академичен театър „Иван Вазов“ през сезона 1959/60 година, като тогава бе променено и заглавието — от „Безсмъртна песен“ стана „Иван Шишман“.

С Камен Зидаров може да се разговаря часове. Освен за своето творчество много живо и интересно той разказва и за писатели, за редица актьори и режисьори, с които е бил свързан, с които е другарувал и е преминал през дългия си път в живота и творчеството. Хубаво е, че той издаде двата тома „Звезди от голямата плеяда“, в които намираме портретите на съвременници, останали завинаги в неговата памет. А в книгата си „С Асен Разцветников в живота и в поезията“ той обрисова един от най-ярките и дълбоки български лирици. Така неговото творчество се допълни и обогати, тези мемоарни произведения дават още по-пълна представа за големия наш драматург, пленил нашето въображение с безсмъртните герои на своите пиеси.

Андрей Гуляшки:

„ПАРТИЯТА МЕ НАУЧИ ДА ЧУВСТВУВАМ
И ВИЖДАМ ЖИВОТА“

Творческата фигура на Андрей Гуляшки се откроява ярко в съвременната българска литература. Неговото име дълбоко и трайно се свързва със завоеванията на художественото ни творчество след победата на социалистическата революция. В годините на огромните социално-исторически промени писателят се включи активно в сложните процеси на преобразяващата се действителност, той бе един от първите наши автори, които с дълбочина и проникновено майсторство отразиха завоеванията на социализма. Той беше в Добруджа, където

кипяха страсти и конфликти, и създаде известната си трилогия „Ведрово“, откликна на сериозните проблеми, които времето поставяше пред строителите на новото общество, написа такива незабравими произведения като: „Седемте дни на нашия живот“, „Златното руно“, „Романтична повест“, „Златният век“, „Домът с махагоново стълбище“ . .

Андрей Гуляшки е съзателят и на известния герой от поредицата романи с криминално-приключенски сюжети Авакум Захов. Много от тях са преведени в десетки страни и познати на милиони читатели.

Писателят продължава своите творчески търсения, непрестанно обогатява своята художествена палитра. Вълнуват го множество актуални проблеми, които животът поставя. И в един от последните си романи — „Трите живота на Йосиф Димов“, той търси допир до съвременната действителност, вълнуват го сложните проблеми на съвременното общество, сложното взаимоотношение „човек—природа—техника“ Макар че както в повестта „Случаят Ставрев“, и тук откриваме сериозни художествени графавини, неубедителна овладяност на жизнения материал, но симптоматичен е този характерен порив у Гуляшки винаги да акцентува на най-актуалното, на най-новото в измененията на живота.

Зад гърба си той има вече значително изминат път, но годините не са му отнели този постоянен жив интерес към динамичното развитие на действителността. В неговата фигура и поведение винаги откриваме нещо артистично, непосредствено, активно отношение към литературния процес, към измененията в него. С привлекателна човешка откровеност писателят дири интересното, характерното в духовния порив на съвременния човек. Като своите герои и той носи романтичното дръзновение на творческото вълнение.

Може би заради това Андрей Гуляшки обича да разговаря, бих казал, че измежду редица видни съвременни български писатели той е един от най-интересните събеседници, които умеят да споделят това, което ги вълнува. Вратата на неговия дом е широко отворена и домакинът те посреща винаги усмихнат, сърдечен, по младежки бодър. Много пъти съм разговарял със съзателя на Авакум Захов и Исая Дамов — или в неговия кабинет — сред книгите и многото часовници с

различни мърки, или в хола, в присъствието на неговата мила, непосредствена и естествена съпруга Емилия Петрова, която разказва за трудностите в техния съвместен живот, за тая дълбока вътрешна обреченост на Гуляшки към словото. Въпреки продължителното боледуване, сърдечните кризи напоследък, той постоянно е наведен над белия лист, измъчван от нови образи и съдби, от нови проблеми, които раздвижват неспокойното въображение.

Интересно е началото на неговия творчески път. Първите му стъпки в литературата са свързани с душния период преди Втората световна война. Младостта на писателя е белязана от времето на остри идейни борби и класови конфликти. Ето какво разказва той за ранните си творчески изяви:

— Двадесет и две годишен издадох своя пръв роман „Дон Кихот от Силвеция“ Това бе времето на 30-те години, когато у нас се извършваха ярки идейно-революционни процеси, партията обединяваше своите сили за решителната битка с фашизма. В тази си книга аз описвам борбите на работническата класа и социалдемократията. Показвам опитите на моя главен герой, идеалиста Хораций, професор, да премахне олигархията по пътя на парламентарната борба.

В книгата ми има значителна доза наивитет, това е един младежки опит, но в него съм се стремил да вложя вълненията, които съм изпитвал на времето. А завоалираността на действието, измислените имена и събития, всичко това се дължи на строгата цензура, която тогава преследваше всяка прогресивна мисъл, задушаваше смелите открити призови за настъпление срещу капиталистическата държава. После написах следващите си романи — „Новолуние“, „Смъртна присъда“ и „Стъпки в снега“

Важна роля за младия писател изиграва и неговото приемане в партията, свързването на творческото кредо с революционния идеал. И затова с такава категоричност той говори за тая необикновена роля, която изиграва Българската комунистическа партия в неговото развитие:

— Имаше такова време, когато младежта от моето поколение страстно търсеше истината в живота. Това време отведе мен и моето поколение писатели при

партията. Аз съм вече повече от три десетилетия в нейните редици. На какво ме научи партията? На такъв въпрос обикновено се отговаря стереотипно — да разбирам живота. Аз бих искал да направя едно малко допълнение, което предхожда определението „разбиране“ . . . Партията ме научи да чувствавам и виждам живота.

— Другарю Гуляшки, каква роля изиграха във вашия творчески живот преобразованията, които настъпиха у нас след социалистическата революция на Девети септември? Как тези събития определиха бъдещото ви развитие?

— С победата на социалистическата революция на Девети септември аз почувствувах едно истинско приземяване. Открих за себе си голямата реалистична руска и съветска литература, потърсих големите майстори на нашата проза — Вазов, Йовков, Елин Пелин, които в отделни полемики бяха отричани. Сектантското отношение към тяхното огромно дело постепенно се изживя.

Аз съм изключително благодарен на Йордан Йовков, един ярък изключителен художник, не случайно в световните антологии включват и негови разкази. Буквално съм се учил от структурата на Йовковото изречение, възприемал съм българската тоналност. В онези първи години на свободата, успоредно с изучаването на новия живот, аз изучавах нашето слово, преписвал съм цели разкази на Йовков, за да усетя тънкостите на творчеството му, да уловя финеса на неговата фраза, на неговото изображение.

— Тематиката на трудовото ежедневие, на търсенията на новите хора, строители на социалистическото общество, винаги ви е привличала. Вие показяхте в мечтите на хората, които изграждат новия строй, тяхната обреченост на голямото дело. Как като творец съумявате да намирате ярките проблеми на времето и живота?

— Помагат ми моят опит, непосредственото общуване с хората. Хрониката ми за село Ведрово представлява летопис на пионерските времена на нашата революция в село. По-късните ми книги — „Златното руно“, „Един ден и една нощ“, „Седемте дни на нашия живот“, „Романтична повест“, са творби, свързани с една основна задача — да се изследва поведението на съ-

временния човек и да се прецени той от гледище на нашите нравствени еталони. Доколко ние осъществяваме в живота нравствените идеали в комунизма и ако се разминаваме понякога с тях, защо? Но при разработката на тези поставени проблеми се наложиха нови идеи, подсказани от времето, от действителността.

Животът внася винаги корекции в творчеството на писателя. Например романът „Златното руно“ беше замислен като трета част на хрониката „Ведрово“, но постепенно се роди голямата идея за щастието и той се „откъсна“ от хрониката, със своя задача и други подзадачи. Това е показателно как може писателят да измени отношението си към това, което описва, да го обогати.

— Другарю Гуляшки, кои черти от душевността на съвременния човек ви привличат като творец, кои изпъкват най-ярко в нашата действителност? Какво се променя в националната психика на българина?

— Ако вземем категорията съзнание в сферата на обществената дейност, безспорно мисленето на съвременния труженик изпква ярко. В душевността на селския човек например при новите условия на село вече се открояват ръководните черти, самостоятелността в колективната организация на труда. Според мен най-хубавите черти, които се изградиха и утвърдиха на базата на нашето обществено развитие, това са нравственото удовлетворение от труда, радостта от съзидателните възможности на човека, размахът на неговото творческо дръзновение.

Дотук говорих за развитието на съзнанието в обществената сфера, но ако го разгледаме в аспекта на личното поведение, не можем да не забележим, че отделни черти претърпяват по-бавно развитие, по-трудно се променят трайни привички, създавани с векове. И ето къде литературата, идеологията, културата трябва да се намесват. В това виждам и голямото влияние и въздействие на художественото слово. Тепърва предстои сериозно да се изследва кои черти в нашия народностен характер търпят промени и кои са стабилни.

— Във вашите произведения значително място е отделено и на съвременното българско село. Какви проблеми изникват сега пред творците, които разработват селската тематика?

Др. Тодор Живков връчва втората златна звезда «Герой на социалистическия труд» на академик Емилиян Станев по случай неговата 70-годишнина на 5 март 1977 г.

Камен Зидаров открива Третия конгрес на Съюза на българските писатели, състоял се през 1976 г.

Акад. Тодор Павлов разговаря с акад. Георги Караславов по време на Втория конгрес на културата, май 1972 г.

ШЕ ПРИБЪЛВА СЪВЕТО НА МИРА

Президиумът на тържественото събрание в гр. Банско на 6 декември 1953 г., свикано по повод удостояването на Никола Вапцаров посмъртно с Почетната награда на съветския съвет на мира. На трибуната говори Младен Исаев

Баба Елена Вапцарова и Младен Исаев на Предела в Пирин, декември 1953 г.

Дядото на писателя Георги Караславов, Георги и неговият чичо Динко Г. Караславов—Любимец, 1932 г

Христо Радевски, Александър Жендов, Георги Караславов и Никола Ланков през 30-те години

Част от писателите, участвували в основаването на Съюза на трудо-
воборческите писатели през 1932 г. На първия ред, седнали от ляво
на дясно: Димитър Хаджилиев, Славчо Васев, Младен Исаев, Ангел
Тодоров, а зад тях прави, от ляво на дясно: Мицо Андонов, Христо Ра-
девски, Ламар, Тодор Генев, Александър Жендов, Никола Ланков

Българска писателска делегация пред паметника на Петър I в Ленин-
град (1953 г.). На снимката, от дясно на ляво: Ангел Каралийчев, Ан-
дрей Гуляшки, Христо Радевски, Асен Босев, Павел Матев и Пенчо
Данчев със съветски другари

Младен Исаев, Веселин Йосифов, Камен Зидаров и Андрей Гуляшки поздравяват Димитър Димов по случай избирането му за председател на Съюза на българските писатели на 27 март 1964 г.

Христо Радевски в началото на 30-те години като редактор на «Релеф»

Георги Караславов като студент през 1930 г.

Христо Радевски, Антон Измирлиев и Веселин Цанов пред гроба на Христо Смирненски на 18 юни 1956 г.

Част от участниците в конференцията на Съюза на българските писатели, състояла се през 1963 г. Седнали на първия ред, от ляво на дясно: Ангел Тодоров, Камен Зидаров, Елисавета Багряна, Людмил Стоянов, Димитър Талев, Младен Исаев. На втория ред, прави, от ляво на дясно: Илия Волен, Димитър Методиев, Димитър Димов, Камен Калчев, Андрей Гуляшки, Иван Марти-

нов, Павел Вежинов и Петър Пондев. На третия ред, от ляво на дясно: Николай Зидаров, Александър Муратов, Стефан Дичев, Владимир Башев, Георги Димитров—Гошкин, Слав Хр. Караславов, Веселин Йосифов, Ефрем Каранфилов, Иван Руж, Пенчо Данчев, Николай Стайков, Веселин Андреев, Николай Янков, Славчо Васев, Валери Петров

Част от президиума на Втория конгрес на българските писатели, състоял се през 1972 г. На преден план от дясно на ляво: Любомир Левчев, Георги Димитров—Гошкин, Димитър Гундов, Камен Зидаров, Людмил Стоянов

През една от почивките на Втория конгрес на Съюза на българските писатели, състоял се през 1972 г. От ляво на дясно: Людмил Стоянов, Младен Исаев, Димитър Методиев, Лиляна Стефанова, Николай Хайтов и Камен Зидаров

Съветските писатели Иля Еренбург и Алексей Сурков с Димо Казасов, Младен Исаев и Никола Фурнаджиев на посещение в Рилския манастир, есента на 1945 г.

Лиляна Стефанова и Камен Зидаров на Втория конгрес на Съюза на българските писатели през 1972 г.

Прощалното слово на зрелостника от 111 Софийска образцова гимназия Веселин Андреев — май 1937 г.

Камен Зидаров с нар. артист на СССР В. А. Орлов, изпълнител на ролята на Дойчин Радионов в «Царска милост», и нар. артист Кръстьо Мирски. Москва, след премиерата на «Царска милост» в МХАТ през 1969 г.

Др. Цола Драгойчева с поетесата Лиляна Стефанова и съветските поети Олег Шестински и Роберт Рождественски — 1965 г.

Гръцкият поет Янис Ригос и Павел Матов — 30 юни 1975 г.

Кайсѝн Кулиев, Лиљана Стефанова, Карло Каладзе и Бела Ахмадуљина на Пушкинските тѝржества в гр. Псков през 1970 г.

Едуардас Межелайтис и Павел Матов — Рига, 1969 г.

Веселин Андреев през август 1943 г.
преди излизането му като партизан
ин в Балкана

Георги Караславов, Камен Зидаров и Андрей Гуляшки на 12 януари
1974 г. в Драгалевци

Редактори, сътрудници на в. «РеЛѐФ» и членове на партийната организация при вестника в дома на Георги Караславов през 1978 г. със секретаря на партийната организация при СБП. Седнали от ляво на дясно: Борис Милев—Огин, Петко Буюклиев, Георги Караславов и Младен Исаев. Прави, от ляво на дясно: Любомир Огнянов—Ризор, Ангел Тодоров, Иван Мартинов, Владимир Топенчаров, Иван Руж и Николай Христов

Николай Христов, Евтим Евтимов и Божидар Божилов па откриването на Празника на поезията в Плевен през 1977 г.

— Съвременното българско село губи стария си облик и в никой случай не можем да го гледаме с очите на Вазов, Йовков, Елин Пелин. В съвременното българско село се осъществява целият процес, характерен за съвременния етап на социалистическо развитие. Непрекъснато се намалява разликата между физическия и умствения труд и се реализират много от положителните страни на научно-техническата революция. Това се отнася за производството, а в психологията на селянина отмират старите привички, старите навици, създават се нови взаимоотношения. Стремещът към пълна механизация на селския труд, големият икономически ефект, богатата техника на производството, промените в бита естествено са се отразили в поведението на хората, които живеят на село.

Тези процеси, историческите промени на селския фронт, все още не са отразени достатъчно задълбочено и трайно в литературата. Те тепърва чакат творците да изследват тия изменения и да ги изобразят, защото голямата революция, която осъществихме в българското село, е ярка, открита, тя не може да не се види.

Писателят заговаря за преживяното от него като кореспондент на в. „Работническо дело“ в първите години на революционните преобразования, за сегашните му свежи впечатления. Той изтъква колко е важно творецът да е в постоянен допир с хората, с техните вълнения и стремежи. Питам го доколко се стреми да запази документалността в своите произведения, как се раждат неговите образи, има ли винаги прототипове, питам го как търси имената на героите си — Исая Дамов, Емилиян Киров, Анастасий...

С присъщото му сладкодумие, с простота и изразителност Андрей Гуляшки продължава своя разказ:

— Аз не съм от ония автори, които се придържат строго към жизнената фактура, не пренасям веднага в творбите си насъбрания материал. Разбира се, когато писах хрониката за село Ведрово, тя бе изградена петдесет процента върху действителни факти. Но аз съм склонен да изграждам своите образи върху обобщени черти, стремя се да създам образи-обобщение на действително съществуващи характери. И Авакум Захов, и Исая Дамов, и Емилиян Киров са събирателни образи. Те се явяват в широкия смисъл на думата и реа-

лизация на определени прототипове. И затова търся съответно техните имена. Но без богат жизнен материал, без натрупан запас от впечатления, от опит не може да се достигне до ярко художествено обобщение. Затова, когато писателският сейф се изпразва бързо, тогава се явяват сиви, безлични герои, създават се слаби произведения и литературата ни обеднява от силни, трайни образи.

— Другарю Гуляшки, кои са според вас най-сериозните достижения на нашата литература през изминалите 35 свободни години?

— Радостно е, че нашата съвременна литература е в постоянно обновление, в търсене, в осезаемо раздвижване. Големите ѝ завоевания са в откриването на новия тип положителен герой, в разкриването на ония конфликти, които характеризират изграждането на социалистическото общество. Принос е и обогатяването на изобразителните решения с някои стилови средства. Най-добри постижения, според мен, имаме в областта на романа.

Невъзможно е да се разговаря с Андрей Гуляшки и да не се засегне темата за неговите приключенски романи, да не се заинтересува човек за сложната и богатата съдба на неговия прославен герой от „тихия“ фронт — Авакум Захов. С нескривана радост писателят подчертава, че романите от приключенската му поредица са преведени на повече от двадесет и пет езика и са издадени в близо тридесет страни. За същността на създадения от него образ той споделя:

— Романите за Авакум Захов разкриват виждането ми за идеалния герой. Съвсем не съм искал само да изброявам героичното ежедневие на хората от контраразузнаването. Исках да създам образ, който да влияе на нашата младеж. И тъй като контраразузнавачът е може би най-популярен, така се роди легендата Авакум Захов. Това е, бих казал, идеален образ, но реален все пак, защото е изграден от черти, които кълнят в нашето общество. Той отговаря на действителността ни. Това е и моята представа за човека като водещ пример.

Първата ярка моя представа за строителя на социалистическа България това е Исай Дамов. Авакум Захов е достигнал до свое разковниче за щастието — той

посвещава всичките си сили да помогне на слабия, на пропадналия човек.

— Вие сте автор, който въпреки годините продължава да работи с едно завидно постоянство. Какъв режим на писане имате, кога работите най-добре?

— До преди десетина години работех нощем, такива бяха и условията, при които живеех. Сега ставам в 5 часа и към 6 часа съм на бюрото, пиша до към един-два часа. След обед преписвам, вечер планирам работата си. Така всеки ден работя не по-малко от осем до десет часа.

— Вие написахте произведения като тритомния роман „Златният век“, „Повест за кавалера Химериус, за живота му в Плиска и при славяните“ с историческа тематика. Кои са причините да се насочите към историята, какви възможности ви даде историческата тематика във вашите творчески търсения?

— И чрез историческата тема могат да се поставят сериозни съвременни проблеми, да се разглеждат герои и характери, съзвучни с нашия ден. Това са проблеми, които имат общ характер, продължават да вълнуват, винаги привличат твореца. Но не бива да се забравя, че има явления, които са съвременни и не могат да се изследват чрез теми от историята. Примерно отношенията в днешното семейство, отношенията между мъжа и жената, проблемът за отчуждаването. Не отчуждението между народ и държава обаче, което е сериозна историческа тема, или отношението на българина към държавата с антагонистични противоречия, въпроси, които аз разглеждам в „Златният век“.

— Другарю Гуляшки, кои са, според вас, основните, водещи тенденции в нашата литература през последните десетина години? Кое вие смятате като завоевание, как литературата ни се свързва със световния художествен процес?

— През последните десетина-петнадесет години българската литература отбелязва несъмнен напредък, закономерно свързан с новия исторически етап, в който навлезе нашето социалистическо общество. Сега може да се каже, че вече литературата ни се е приближила плътно до живота и до проблемите на хората, че съвременният човек, строител на зрялото социалистическо общество, е станал основен обект на художественото изслед-

ване. Съвременността, богата с революционни преобразования, навлиза решително във всички жанрове, а проблемите на съвременника, възникнали в процеса на взаимоотношенията му с обществото, се усвояват все по-задълбочено и привличат вниманието на нашите най-талантливи творци.

Като обогатява своя художествен опит и като набира познания за живота, българската литература не можеше да изостане от общественото развитие. В нея се оформиха сили, които постепенно изведоха идейно-художественото ѝ равнище на един по-висок етап. Напълно закономерно бе нашата литература да си постави за задача осъществяването на по-високо съвършенство в изследването и изобразяването на живота, граничещо с изискванията, с критериите за една социалистическа класика. Ние имаме зад себе си достатъчно натрупан опит и немалко сериозни постижения, за да си поставим за реализиране подобна задача. Ще спомена за сплуките в един жанр — романа. Хубавият и интересен български роман намери радушен прием в десетки страни на нашата планета.

В случая трябва да се подчертае обаче най-главното. Самото развитие на живота, нашият път към комунизма, сложните противоречия, които никнат на базата на новите взаимоотношения, промените в душевността — всичко това изисква от съвременната литература отговори и решения, които тя може да даде и художествено да защити само при условие, че идейно-художественото ѝ равнище се е издигнало до равнището на съвременната проблематика, до равнището на проблемите, които общественото развитие поставя пред днешния човек.

В развитието на художествените форми локалните традиции, традициите на региона, непрекъснато избледняват, тоя процес се подпомага от всепроникващото действие на световната комуникация в областта на културата от бурното развитие на научно-техническата революция и отражението ѝ върху бита на човека, от неудържимата урбанизация. Обогатяването на формата протича вече по закона на скачените съдове, има световно равнище на формата, световно „качество“, по което да се равняваме и ние. Издигането на обществените взаимоотношения на един по-висок етап налага и съответен скок в качествено развитие на художестве-

ната форма и съдържание, които, без да се отказват от националната историческа традиция, вече изпитват и силно влияние от най-добрите световни писатели и литератури.

— Напоследък все по-често се говори за наша, социалистическа класика, какво разбирате вие под това понятие?

— Социалистическа класика — това понятие съвсем не задължава съвременните писатели да си служат с техниката, маниерите и средствата на класиците, да портретуват например като Елин Пелин, да изписват, да речем, като Й. Йовков, да римуват като П. К. Яворов и т. н. в тоя дух. Социалистическа класика — това означава, че съвременните писатели трябва да живеят спонтанно с духа на времето ни, както са живели с духа на времето си Елин Пелин, Й. Йовков, П. К. Яворов, че както тях трябва да познаваме народа, народните радости, скърби, грижи, че както тях трябва да се владеят до съвършенство писателското изкуство и родната реч. Социалистическата класика — това не означава, че съвременните поети трябва да живописват непременно както Хр. Смирненски или да си служат с изобразителните похвати на Н. Вапцаров. Това означава, че трябва всеотдайно да посвещават изкуството си на народа, на прогреса, на битката за комунизъм в техните най-ярки проявления.

— Как вие като автор бихте определили главните задачи, които трябва да бъдат постигнати в художественото ни развитие? Как може да се постигне съвременното въздействие, яркото изображение на най-характерните теми и проблеми от нашия живот?

— Наложително е на съвременния етап от развитието си българската литература да изследва взаимоотношенията между хората в зрялото социалистическо общество, да открие новото в тях, както и проблемите, които пораждат, качествените промени, настъпили в душевността на хората, да покаже отражението на осъществения социализъм в обществения живот и в поведението на отделния човек. На тоя етап от развитието си, а и от развитието на обществото, литературата е призвана да сочи причините за зародилите се в недра-та на действителността проблеми. Върху базата на марксистко-ленинската идеология на партийната по-

литика тя трябва да предлага решения, да участва още по-активно във формирането на комунистическо съзнание, в изграждането и утвърждаването на комунистическия морал и комунистическите отношения между хората и обществото. Литературата трябва да се превърне в още по-активен помощник на партията в усвояването на един още по-съвършен и човечен морал. Нейна основна задача е да бди върху нравствените ценности на комунизма, да помага за тяхното формиране и да ги пази от извращенията на еснафството и технократизма.

— А какво лично вас като творец ви вълнува, какво сега ви привлича във вашата творческа работа? Последните ви книги „Трите живота на Йосиф Дамов“ и „Отделение за реанимация“ подсказват някои нови тематични и стилкови търсения в прозата ви.

— Лично мен ме вълнуват проблемите, в които е отразена опасността от обедняването на човешката душевност, но най-вече проблемите, които предлагат възможности за нейното обогатяване и извисяване. Аз дълбоко вярвам, че нашето общество, като преодолява задръжките и отрицателните тенденции, непрекъснато и неотклонно ще се развива по пътя на комунистическото усъвършенствуване, че човекът-комунист ще става все по-човечен и добър, ще дава винаги представа за най-светлото и красивото в живота!

— Другарю Гуляшки, а кои други теми и проблеми, според вас, определят новите търсения в нашата съвременна литература? Има автори, като Й. Радичков, Н. Хайтов, Г. Стоев, Ив. Петров и др., които се стремят да преосмислят натрупания художествен опит, да открият нови територии за литературното ни развитие.

— На Третия конгрес на Съюза на българските писатели в приветствието на ЦК на БКП до този наш най-висш творчески форум още веднъж бе подчертана не само огромната грижа и доверие на партията към нас, писателите, но и същевременно категорично бяха отбелязани доста слабости, както и новите задачи, които ни предстоят за разрешаване. На нашето време, на нашия народ е нужна висока идейна, граждански проникновена, ярка литература, която е вдъхновена от живота, която отговаря на потребностите на съвременния строител на развитото социалистическо общество. Реди-

ца теми и сложни конфликти просто напират, очакват своето претворяване в стиховете, в повестите, в романите, разказите, в драматургията на съвременните автори. Например особено актуален е въпросът за научно-техническата революция и нейното въздействие върху националния характер, върху националното чувство. Нужно е писателят сериозно да изследва това, каква персонализация претърпява съвременният човек на фона на градския динамичен живот при откъсването от земята. Ето една голяма задача на литературата, един проблем, който трябва да се покаже, а не е показан.

Втори голям проблем е да се изобрази съвременният човек в цялата негова сложност и противоречивост. Той постигна много в своето материално благополучие, в цялостното си израстване. Писателят трябва да изследва какво е неговото отношение към нравствените черти, към нашите идеали и как обществото въздейства за усъвършенствването на този човек. Това определя необходимостта от силен морален и нравствен патос в съвременните произведения, от критично изобразяване на слабостите и увлеченията по вещоманията, която измества понякога духовното усъвършенстване. Тук изниква и въпросът за светлото, за красивото в нашата действителност. Писателят не може да бъде безразличен към това, дали един човек мечтае възвишено, светло, красиво или милее над някакъв лъскав предмет, който изчерпва неговите емоции.

Литературата е длъжна да отговори именно на тези животретащи въпроси, поставени така ярко и от Единадесетия партиен конгрес, и от Юлския пленум на ЦК на БКП, защото от тях зависи бъдещето на нашето общество, обликът на новия българин, израстващ и формиращ своя характер, своето съзнание при новите условия за творчески пориви и устрем.

— Необходимостта от създаване на съвременни образи, на силни, запомнящи се характери е свързана със зрелостта на отделните автори търсения. Бихте ли посочили завоюваното, според вас, досега в тази насока? Как вие оценявате тези успехи?

— Много трудно е да се изброят всички ярки образи, обрисувани от наши писатели, които се открояват в новата ни литература. Възможно е да пропусна някои. Но мога да посоча редица от тях, които са плод както

на сериозен творчески опит, така и на умело вникване в типичните черти на националния характер. Такива са Ирина и Борис Морев от „Тютюн“ на Димитър Димов, Султана от романите на Димитър Талев, също така мога да посоча дълбокия, разтърсващ образ на Юрталана от „Снаха“ или Станка от „Обикновени хора“ на Георги Караславов. Голямо впечатление правят и Иван Кондарев и Костадин Джупуна от романа „Иван Кондарев“ на Емилиян Станев, шофьорът Масларски от „Двама в новия град“ на Камен Калчев, възрастният комунист от „Звездите над нас“ или академик Урумов от „Нощем с белите коне“ на Павел Вежинов, главният герой от „Прокурорът“ на Георги Джагаров.

Опит за обобщение на типични черти, за съзлаване на пълнокръвни характери съм показал в образите на Исая Дамов от „Ведрово“ и Емилиян Киров от „Седемте дни на нашия живот“

Струва ми се, че в някои от напоследък публикуваните произведения на редица писатели, които разработват съвременната тема, този проблем за яркия силен образ е подценен, липсват големите сериозни обобщения, а това води към дреботемие. За да създадем съвременна социалистическа класика, са нужни не само съвременни сюжети, нужни са проникновени характери, типични герои, които да станат символ на нашето време, да бъдат достойни носители на комунистическата идейност.

— Другарю Гуляшки, докосваме се до изискванията към таланта, до проблемите на майсторството. Как времето въздейства върху художественото развитие на твореца?

— Всеки опит да се дават рецепти, да се правят категорични определения на майсторството на твореца крие опасност от елементарност. Но не може да не се подчертае, че майсторството има постоянни показатели и без тях няма художествено творчество. То е тясно свързано с таланта на писателя, с психологията и художествените обобщения, с пластичното изображение и езиковото богатство и др. Но към тия черти днес се прибавят и нови. Те са свързани както с прогресивното развитие на живота напред, така и със социално-политическите промени в света.

Може да се каже, че съвременната литература става все по-проблемна, с нарастваща мисловност. В дне-

шно време пластиката на изображението без проблематика, без мисъл е равнозначно на бедност, на повърхностност. Също така общественото беспокойствие, гражданската ангажираност на писателя определят и сериозните черти на неговия талант. Кому служи даден талант — ето това е определящо и за майсторството. Дали на мрачните, реакционни сили, или на революционната повеля, на прогреса, на борбата за човешко щастие.

Нарастването на художественото майсторство, голямата възискателност и самовзискателност на таланта са тясно свързани и с отговорността на твореца, с неговото високо нравствено обществено поведение. Един автор трудно може да отговори на потребностите на своето време, ако не стои на неговата идейна висота и ако не бъде още по-високо професионално подготвен за своята дейност. И съвсем основателни са новите изисквания, които се поставят пред нашата литература сега. Със средни, сиви, безлични творби писателят не може да участва плодотворно в процесите на нашето социалистическо съвремие.

Нашият разговор подчертава колко дейно Андрей Гуляшки се вълнува от развитието на днешната ни литература, колко съпричастен е към нейните тревоги и радости, към успехите и несполуките. Затова го питам как той вижда новите черти на творческата личност, как тя се променя, как литературата води борба за овладяване на ярки и силни характери и за по-задълбочено отразяване на новите процеси в общественото развитие. Какво смята за недостатъчно в обхвата на публикуваните произведения, как той гледа на слабостите в творческия процес, какво него го вълнува като автор?

Като всмуква бавно от своята лула, писателят продължава:

— Както вече казах, винаги са ми били близки проблемите на съвременния свят, на новите изменения в действителността, на нашето устремно развитие напред. Не мога да си представя, че един писател може да съзерцава промените в нашето динамично време само от тесния кръг на своя свят, от кабинета си или само чрез получената от печата, радиото и телевизията информация. За творческото вдъхновение е нужно ярко съпреживяване, живо и активно откриване на характерното, неповторимото в човешкия характер, в сложните

емоционално-нравствени взаимоотношения, в онова, което проправя трасето към бъдещето.

И след Единадесетия партиен конгрес ние продължаваме да живеем с неговите изключителни решения. Аз все по-често се връщам към точните и навреме казани мисли от първия секретар на ЦК на БКП Тодор Живков в неговия изключителен, задълбочен, изпълнен с оптимизъм и твърда комунистическа убеденост доклад. Особено ме вълнуват споделените мисли за нашата култура, за развитието на съвременната тема в литературата. С истинска загриженост и разбиране в доклада бе казано: „Същевременно следва ясно да се изтъкне, че очерталият се прелом в насочването към проблемите на съвременността все още не е довел до прелом в овладяването на съвременната тема в цялата ѝ историческа мащабност и значимост.“

— Как вие тълкувате и приемате тези мисли, към какви изводи насочвате вашето внимание, вашите търсения?

— Какво значи да се осъществи прелом в овладяването на съвременната тема? Ние не можем да се откажем от онова, което имаме, което е създадено досега след Девети септември. Редица произведения бележат несъмнени идейно-художествени постижения, разкриват важни проблеми, осветляват съществени страни от действителността. Но не можем да не видим, че нашата литература все още не е отразила на достатъчно широка основа онова, което е най-характерно и типично, което е преобразило българина, неговия бит и характер, неговото съвременно поведение. В литературата ние сме улавяли само някои отделни моменти от съвременната действителност, отделни черти от образа на съвременния човек, но все още във всички тези наши завоевания не се оглежда целият съвременен живот, устремен по магистралата към комунизма.

След Десетия партиен конгрес, когато нашият исторически напредък навлезе във фазата на развитото социалистическо общество, социалистическият начин на живот, социалистическият характер на човешките взаимоотношения станаха основни. Ето тия кардинални процеси нашата литература трябва тепърва да изобрази и не само в отделни произведения, а тези процеси да бъдат нейн основен патос, сила и завоевание.

Това значи, че литературата следва да съсредоточи своето внимание преди всичко в изобразяването на живота, на действителността в дълбочина, да стане съпричастна на съвременните проблеми на живота, на неговото динамично развитие и да прониква в големите психологически промени, които настъпиха в развитието и на обществото, и на отделния човек.

Тук именно литературата ни трябва да се изкачи на още по-високо стъпало и да се превърне от изобразител на живота в инструмент за неговото социалистическо профилиране, за осъществяване на социалистическите идеали. В това отношение нашите творчески задачи бяха изяснени от др. Тодор Живков на Единадесетия партиен конгрес. Те са категорични, ярки, предизвикани от самите темпове на общественоеикономическото развитие. Литературата е длъжна да се издигне на равнището на съвременната проблематика, която възниква в процеса на обществените взаимоотношения. Ние, писателите, сме призвани да отразяваме тая проблематика и да се стремим от партийни позиции да участвуваме в търсенето на нови решения. Като човеководение литературата е наложително да овладее до съвършенство психологическия анализ, психологическото щудиране на новите моменти и в народопсихологията.

— Как вие като писател с такъв богат опит смятате, че ще бъде реализирано всичко това във времето на научно-техническата революция, на големи научни открития?

— Без да се отказва нито на йота от своята национална тоналност и традиции, съвременната българска литература трябва да търси нови моменти в изобразителните решения, като не изпуска от погледа си световния литературен процес, неговите завоевания. За нас са особено ценни и полезни огромният художествен опит и достижения на съветската литература, на литературите от братските социалистически страни, които винаги са били в постоянен прогресивен творчески възход при отразяването на човека, на неговия свят, на неговите вълнения.

Осъществяването на всички настоящи задачи за всеки талант носи индивидуален оттенък, има своя специфика. За това ние не можем да не държим сметка. Но има и някои неща, които са общовалидни. За мен на-

пример вече е анахронизъм отиването на писателите с бележник по места, проучването на производствените процеси или отбелязването на отделни факти. Как може да съди един творец за живота, ако остане само при отделни факти — даден АПК добил толкова и толкова килограма от декар пшеница или царевича, или каквото и да било. Или даден завод преизпълнил своя план със 160% примерно. Прочването на един само сектор от действителността, базирането на записани впечатления — това е нещо като аритметиката в контекста на съвременното математическо образование.

— Съществуват отделни автори, които като че ли все още разчитат на оскъдните си гимназиални и университетски знания, на малкото културен багаж и смятат, че като имат някоя и друга среща в завод или на строеж, ще попълнят знанията си за новото у нас, ще уловят нравствено-психологическите изменения на личността, ще вникнат в механизма на съвременния грудов процес, подчинен изцяло на научно-техническата революция, на огромните открития на науката!

— На нас, писателите, партията ни постави задачи от висше математическо естество, ако мога така да се изразя. Какво е необходимо, според мен, за да се разработят и изпълнят задачите на Единадесетия партиен конгрес? Тук на първо място бих посочил — много по-висока илейно-политическа и художествено-естетическа култура. Творческо „въоръжение“ от нов тип. Съвременният писател трябва да мисли политически зряло, на равнището на епохата, а като художник — да твори на нивото на най-високите постижения на литературата.

Животът не може да се позначава по сектори, а в неговата многоизмерна цялост, тъй като жизнената пълнота в едно произведение е от изключителна важност. Движението по повърхността на събитията е гибелно както за отделния талант, така и за цялата литература, за нейното бъдещо развитие. Когато пиша, на мене ми е необходимо да имам изобилие от задълбочени и трайни наблюдения от живота, да притежавам неизмерим „архив“ от познания. Затова вече трябва да се направи преоценка на понятието жизнени наблюдения, на неговото емпирично измерение.

В наблюденията на художника е наложително да фокусират с острота и вълнуваща сила възникващите пос-

тоянно нови проблеми, а също така измененията в народопсихологията и измененията в психологията на отделната личност, които съпътствуват общественото развитие.

Съвременният писател е длъжен да носи в душата си еталоните на днешната комунистическа идеология, на комунистическата нравственост и красота и във всички случаи, когато отразява действителността, когато разработва нейните проблеми, когато като човек изобразява душевността на съвременника, да има тия еталони предвид и всичко да оценява в тяхна светлина. Литературата не може да остане в сферата на констатацията, тя не само дава факти, жизнени податки, дори това да става с истинска пластичност, с майсторство и финес. Литературата е длъжна не само да анализира, но и да обяснява явленията, да ги пресъздаде в гяхната човешка всеизмеримост и сила. Да намери винаги актуалното, обществено значимото, яркото, това, което вълнува хората.

— Другарю Гуляшки, в какво виждате вие възпитателното въздействие на нашата социалистическа литература? Някога в своята статия „Изобразете героичното!“ Георги Бакалов правилно постави въпроса за създаването на такива герои в литературата, които да влияят на читателите, да ги възпитават в името на новото. В какво се изразява нравственият патос на едно съвременно литературно произведение?

— Ние много често говорим за нравствения патос, за новите черти в измененията на съвременната душевност, за съвременното съзнание. Не са редки случаите, когато отделният писател с лека ръка отминава съществени въпроси, изпуска болни, парливи проблеми. Съвременната литература не бива да разделя явленията, да бъде едностранчива. Както отразяваме трудовия подвиг и себеотрицание, така също следва да обясним защо отделни хора са готови с часове да стоят пред петънцето върху своята кола и с най-голяма загриженост се мъчат за неговото премахване, а с пълно пренебрежение отминават съществуващи неуредици, крещящи несправедливости. И чрез литературните произведения може да се води борбата срещу оеснафяването, срещу паразитизма.

Срещите с хората, общуването с тях, дълбокото

вникване в бита на човека, в неговия свят може да под-
скаже на отделния художник неповторими теми и сю-
жети. Винаги, когато пътувам из Добруджа, аз се въз-
хищавам на променения изцяло Толбухин. Всичко това
не само дълбоко ме вълнува, но то ме връща двадесет
години назад, когато идвах тук като очеркист от редак-
цията на в. „Работническо дело“, описвах новите про-
мени, колективизацията на село. В село Спасово, което
изобразих като село Ведрово в моята трилогия, имам
много стари познати, някогашните основатели на МТ
станция и на кооператива.

Задачите, които тогава стояха и пред тях, и пред
мен като писател, сега са се изменили, заменени са от
нови. Творческата дейност не може да не държи сметка
за тия именно нови задачи, които нашият социалисти-
чески живот постоянно разрешава. Само тогава в ху-
дожествените произведения ще присъствува живото ди-
хание на времето, жизнената пъстроликост, красотата
на комунистическия идеал. Само тогава писателят ще
може да изпълни своя дълг пред партията и народа,
пред бъдещето.

В гласа на моя събеседник се чувствува и известна
носталгия — спомените го връщат към извървения път,
към живите следи на младежкото творческо дръзнове-
ние. А старите часовници, поставени в неговия кабинет
сред книги и любими предмети, продължават неумоли-
мо да отброяват времето, това време, което всеки тво-
рец превръща чрез книгите си в живо действие, в чо-
вешко дихание и полет напред.

Камен Калчев:

„ЖИВОТЪТ Е НЕИЗЧЕРПАЕМ ИЗВОР
НА ТЕМИ И ОБРАЗИ...“

Творческият свят на Камен Калчев е изпълнен с богатство от характери и идеи, с художествена широта, проникновен размисъл и вяра в човека. С епичен замах и психологически рисунок писателят разкри съществени моменти от социално-икономическите преобразования в нашата страна, обрисова и вълнуващи образи, показва драматизма и нравствената висота в поведението на новата личност, която се бори и утвърждава прогресивното развитие на живота. Богат е и жизненият път на този автор, свързан неразривно с развитието на нашата

съвременна социалистическа проза. Всяка среща, всеки разговор с него ни насочват към едно постоянно творческо горене, към вдъхновеното самообновление, тъй характерно за всеки значителен творец.

— Другарю Калчев, вие присъствувате в нашата литература повече от 40 години — първата ви книга — повестта „Пътник от планината“, излиза през 1938 година. Сега, след този извървян път на писател, бихме ли посочили кои моменти от вашия живот са оказали най-съществено въздействие върху творческото ви развитие?

— Преди всичко не бих могъл да отмина моите детски години, които неотразимо въздействуваха върху формирането на духовния и емоционалния ми свят — важна предпоставка за изграждането на творческото самосъзнание. Целият мир на природата и на трудещите се хора на село, сред които живеех, проникваше дълбоко в детското ми съзнание и ме насочваше към образното мислене. Оттук започна и моята любов към народния език, а той за мене представляваше неотменна част от красотата, която ме заобикаляше.

В тия същите години се запознах с няколко литературни бисера: „Робинзон Крузо“, „Пътуването на Гъливер . . .“ „Под игото“ Тези прославени книги дадоха първоначалния тласък на детските ми копнежи, на въображението ми. И така се родиха първите ми литературни опити.

Въздействие за формирането ми като писател оказа и моето участие в литературния кръжок „Христо Смирненски“, който беше организиран и ръководен от нашата партия. В него участвуваха младежи, които днес са известни представители на нашата литература: Пантелей Зарев, Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Богомил Райнов, Веселин Андреев, Емил Манов, Валери Петров, Иван Мартинов и много други. Сред тая талантлива и любознателна младеж аз нагазих наистина в дълбоките води на литературата и започнах да се уча да плавам. Няма никога да забравя вечерите и нощите, които ние прекарвахме по таваните и сутерените на бедните ни квартири, по улиците на „Ючбунар“ и по горите и поляните на Витоша. Вълнувахме се за всяка дума, за всеки нов образ, говорехме за индивидуализация и типизация, за композиция, за идейна и емоционална насоченост, за езикова култура, за естетическа атмосфера.

Литературният кръжок „Хр. Смирненски“ беше първата наша литературна школа, нашият университет. Анализирахме разказите на Чехов и Мопасан, на Елин Пелин и Йовков. Запознахме се за пръв път със съветската литература и я обикнахме за цял живот, тя стана наша истинска учителка. В 1934 година ни попаднаха и стенограмите на I конгрес на съветските писатели, бяхме удивени от словото на една могъща литературна сила, начело на която стоеше великият Горки...

По-късно дойде затворът, където попаднах за нелегална комунистическа дейност, след това — годините на безработица, участие в нелегалните борби на партията и свободата, родила се на 9 септември 1944 година.

От тая велика дата всъщност започна и истинското ми творчество. Тя разкри широките простори не само за мене, но и за цялата ни съвременна литература. След това започнаха огромните преобразования, строителството, които и до ден днешен държат будно писателското ми око и дълбоко ме вълнуват.

— Вие сте един от авторите, които издигнаха вторитета на работническата тема в нашата литература. Какви са, според вас, новите съвременни изисквания към тази тема? Кои проблеми на работника сега ви привличат?

— Както вече казах, социалистическото строителство, взето във всичките му сложни аспекти на обществения, стопанския и културния живот, се превърна в моя основна тема, в моя съдба. И на първо място работническата класа като авангард на това ново строително съвремие.

Днес, след 35 години свободен живот, нашата работническа класа придоби съвършено друг морално-политически облик, други духовни и интелектуални измерения, емоционалност, манталитет. Ако трябва с две думи да изразя това ново, което притежава днес работническата класа, бих казал: тя е умът и сърцето на обществото, на днешния век, на революционни преобразования. И много естествено всеки писател, който би искал да отрази вярно и убедително движещите сили на нашето общество, трябва да тръгне най-напред от живота на съвременната работническа класа, там да

пътърси опорните точки на утрешния свят, света на комунизма. В тоя смисъл животът на класата дава неограничени възможности за изява на всеки творец.

— Кое, според вас, определя водещото значение на темата за трудовия човек и неговото всекидневие, неговото израстване и формиране в социалистическата действителност. Смятате ли вие, че и за в бъдеще проблемите на работника, на големия работнически колектив ще стоят в центъра на вашето внимание?

— Темата за работническата класа в най-широкия и в най-всеобхватния смисъл на тая дума, е била и ще продължава да бъде основна тема в моето творчество. Все по-ясно става за всеки от нас, че ядрото на нашето социалистическо общество, това е работническата класа като движеща, творческа сила в изграждането на социалистическото, а по-късно и на комунистическото общество. И, разбира се, изхождайки от това схващане, ние всички трябва да търсим кълновете на новия живот в нейната среда, в нейните трудови, битови, духовни, интелектуални и емоционални взаимоотношения, за да достигнем и изобразим образа на нашия съвременник и на нашето съвременно общество. Без да се познава животът на работническата класа, на психиката и многообразният духовен свят на съвременния работник, строителя на социализма у нас, не би могло да се даде пълна и ясна картина на съвременния живот, не би могло да се доберем до ония характерни черти на днешния човек, които носят и изразяват тенденциите на утрешния ден. Идейното и художественото богатство на съвремието трябва да се търси именно в средата на трудещите се хора и по-специално на работническата класа, която днес притежава съвсем други социални и индивидуални душевни измерения, които до голяма степен очертават и новия облик на нацията. Следователно създаването на истинска народна литература, притежаваща белезите на нацията, може да се постигне днес най-добре само след като се опознае дълбоко и всестранно авангардната част на новото общество — трудещият се народ, работническата класа.

— Другарю Калчев, във вашето творчество работникът се налага с многообразието на човешките си черти, на своя жизнен характер. Вие не огрубявате неговата личност, отхвърляте примитивните представи за

човека на труда. Какво е, според вас, новото в представите за работника като литературен герой, наложено от развитието на нашия съвременен живот, а така също и от научно-техническата революция, от самите условия на трудовия процес?

— Преди всичко искам да ви благодаря за високата оценка, която давате на моето творчество, като отбелязвате „многообразието на човешки черти и жизнените характери“ в него. Това, естествено, ме задължава да бъда още по-точен и по-прецизен в отговорите си. Веднага трябва да добавя, че подобно изискване се отнася до всеки писател, защото ако няма „човешки черти“ и „жизнени характери“ в едно художествено произведение, не би съществувал и повод за подобен естетически разговор. Човешкият характер като носител на идеи и художествени концепции е първото и най-важно условие за всяка творческа изява в литературата. Това изискване важи с особена сила за „героя-работник“ като ярък изразител на понятието „съвременност“, кондензирал в себе си всички ония идейни, политически, морални, емоционални и интелектуални тенденции, които характеризират социалистическото общество. Задачата на писателя е да разчете сложния йероглиф на социалната и психологическата диалектика, обуславяща движението и развитието напред както на отделната личност, така и на цялото общество. Зад повърхностния, видимия свят на явленията да търси същината на техните причинители, да се добере до ядрото на истината, на правдата, за да бъде творчеството му „човекознание“, а не повърхностна илюстрация и схема.

Наистина, в нашата литературна практика битуваха подобни схематични представи за героя-работник, като се свеждаше неговото присъствие почти наравно с присъствието на „болтовете и гайките“ Но това време бе като детска болест в литературата ни, за да повее след това с живителната си сила на април 1956 година духът на обновената творческа мисъл. Промениха се и представите ни за героя-работник особено след като контактът с него се засили. Трябваше да мине доста време на взаимно опознаване, на доверие и вътрешно духовно проникване между писателя и работника, за да се достигне до една по-точна и по-пълна картина на

действителния живот на работническата класа. С динамичното и непрекъснато изменение на нашето социалистическо битие менеше се и обликът на работническата класа, нейната морално-политическа и духовна същност; тя продължава да расте и бурно да се изменя с всеки изминат ден. Израсна и се обогати нейната култура; станаха по-точни и по-категорични критериите ѝ за морала и моралните стойности на социалистическото ни житие-битие. Оттук и конфликтната непримиримост с недъзите на отделния човек и на обществото нарасна и бурно се изявява. Битката за новия човек, носител на нов, социалистически морал, продължава с несихваща сила особено там, където сблъсъците на новото със старото са неизбежни. Всичко това представлява истинска арена на човешки характери, повърхностните и прибързани заключения могат да доведат писателя до погрешни и неточни изводи, до лакировка или черногледство, което в последна сметка е едно и също проявление на схематизма и опростителството. Ето защо, когато говоря за „разчитане“ на сложните съвременни взаимоотношения в нашето общество, в нашия живот, аз имам предвид именно тая дълбока и многопланова същност на човешкия характер на работническата класа като все още недостатъчно опозната и изследвана сфера от съвременната литература.

— Вие сте роден на село, балканджия сте, затова ми се струва, че е интересно да споделите как работническата тема ви привлече и завладя като автор. В първите ви книги — например „Години, които си отиват“ (1941), романа „В края на лятото“ (1945), сборника „Момъкът от бригадата“ (1946), романа „Живите помнят“ (1950), романа „На границата“ (1953) и редица други произведения откриваме тематично многообразие, вълнуват ви много проблеми. Но липсва още тази вътрешна обреченост към една голяма тема, така както стана по-късно. Мисля, че някои от разказите ви за бригадирското движение издават стремежа да се долови и изрази новото в променящата се българска действителност, чрез тях вие търсите пътищата към съвременността, независимо че изобразявате и героиката на миналото, на борбата — другата голяма тема във вашето творчество. Обяснете, моля ви, новата насока на вашето художествено развитие?

— Започнах все повече да се увличам в тази нова проблематика, в този нов работнически свят. Но най-тясното ми сближение с него дойде, когато започнах да пиша романа си „Семейството на тъкачите“. Темата ми беше подсказана в един разговор с журналист, който току-що се връщаше от Габрово. Той ми разказа за бригада от 7—8 души, на които предстояло да станат герои на социалистическия труд, но с ръководителя им се случила морална катастрофа — той напуснал семейството си и завода и станал хамалин. Паднал от върха на своята слава. Какви са дълбоките, скрити причини, каква човешка драма стои на дъното на това? Бях много заинтригуван. Отидох в Габрово. Водех си дневник, в който записвах най-интересните срещи и наблюдения. Натрупах толкова материал, че не знаех откъде да започна. Помогна ми моята героиня Гита. Тя нахлу и в романа ми със своята жизненост, както нахлу тогава в стаята на заводския комитет на ДКМС. Това буйно, талаво, любопитно и здраво момиче от колибите носеше много несъвършенства, но и толкова жизненост, че сама се наложи като начало на романа, а после около нея се навъртяха другите герои.

— Забележителни са постиженията на нашата литература след историческия Априлски пленум на ЦК на БКП през 1956 година. Кое, според вас, е най-отличителното, яркото през изтеклите двадесет и три години в нашия литературен живот? Как вие като автор почувствувахте новото през този период?

— Наистина нашата литература има забележителни постижения след историческия Априлски пленум, станал през 1956 година. Не че дотогава не сме имали големи литературни постижения (достатъчно е да си спомним само романите на Димитър Димов, Димитър Талев и други творчески изяви в областта на поезията и драматургията), но огромното, историческо значение на Априлския пленум се измерва не само по отделните, частични постижения, които в последна сметка са резултат на правилната партийна политика в общото ѝ направление, а главно и преди всичко във възстановяване на ленинските норми, нарушени грубо от култа и култовската политика както в обществения и стопанския живот, също тъй и в областта на културата, в това число и на литературата. Априлският пленум възстанови тия

ленински норми, разкрепости от догматичните и опростителските сектантски налепи творческата литературна мисъл, даде простор на всички ония компоненти на социалистическия реализъм, ограничавани и потискани неоснователно от догматично-сектантската критика. С една дума, литературата се обърна изцяло с лице към богатия и многообразен живот на социалистическото общество, като навлизаше в дълбочина и ширяна в сложната проблематика на това общество, без да лакира и замазва трудностите, естествен спътник на всяко човешко развитие. В пълнокръвието на живота литературата търсеше и намираше оптимистичната перспектива на утрешния ден, разкривайки по този начин големите и неизчерпаеми възможности на социалистическия реализъм. Априлският пленум възстанови, ако може тъй да се изразя, големите права и истинското законно място на социалистическия реализъм като творчески метод на съвременната ни литература. Извика на живот нови теми и нови жанрове; стимулира цели литературни поколения, които тъпчеха дотогава в творчеството си на едно място; предизвика появата на нови, дръзки, оригинални таланти, които дадоха тласък на съвременната ни литература и обогатиха нейната палитра с нови цветове и творчески инвенции. Изведнъж се почувствува подем във всички жанрове, особено в областта на белетристиката и по-специално в областта на романа. Всичко това придобява нов облик, нова интонация на цялата ни литература, черпеща вдъхновението си от самите извори на живота, на социалистическото ни развитие.

Ето в това се коренят, според мене, най-важните, най-отличителните белези на нашата съвременна литература, създадена след историческия Априлски пленум в продължение на двадесет години. И мога да кажа, че духът на Априлския пленум живее и ще продължава да живее у нас като жизнена необходимост във всички области на политическия, обществения, стопанския и културния живот на страната ни, тръгнала по пътя на комунизма. Той е жизнено необходим, въздух и слънце за нашата литература, за нейното бъдеще. Той възстанови ленинските норми в целокупния живот на страната ни. Както в миналото, така и сега той е бил и ще бъде винаги актуален, винаги необходим с поуките и постановките си.

Априлският дух — това е марксизъм-ленинизъм в неговия изчистен, пълнокръвен, прекрасен и всепобеждаващ вид. Той е велико завоевание и достойние на нашата партия, което винаги трябва да пазим неопетнено като зеницата на окото си.

— А как повлияха решенията на Априлския пленум лично върху вашето творчество, какво е тяхното ограждение върху вашата творческа биография?

— Както за цялата ни литература, тъй също и за моето лично творчество решенията на Априлския пленум изиграха извънредно голяма, бих казал решаваща роля за по-нататъшното ми развитие като писател. Редица въпроси и смущения, които ме занимаваха преди това, намериха положителен отговор след възстановяване на ленинските норми в партийния и обществения живот. Някои самоограничения, които налагаше на творчеството така нареченият „вътрешен редактор“, отпаднаха и дадоха размах на неподозирани идейни и художествени възможности. Преди всичко априлският дух възвърна нашето творческо самочувствие, възстанови правото ни да бъдем съвест на народа и действителни помощници на партията в историческото ѝ дело към комунизма.

Първата ми книга, която излезе по това време — и нека призная, беше радостно посрещната от нашата литературна критика, — това бе повестта ми „Влюбените птици“. Тя носеше полъха и интонациите на човешко откровение и вътрешна свобода, донесени от априлското запролетяване. След това дойдоха романите ми „Двама в новия град“, „При извора на живота“, „През април“, „Пренасянето на огъня“, „Маски“ и други. Това бяха книги, които носеха в малка или по-голяма степен характерните белези на априлския творчески дух, който беше ръководен и направляван от нашата партия. И естествено ние сме ѝ дълбоко задължени и благодарни за това.

— Помня излизането на романа ви „Двама в новия град“ още в списание „Септември“ и големия интерес, с който се четеше тази ваша творба. Това е вашата психологически най-напрегната книга, една вътрешно драматична, сгъстена изповед, особено в много от размислите на Масларски. Мисля, че някъде вие сам казвате, че в образа на вашия герой има много автобиографич-

ни черти. Разкажете как написахте този роман, как протече процесът на неговото създаване?

— Вече съм разказвал за това и трябва да се повтарям. Най-пълно е това, което говоря за този роман в сборника-интервюта „С повея на Април“ (изд. „Български писател“, 1976 г.):

„Двама в новия град“ започнах да пиша през 1962 г. при извънредно благоприятно душевно разположение, освободен от всякакви литературни предразсъдъци. Бях наистина окрилен от живителния пролетен повея, който започна в нашата страна. Кипежът в живота беше в пълен синхрон с кипежа в душата ми. Аз гледах с широко отворени очи духовните изменения у моите съвременници, чиито сили отприщи Априлският пленум. Ходех из страната, срещах се с работници, кооператори, интелектуалци... Чувствувах как расте и се обогатява вътрешният ми свят, личната ми биография. Разкрепостеното съзнание само търсеше себе си в проекцията на изменящата се и непрекъснато обновяваща се действителност. По време на моите обиколки из страната попаднах в Димитровград. Много пъти преди това бях ходил в този град, участвувах дори на „първата копка“, когато се поставяха основите му. Търсех хората, които масово прииждаха на строежа, за да вложат радостта и ентузиазма си. Всичко това ми беше интересно, близко, понятно... Но все пак, когато отидох през 1962 година, видях и нещо ново, което не пасваше съвсем на привидния ентузиазъм, който преди това така произволно манифестирахме. Създаваше се една по-друга душевност у младите строители: по-умъдрена, по-спокойна и по-близка до априлския дух... Тази атмосфера напълно допадна и на моето настроение. Започнах да си пиша дневник. Пишех за всичко, което виждах и чувах. Интересувах се главно хората. Стремях се да вникна по-дълбоко в характеристиките им. Те ми бяха вътрешно близки. Помогна ми да навляза още повече в интимния им свят и художничката Мария Столарова, моята жена, която подготвяше там изложба със свои картини: портрети и индустриален пейзаж. Тя някак си беше успяла да разчупи рамките на традиционната затвореност на хората; беше се сприятелилила с много млади семейства, които работеха в Химическия комбинат, ходеше им на гости, дружеше с тях. Постепенно увлече и мене

в тая среда. Без да искам, аз се запознах с много човешки съдби, с много интересни характери, и то по пътя на естествените и непринудени контакти. Това извънредно много обогати дневника ми. То обогати и впечатленията ми. Изпълни с емоционален заряд представата ми за новия човек, който живееше и работеше в новия град.

Когато се завърнах в София и прегледах дневника си, аз изведнъж почувствувах, че това е само една бледа наброска на онова, което вече носех в себе си като тема, като идея и като характер. Видях, че дневникът далеч не може да отговори на онова, което бях преживял и носех в себе си. Той не отразяваше дори и частица от оная душевна и емоционална пълнота, която растеше с всеки изминат ден в мене. Самият аз усещах, че това, което носех в себе си, не беше дошло само отвън, от външните ми наблюдения, а представляваше дълбока същност на личната ми биография, на моята психика. Така започнах откровената книга на „моята биография“ — на онова, което бях преживял, което носех в себе си, което беше предизвикано от идеите на Април-56.

Бях решил да пиша съвършено откровено. Да превърна в лична изповед тази моя книга. Дадох си дума да бъда верен докрай на онова, което наричахме жизнена правда. Правех всичко възможно да заглуша „вътрешния редактор“, който се обаждаше от време на време по стар навик, когато четях и препрочитах написания текст. Казах си: „Ще редактираш, когато стигнеш последния вариант!“ . . . А когато дойде все пак и последният вариант, пак си казах: „Не пипай! Силата на изкуството е в неговата откровеност . . . Април ни научи да бъдем откровени!“ И пузнах книгата такава, каквато я беше продиктувало сърцето ми, душата ми . . . И, струва ми се, че не сбърках.

Нека добавя, че по това време, когато пишех романа си, в цялата ни литература се чувствуваше всеобщ подем. Появяваха се нови книги, нови имена, неизвестни дотогава. Растеше младо, дръзко поколение, което „провокираше“ нас, по-възрастните, и ни караше да не оставаме. Получи се едно своеобразно съревнование между поколенията, което беше, според мене, полезно, импулсиращо, творческо.

Огромно въздействие ми оказа по това време и съветската литература. Там също под силното влияние на ХХ конгрес на КПСС беше започнал нов подем. Все по това време, когато пишех „Двама в новия град“ (1963), попаднах и на едно извънредно интересно събитие от международен мащаб — беше свикан в Ленинград симпозиум за ролята и значението на романа в съвременната литература.

— Вашите „Софийски разкази“ бяха едно от характерните литературни явления в нашия литературен живот. Какви възможности дава големият столичен град на твореца за изява, за откриване на важни и сериозни теми и герои?

— Животът на нашата столица дава големи, неизчерпаеми възможности за творческо вдъхновение и претворяване. Тук са съсредоточени едни от най-крупните обекти на социалистическото строителство, където творят новия живот на страната ни хиляди работници и работнички. В София писателят може да намери всичко онова, което го интересува и което би могло да представлява извор на творчеството му. Тук се кръстосват силите и изявите на сложни обществени и лични взаимоотношения, които характеризират най-ярко съвременния процес на социалистическото ни развитие, като се започне от личния живот на човека в семейството му и се стигне до богатия и многообразен свят на колектива в завода, в обществото, в сферата на стопанския и културния живот. Всичко това представлява истинска съкровищница за писателя, стига да я познава и разбира с ума и сърцето на майстора. Много от моите книги частично, а някои и изцяло са написани на софийски сюжети. Последният ми роман „Огледалото“ изцяло разработва теми и проблеми, свързани с живота на хора, които живеят в София.

— Другарю Калчев, кои завоевания във вашия творчески път цените най-много и защо? Кои герои от вашите произведения са ви най-близки?

— Ние вече говорихме за тях и затова ще бъда кратък в отговора си. Всички ония мои произведения, които разработват теми, свързани с живота на грудещите се хора: „Двама в новия град“, „Семейството на тъкачите“, „При извора на живота“, „Софийски разкази“ и др. Естествено и героите, особено главните, в тия

мои произведения са ми най-близки: Марин Масларски, Виолета, Гита, пощаджията в „Софийски разкази“, майката в „При извора на живота“ и др.

— Бихте ли казали как вие преценявате съвременността в едно произведение. Кога, според вас, авторът е наистина съвременен, актуален със своите търсения, със своите открития и кога се разминава с времето, в което живее?

— Съвременето присъства в творчеството на писателя преди всичко чрез неговата идейна и художествена позиция. Ние живеем във века на социализма, който в гигантски двубой със старата капиталистическа система разчиства и проправя пътя към бъдещето, към комунизма. Това е главната магистрала, по която върви съвременното човечество. Тя е, която определя и актуалното звучене на всяко творчество. Липсата на усет за това генерално движение напред неминуемо ще доведе писателя до разминаване със своето време. Не би го спасила от това разминаване дори „ултра“съвременната тема . . .

— В какво се изразяват своеобразието, творческата индивидуалност на твореца, как, според вас, той изгражда своя стил, художествен облик, намира своите теми?

— Този въпрос е много стар и много сложен като естетически проблем. Естествено, всеки истински писател се появява на тоя свят със свой глас, със своя единствена и неповторима творческа индивидуалност. И в това се коренят белезите на таланта му.

Разбира се, тая творческа индивидуалност се постига трудно, бавно, както трудно, бавно и сложно се развива, расте и разцъфтява талантът. Тя се изявява преди всичко в личния и неповторим „ъгъл на зрение“, в своеобразното възприятие и усещане на света и явленията в него, което се определя от душевната същност на творческия характер; това своеобразие проличава в подбора на темите, в разкриването на идеите и характеристиките, в художествения стил, в езиковото богатство, в маниера на повествованието. Всички тези „особености“ на почерка, на творческата индивидуалност се постигат не преднамерено, не тезисно, не с предвзетата мисъл за оригиналност. Те се получават непосредствено, без да бъдат търсени (дори е задължително да не бъдат тър-

сени!), идват непринудено като същност, като природа на таланта, като резултат на културата и труда. Тежко и горко на този писател, който предварително си постави за задача, преди още дори да се е научил да пише, да става оригинален, неповторим, да навира в очите на хората своята „неповторима индивидуалност“... Такъв автор неминуемо ще стигне до схемата и шаблона, до грубата маниерност и фалша, до позата и досадата... Защото красотата и доброто в човешкия характер не се натрапват и не се постигат с фойерверки и пози; те са тихо присъствие, светлина и топлина, която излъчва талантът. Умението на истинския писател се състои именно в това — да открие присъствието на тая светлина и топлина в себе си и да даде простор на излъчването и сиянието ѝ. Така, без да иска, той ще постигне тая неповторима творческа индивидуалност, за която става дума по-горе.

— В какво се изразяват, според вас, другарю Калчев, новите моменти в съвременното литературно развитие? Как оценявате обществената роля на писателя, кои са нейните определящи черти?

— Новите моменти в съвременното литературно развитие се характеризират преди всичко с определено насочване към живота на днешното социалистическо общество. Определят се също така и с една постепенно нарастваща тенденция към опознаване и разкриване сложните пътища на развитие на работническата класа. Това се засили и разви особено силно през последните години, когато партията и лично др. Тодор Живков поставиха като генерална задача на Съюза на българските писатели и на всички останали творчески съюзи да насочат вниманието си към проблемите на съвременното, към живота на трудовите хора като важна, движеща сила в нашето развито социалистическо общество. С това се засили още повече и гражданската ангажираност на писателя, неговото дълбоко и кръвно свързване с живота на народа, с проблемите на класата, на нашата Комунистическа партия. Обществената заинтересованост се превърна в един от важните критерии за оценката на творческата личност, на художествените факти и явления.

— Как животът въздейства на твореца, с какво, как той определя неговото развитие? Напоследък мно-

го се говори за „връзките“ с живота, за това, че писателят трябва да познава хората, човешките взаимоотношения, активно да участва в обществените проблеми. Всъщност какво е един творец, ако той самият не живее живота на своето време, не се изгражда като личност в него. Някога Белински е изказал дълбокага и силна мисъл, че „литературата е съзнанието на народа: в нея като в огледало се отразяват неговият дух и живот . . .“ Как самият живот подхрани вашето вдъхновение, какво ви даде на вас като писател преживяното?

— Своето творческо вдъхновение аз търсех сред народа, сред трудещите се хора, сред работническата класа. Там са корените на целия ми живот. Там е и изворот на всяко творчество. Където и да съм бил през тези години на моя съзнателен живот — ранното ми детство, съзряването ми в юношеските години, после каляването в борбата, в Софийския централен затвор, като студент-конспиратор или войник в търновската казарма, или безработен по софийските улици, като активен участник в дейността на Съюза на българските писатели — през всички тези години навред, където и да съм бил, аз се вирах в хората с една едничка цел — да ги опиша, да разкажа за тях, да открия непознатото, яркото в една човешка съдба. Преди да мислиш за изграждането на литературния тип, трябва да го откриеш. Но какво струва твоето откритие, ако не успееш след това майсторски да изваеш образа като истински художник? За дълбокия смисъл на преживяното от един творец, за моя личен жизнен и творчески опит, за идейното ми формиране говоря в книгите си „При изворите на живота“, „Как търсих бъдещето“, както и в редица статии и изказвания, които съм правил.

— Другарю Калчев, като писател и комунист в какво виждате ролята и значението на такива крупни събития от нашия обществено-икономически живот като Единадесетия конгрес на БКП, Юлския пленум на ЦК на БКП, Националната партийна конференция, които очертаха мащабността на нашето развитие, поставиха важни и отговорни проблеми за разрешаване? Как тези събития влияят и върху развитието на литературния процес?

— Като всеки гражданин на нашата страна, тъй също и аз посрещнах Единадесетия партиен конгрес с ге-

леми надежди за по-нататъшното развитие на нашето социалистическо общество. Постиженията безспорно са очевидни във всички области на живота ни. Но като комунисти ние не бива да се задоволяваме с онова, което сме извършили и постигнали. Трябва да вървим напред! На това ни учи и партията. Към това ни и зове. Очевидно Единадесетият конгрес (това личи и от Тезисите, и от Възванието) разгледа и постави огромни исторически задачи на народа, на нацията ни да върви напред по пътя на развитото социалистическо общество. Хубаво е, че конгресът съвпадна и със славната годишнина на Априлския пленум, чийто дух му придаде още по-голяма творческа дълбочина и комунистически размах.

Единадесетият конгрес безспорно даде творчески тласък на съвременната ни социалистическа литература. Защото Единадесетият партиен конгрес бе крупно политическо събитие в нашия целокупен съвременен живот. Както във всички области, така и в литературата той ще остави своето неповторимо плодотворно влияние. Също така голямата възискателност, с която Юлският пленум и Националната партийна конференция определят нашето икономическо развитие, изискват нови завоевания и в областта на културната и художествената дейност. Показателна бе и мъдрата и дълбока реч на първия ръководител на нашата партия и държава в Бояна пред участниците в III национална конференция на младите литературни творци.

Ние, писателите, сме дълбоко благодарни на нашата партия и лично на др. Тодор Живков за постяните и непрекъснати грижи, които се полагат към нас, към нашето трудно литературно дело. Големият разцвет на социалистическата ни литература, особено след април 1956 година, продължава с неотслабващо темпо. Призивът на партията да се насочим към живота на народа като истински извор за творчество и вдъхновение все повече се превръща в наша практика, в напрегнато всекидневие. Това се вижда не само от големите организационни мерки, които взема през последните години ръководството на Съюза на българските писатели, но то проличава и от сериозните творчески завоевания в областта на всички литературни жанрове и особено в областта на романа.

Единадесетият партиен конгрес постави още по-високи повели: създаване на социалистическа класика, това ще рече да бъдат издигнати нови ярки идейни и художествени критерии пред всеки един от нас, пред цялата ни съвременна социалистическа литература. Сили и таланти за решаването на тази сложна и трудна задача съществуват. Българските писатели се намират пред своя нов решителен старт за овладяване и прегорвяването на съвременността в значителни художествени творби.

В думите на писателя има вътрешна сигурност и убеденост, категорична творческа ангажираност и идейна извисеност. Той не е от авторите, които обичат предварителните декларации, шумното саморекламирање. Убедителното му присъствие в нашата литература е защитено чрез редица произведения, сгрети от сърдечна топлина и откровеност, проникнати от вярата в бъдещето и човешкото щастие.

Веселин Андреев:

„ВСЕ ПОВЕЧЕ МЕ ВЪЛНУВА ЧОВЕКЪТ “

Цялото негово творчество е проникнато от величието на партизанската епопея, от героиката и драмата на оня период, когато се воюваше за нашата свобода. И колкото времето го отдалечава от ония години, толкова по-страстно и задълбочено той навлиза в тяхната неповторимост, в неизчерпаемата им висота. С истинското призвание да бъде творец и летописец на революцията, Веселин Андреев вече няколко десетилетия присъства в нашата съвременна литература и редица негови произведения са сред нейните високи завоевания. Мал-

ко са нашите писатели, които с неговата всеотдайност и преданост, с такава вътрешна съпричастност разработват темата за партизанското движение, за смисъла и красотата на подвига. Сам преминал през изпитанията на борбата, той познава отвътре събитията, те са белязали неговия живот, неговото вдъхновение.

Но като автор Веселин Андреев не само възкресява миналото, той търси дълбокия му смисъл, стреми се към художествена обобщеност на личности и съдби. Затова много трудно е от литературните му герои Сашка и Антон да отделим първообразите, сякаш в едно неразривно цяло са свързани жизнените вълнения на писателя с неговите творчески дирения и завоевания. Поразяват ни цялостната всеотдайност, високите изисквания, с които той разработва любимата си тематика, сякаш неизчерпаем е живецът на чистото вълнение, не отслабва желанието му да извайва все по-ярко и многогранно лица и събития, да задълбочава наблюденията и преживяното чрез остротата на интелектуалното внушение и верния психологически щрих.

В своите „Разхвърляни мисли за изкуството“ Веселин Андреев посочва колко сериозно гледа на писателското присъствие: „Има смисъл да си писател само ако без тебе сегашните и утрешните хора не биха могли да разберат поне чертичка от днешния ден.“ Може би затова, когато разгръщаме неговите книги и ни облъква романтиката на революционните борби, усещаме колко искрено и смело авторът на „Партизански песни“ и „В Лопянската гора“, на „Не мога без вас“, на епоса „Умираха безсмъртни“ рисува времето и неговите герои, споделя нравствените си терзания, разкрива своя възторг и своята горчилка.

И той е от онези писатели, които дойдоха в нашата литература от живота. Преминал през неговата висша школа, Веселин Андреев продължава една от нейните най-светли традиции. След участието в партизанската борба, в дните, когато народът ликува за извоюваната свобода, той отново с оръжие в ръка изпълнява своя партиен и граждански дълг. С присъщия си хъс писателят разказва хумористично за промените в своя живот, станали „в ония дни“:

„В края на септември 1944 бях в Ботевград, разговарях любезно (и по-често — не!) с убийците. В това

Време трима другари с мотоциклет, на коша — полутежка картучница, тръгнаха от София да ме търсят. Но катили имаше и в Етрополе, бях мръднал там — тримата след мене. Но гадовете, които ни трябваша в Ботевград, лежаха в Пирдоп, та прехвърлих боаза — тримата хайде там. Но трябваше да ида в София за инструкция — тримата пак надули мотора.

Там най-после ме спипаха... Бил съм назначен за главен редактор на вестник „Народна войска“!

(Добре де, ще попитате, ами защо тая картучница? Как да ви кажа... предпазните мерки бяха нужни, но по-важното: тогава всичко живо носеше оръжие — особено онова, което не бе го взело навреме...)

Мисля, че доколкото с артилерия бях гонен да поема вестника, не нося никаква отговорност за грешките му тогава. Скромността обаче ме принуждава да не се отказвам от неговите лаври.

Революцията бе оздравителна, но избухнаха и известни епидемии. Може би най-токсична беше стихотворната. Павел Вежинов и Пантелей Зарев, които бяха в редакцията, го удариха на волейбол, щом им паднеше лоша топка, прехвърляха я на мене. А ги имаше едни... „Защо ме ощастливявате така?“ — изпъшках веднъж. Зарев тихо, пророчески рече: „Ами.. поетът тук си ти..“ „Да, а вие не сте ли писатели?“ „Не бе, Весо — засмя се Вежинов, — ти имаш оръжие...“ Вярно, още бях подвижен арсенал, неголям наистина. Разбрах, човечеството разчита на мене и се примирих.. Не съм стрелял по никого, не помня поне убити — (а напразно, може би така и аз щях да допринеса нещо за нашата литература!).

Беше война, трябваше да бъдем оперативни, но се стигаше и до малки чудеса. Един възрастен сътрудник, произведен генерал като отечественофронтовец, но оставен без длъжност и поради това нахлул в публицистиката, веднъж ми донесе статия — „Будапеща падна!“ „Ама..“ — зинах, смазан от своята неосведоменост. „Да, не е.. но нали един ден ще падне!“ — рече той вразумяващо.. И представете си, статията излезе! Е, вярно, след три месеца, когато Будапеща наистина бе освободена, но това нямаше значение. Ако се замислеше името, тая статия можеше да бъде и за Берлин. Толкова конкретна и абстрактна беше.

Жалко, че в нашата журналистика вече не можеш да срещнеш такива статии, нали?

Какво време, какво време!“

Това е времето на творческото съзряване и размисъла за изстраждането, на раждането на неговите песни за другарите в борбата, на първите художествени завоевания. Студентът по право Георги Георгиев, не получил студентска диплома в университета, а защитил своето комунистическо призвание в Балкана, става все по-известният писател Веселин Андреев. Стиховете, родени в Балкана, вече се появяват в печата, излиза неговата стихосбирка „Партизански песни“, от които такива творби като „Балада за комуниста“, „Сашка“, „Балада за шестнадесетте“, „На моя пистолет“ и др. веднага стават популярни и обичани.

После се родиха неговите прекрасни есета, съчетали поетическото вълнение, документалната истина, психологическия анализ, обобщаващата идейна висота. Сякаш са излети такива силни и завладяващи късове като „Емил“, „Анушка“, „Когато загива художник“ — проникновени разкази за близки другари в борбата. Или да вземем страниците на писателя, посветени на майстори на перото, станали негова любов завинаги — „Голямата българска книга“, „Геният на България“, „Поетът, без когото не можем“, „Живот с Димчо“

Но на каквито и теми да е писал Веселин Андреев, всичко като че ли е било подготовка за неговата „голяма книга“, на която той е посветил най-много време и енергия. От започването на „Умираха безсмъртни“ през 1966 година до днес писателят постепенно извайва образи и съдби, разкрива с широтата на епическия замах времето на Съпротивата и неговите герои. Докато първата част на тая изстрадана творба „Отрядът“ намери признанието на читателя и критиката, втората — „Бригадата“, все още не е завършена. Някои части от нея Веселин Андреев вече публикува. В списание „Септември“, брой 5 и 6 (1978 г.) също се появиха откъси, които все повече допълват впечатлението от това голямо платно, разкриващо партизанската борба, нейното величие и нейния трагизъм.

Затова един разговор за нашата партизанска мемоаристика, за работата върху „Умираха безсмъртни“, за неговото отношение към темата за героизма и съвре-

менните му измерения е особено близък до мислите и възвращенията на Веселин Андреев.

— Другарю Андреев, известно е, че в нашата съвременна литература партизанската мемоаристика заема вече съществен дял. Тя привлече вниманието не само на хилядите читатели, но и на специалистите — писатели, критици, литературоведи. Един от проблемите, които изпъкнаха, беше този за съотношението между документалността, на жизнената правда и художествеността, за обработването на мемоарните книги и запазването на автентичността на авторския текст. Как гледате външе като творец на спора за документалност и художественост, какъв е вашият опит, каква е вашата оценка на тези две изисквания във вашата творческа практика?

— Но аз не виждам основания за истински спор. Единственото, абсолютното изискване към мемоарната литература е документалността — налага го нейната същност. Тя говори за действителни хора и събития, може ли да се „измисля“? Ако мемоаристът има дарбата да разказва художествено, да оживи всичко — чудесно! Ние имаме блестящ пример — Захари Стоянов.

Художествеността, разбирана като точно понятие в изкуството, не е задължителна за мемоарната литература. За някои хора тя е и противоположана — няма всеки писател? Тогава би трябвало човекът да разкаже просто, непретенциозно, като пред свои близки преживяванията си, а редакторът само да ги почиства езиково. Такъв един „сух“ разказ е много по-силен, отколкото безпомощната литературщина. За съжаление някои мемоаристи изпадат в този грях. И още по-лошо: доста „литературни обработки“, за мене поне, компрометират мемоарната литература, тъкмо именно в усилията да постигнат „художественост“. Главен герой в едни спомени е човекът, който разказва — дори когато съвсем малко говори за себе си. А в такива обработки улавям мисленето, виждането, езика на обработвача и почти нищо от истинския автор.

Доколкото съм професионален писател, за мене е задължителна не само автентичността на нещата, но и художествеността на разказа. И аз полагам усилия да я постигам.

Искам да подчертая нещо много съществено: никак

не е достатъчна документалността, достоверността на факта, на събитието. Трябва да се проникне в дълбоката, същностната достоверност на човека, на времето, на революционното движение. Това значи да се стигне и до истинската художественост.

— Как се роди идеята за написване на „Умираха безсмъртни“ и кое отличава тази книга от „Партизански песни“ и „В Лопянската гора“ например?

— Вече доста съм говорил по тоя въпрос. Идеята ми дойде отдавна, но тогава бе твърде неясна. Ясно ми беше само едно: тоя огромен партизански живот иска по-широко платно. И аз, участникът, съм длъжен да стигна до него. Но трябваше дълго да мисля, докато „открива“ каква точно да бъде книгата.

„Партизански песни“ бяха лиричен, младежки отглас на онова време. „В Лопянската гора“ — само шрихи, нахвърляни по някакъв повод, все още с увлечение по външния героизъм, често събитието излиза пред човека. В „Партизански разкази“ се опитах да обхвамна повече герои, да навляза по-дълбоко в техния душевен свят. „Умираха безсмъртни“ е вече разгънат разказ, с много герои, събития, човешки радости и драми, с размисли за съдбата на нашия народ, за величието и падението на човека.

Така че разликата е не само и не толкова в жанровете, а в по-дълбокото проникване и осмисляне на партизанския живот. Това е естествено и за помъдряването на времето, и за моето развитие.

— Как най-ярко и непосредствено, според вас, другарю Андреев, се достига до актуалното звучене на спомените за миналото, кой е пътят за истинското гражданско звучене на едно произведение?

— Преди всичко то е съвсем близко минало, в много отношения дори — наш днешен ден. Толкова от хората са живи, човекът има минало, но нима сам той може да бъде минало? И може ли дървото да съществува без своите корени и не бият ли соковете от корените до последното листо?

Необходимо е пълно „влизване“ — фактическо и душевно — в това минало, за да го почувствува като свой живот и днешният човек, да разбере истински какви изисквания е поставяла революцията и как са отговаряли на тия изисквания нейните бойци. Същевре-

менно — всеки миг да помниш, че живееш в днешния ден, трийсет години след онзи, че времето е направило оценки и ти трябва да ги знаеш и сам трябва да помагаш да се стига до нови оценки. И това да не е раздвояване, а единосьщност, виждане на вчерашното с днешни очи и на сегашното с очите на загиналите. Тогава чувствуваш, че нравствените повели остават същите, а отговорността е може би по-голяма.

— Интересно е как посрещнаха вашите произведения участниците в описваните събития?

— Това би трябвало да кажат те, но доколкото са ми го казвали, ето няколко думи. . . Дори в момента, в който става едно събитие, трима участници могат да го разкажат по три начина. А когато са минали трийсет и повече години! Известен субективизъм е неизбежен, но аз се старая да го сведа до минимум: правя много проверки чрез документи, вестници, спомени, разговори с участници, „кръстосване“ на техните разкази, посещения на земянки, места на боеве и т. н. Понякога трябва да „изкопавам“ истината изпод натрупани неточности. Не съм имал възражения за фактически грешки. Но истинското ми удовлетворение идва тогава, когато някой партизанин или ятак ми каже: „Как можа така да влезеш в душичката ми?“

— Вие възпроизвеждате не само действителността, събитията, в които сте участвували или за които знаете, но предавате и доста подробности, имате описания на местности, на редица други обекти. . . Да се опише всичко това навярно е много трудно? Вие как го постигнахте?

— Имам зрителна памет, която много ме улеснява. Много от героите вече познавам дълги години, това общуване с тях ми даде възможност да ги опозная съвсем отблизо, да знам кой какво мисли, начина му на разсъждение, поведението. Но наистина е страшно трудно да се пише за неща, които са свързани с много хора, всеки има своето субективно отношение към тях и затова, когато се разказва за всичко преживяно от чавдарци, трябва да си готов да изпиташ проверката и на времето, и на другарите. Не може да се измисля, както е в „чистата“ белетристика.

— Другарю Андреев, вие разказвате за изключителен героизъм, за мъжествено себеотрицание, за рядък

физически и нравствен стоицизъм. Но героизмът е нужен и на нашето време — какво е, според вас, героизмът?

— Героизмът винаги е бил нещо широко, многообхватно. Ако говорим и за революционните борби — не винаги големият героизъм беше в боя, затова така се прекланям пред тихия, продължителния, страшния героизъм на ятаците. Понякога една незабележима на пръв поглед проява може да бъде много по-силен героизъм, отколкото ярък външен акт.

Така е и сега. Героизъм може да има в бой — например на границата. Може да бъде в труда — човек загива, за да спаси другарите си. Или прави от самия труд героизъм. И много човешки е героизмът в морално-нравствен план. Да кажеш едно „не!“ на подлеца. Да устоиш на една съблазън. Да запазиш — и да проявяваш! — висок морал във всичко.

— Кое правило, кой творчески императив ви е ръководител във вашата писателска работа? Какво ви вълнува най-много сега, когато работите върху такова значително произведение като „Умираха безсмъртни“?

— Започнах да пиша, воден от дълбокото желание да разкажа за загиналите и живите, които направиха една от големите епохи в живота на народа ни. Неизбежно говоря за събитията — защото хората, сътворявайки ги, сами се раждаха в тях такива, каквито ги зная. Но все повече ме вълнува самият човек — това изумително земно творение. И не абстрактното понятие „човек“, а човекът-антифашист, човекът-комунист, човекът-партизанин. И врагът! .. В такива звездни години на историята виждаме невероятно извисяване и неправдоподобно падение на човека.

А имам един творчески императив — нали знаете от кого съм го взел: святата истина ми е знамето..

Тази вътрешна убеденост, пронизала неговите думи, познаваме и от книгите му. Живо и темпераментно писателят отстоява истините на своя живот и на своето време, чистотата на своята вяра, светлия комунистически идеал на младостта, опалена от огъня на революцията.

След тържествения юбилей на Веселин Андреев по повод на неговата шейсетгодишнина, след голямото признание на творческото му дело, нашият разговор

отново продължава. Неговият жизнен път и художествените му търсения подсказват нови въпроси, насочват към актуални проблеми. Остротата на будната мисъл, живото му, непосредствено отношение се налагат откровенно и искрено. В резкостта на неговите жестове, в съгласията и несъгласията, които той споделя, се откроява още по-ярко човешкият му профил. Понякога моят събеседник се шегува, а в отделни моменти гласът му пак придобива гневни нотки. Тази бърза промяна на реакциите държи в напрежение.

Двата юбилейни тома с избрани произведения на Веселин Андреев очертават още по-силно неговия творчески портрет, подсказват и неговата самовзискателност. Сам той прецизно е подбрал творбите, които, според него, заслужават сериозно внимание и могат да бъдат поднесени на читателите. Нашият разговор естествено тръгва от този факт на творческата му биография.

— Другарю Андреев, кога за първи път като творец сте се опитали да направите равносметка на постигнатото, да определите стойността на сътвореното от вас, да намерите новите моменти в бъдещата ви работа? Как гледате на такава равносметка, какъв е вашият опит?

— Писателят всеки ден трябва да прави това.

Разбира се, има и външни поводи, една кръгла годишнина, да кажем, това налага по-цялостна равносметка. За моята петдесетгодишнина излязоха две томчета „Избрано“ — след доста работа, която беше и мисловна, и практическа преценка. Онова, което писах тогава в краткия послеслов, може да бъде един от отговорите на вашия въпрос: „Тия две томчета, в които всичко е отново прегледано, са за мене в известен смисъл минало, един завършек, едно освобождение — да подхвана нови работи, като че почвам отначало. Едно много хубаво усещане — отначало!“ Да, лесно беше да кажа това — „нови работи“, защото вече бях навлязъл в книгата, която щеше да стане „Умираха безсмъртни“ Равносметка са и двата тома „Избрани произведения“ (1978) — за шестдесетгодишнината ми: оставих само част от онова „избрано“, добавих повече нови неща. Дори не всичко, което съм изоставил, да е слабо, все пак моето отношение личи.

А кога за първи път съм се замиелил за своята ра-

бота? Може би и по-рано, но аз си спомням някъде към 1956 — една равносметка, която зрееше години: затрупан с други работи, с безкрайни и често безсмислени заседания, не можех да пиша, а в това тягостно мълчание се питах: все така ли ще върви? Само „Партизански песни“ ли ще останат? Тогава вдигнах голям вой, бях освободен от административни задължения...

Най-сетне: всяка книга е една равносметка, в жанровете, в които работя — проза, есета, публицистика...

— Имате ли книги от вашето творчество, които бихте зачертали? В своята „Равносметка“ Съмърсет Моъм отбелязва: „Даже и най-великите писатели са писали редица много лоши книги.“

— Да, такава е книгата ми „Има на света Москва“: неправдива в някои неща — поради времето — и художествено слаба.

Не са на нужното художествено равнище част от есетата в книгата ми „Преди всичко човекът“, макар основните мисли в нея да са верни, както и в „Младостта остава с нас“ — къде ще иде тая младост, та да не остане с нас? — само че в нея има наивни работи.

— Както немалко автори от нашата литература и вие пишете под псевдоним. Бихте ли разказали как се прекръстихте, кое ви накара да смените истинското си име, как стана това?

— По необходимост — да не ме изключат от гимназията, че печатам в леви издания. Беше време на бунтовни или лирични псевдоними: Иван Бурин, Лозан Стрелков, Христо Руменов, Михаил Брезов, Пантелей Зарев (от за революцията, хитро, нали?) и прочие. Изпратих стихотворение във вестник „Съвременник“ (после „Жар“), излезе, но с подпис В. Георгиев, убиха ми изработеното с толкова мъки и надежди име Ведрин. Беше несправедливо: те се накитили със страховтни псевдоними, а моят бил „безплътен“, „съчинен“ и не знам още какво. И като мислих, мислих, изведнъж: Веселин! Разбира се, псевдонимът на дядо Влайков, моя съгражданин. А по-късно си взех и фамилното име — Андреев.

— Израстването на един автор, неговото творческо начало особено, винаги се свързва с дадено издание. Вие къде публикувахте първите си художествени опити тогава? Другарю Андреев, известно е, че много от ав-

торите на вашето поколение редактират редица партийни издания, вземат дейно участие в издаването на вестници и списания, затова ви моля да разкажете и за вашата редакторска дейност?

— За пръв път ми отпечатаха две стихотворения в списание „Българска реч“ през есента на 1934, а до края на учебната година станаха десет. После печатах в „Звън“, може би и в „Ученически подем“, в „Жар“, „Хоровод“, „Заря“, „Академик“ . . .

— Значи творческите ви изяви започват от гимназиалните години?

— Да. Още като ученик в шести (сега това е десети) клас в Трета мъжка образцова гимназия в София завеждах „Средношколска страница“ във вестник „Академик“, легален орган на БОНСС. Не зная кога ще намеря време за тия хубави години, само това ще кажа тук: пожелавам на всеки журналист, на всеки писател да има такъв стаж и в такива години, но все едно — много неща вече не могат да бъдат като тогава. В „Академик“ се работеше всеотдайно, дружно, изобретателно, бурно, умно. Не се чудете, че хвърлих толкова думи, бих могъл да кажа още — и дори кой другар стои зад всяка от тях. Но трябва да спра, иначе ще се впусна в нова книга — Апология на „Академик“ Само трябва да добавя непременно, че там ме отгледаха като журналист — те знаят кои са . . .

Когато Иван Бурин след „Чешката“ акция — бе изключен от университета и интерниран, отговорен редактор станах аз, но като дадох молба, за да бъде прехвърлен на мое име вестникът, цензурата спря „Академик“

— И вие какво направихте, след като загубихте едно издание, сигурно не сте се отказали от редакторските и творческите амбиции?

— По инициатива на трима ни — с Иван Ненов от Пирдоп, сега професор, с Георги Лозанов от село Лъжене (днешното село Антон), през 1940 година започнахме да издаваме вестник „Средногорска мисъл“, орган на културно-просветните дружби на изселниците от Пирдопска околия в София. Всяко селище си имаше такова дружество.

Официалният редактор беше пирдопчанинът Никола Пушкарров, първият български почвовед, социалист,

воевода в Македония, човек демократичен, чист, достоен. Фактическият редактор — нелегален — съвет бяхме ние тримата.

— Как подготвихте броевете на вестника?

— Предварително обмисляхме статиите, художествените материали, авторите, вестникът си стана легално партийно издание. Заглавката ни направи бат Борис Ангелушев. Никола Пушкаров разбираше всичко и ни съдействуваше. „Средногорска мисъл“ нямаше нищо общо с обикновените провинциални вестничета, повечето от които бяха твърде глупави или поне наивни. Аз събирах и редактирах материалите, коригирах и връзвах вестника, пишех адресите и експедирах броевете. Това също беше хубава школа.

— Тъй като споменахте, че „Средногорска мисъл“ излиза като легално партийно издание, вие бяхте ли вече член на партията по това време? Разкажете каква беше вашата дейност през този период, който определя не само гражданската ви позиция, но и вашето бъдещо творческо израстване, темите и проблемите на цялото ви литературно дело. Интересно е да опишете този момент, когато ставате партийен член, при какви условия стана това?

— Да. Само искам да ви кажа, че тогава нещата стояха доста по-различно от сега, по-различно и от онава, което четем в някои спомени. Мисля, че не всеки, далеч не всеки е бил приет в партията „тържествено“ — имам предвид тогавашното, не днешното тържествено, което се определя от коренно различни условия. Често, ти фактически отдавна си бил в партията, работил си съзнателно, организирано, дейно, без формално да си неин член.

Да кажа за себе си. Секретарят на Пирдопския околийски комитет бай Кольо Евтимов беше известен като комунист, всяко агентче можеше да го проследи — и да бъде провален човекът от окръжния комитет, който поддържа връзка с него. И ето, още от шести гимназиален клас ме използваша за връзка между двата комитета. Помня, ходехме по цял час из софийските улици или из днешния Парк на свободата с човека от окръжния, слушах внимателно доклада и указанията му, в Пирдоп трябваше да ги предам устно — никакви бележки! Почти оттогава (1936 г.) това

вършихме организирано с Иван Ненов и Георги Лозанов, наричаха ни на шега „задграничното бюро“ на околийския комитет. И тримата заедно, и аз отделно по-късно сме водили от името на партията преговори с кандидатите за народни представители — за кого да гласуваме. Участвувах в доста заседания на околийския партийен комитет, без да членувам в отделна партийна група. Чак на едно заседание в 1940 година бай Кольо Евтимов — и без друго много пестелив на думи — рече: „Така де, ти отдавна си партийен член, нека те оформим.“ Стиснаха ми мълчаливо ръка — и това беше.

— Говорихме за вашата журналистическа и редакторска работа някога, другарю Андреев. А след Девети септември, както вече знаем, вие ставате главен редактор на вестник „Народна армия“ Къде другаде сте работили след това?

— Да, от октомври 1944 до октомври 1949 година, само че тогава армейският вестник се казваше „Народна войска“ През 1949 година станах главен редактор на вестник „Литературен фронт“, там стоях до 1955 година и оттогава до 1961 година станах член на групата на военните писатели при Главното политическо управление на Българската народна армия.

— Във вашата творческа практика имали ли сте проблеми с редакторите — на книгите си или на творбите, отпечатвани във вестниците и списанията. Как посрещате редакторското мнение като автор?

— За съжаление — да, имал съм проблеми!

От редакторите на книгите си не съм имал никакви огорчения. Само мога да съжалявам, че в повечето случаи са ми имали по-голямо доверие, отколкото би трябвало, или не зная защо — правили са ми малко бележки. А умният редактор е голямо нещо: може да те предпази от неволна грешка, може да подбутне мисълта ти за съществени доработки.

Но редакторите, главно във вестниците, си позволяват неща, които са недопустими, ето повод публично да се порицае тая практика. Подчертавам категорично: редакцията, именно редакцията, а не всеки редактор един след друг — има право да поиска от автора всякакви — и още веднъж ще кажа всякакви поправки. Ако авторът ги приеме — добре, ако не е съгласен и

редакцията се мотивира с важни основания, няма да отпечата творбата. А каква е практиката, и то в доста случаи? Искат ти един редактор нещо за публикуване, той го приема, казва „да“ или прави бележки и ти поправяш. Стига до редактора на отдела — и той има бележки, пак поправяш. Тъкмо прекипиш — оказва се, че и заместник-главният редактор имал свои бележки. А когато твоят опус излезе — блъсват те „поправки“, които понякога дори объркват смисъла или те изкарват неграмотен: оказва се, накрая пипнал главният редактор или — моля ви се! — дежурният редактор, „наложило се в последния момент“ Поискаш ли обяснение, всички се оказват трогателно мили.. А не е имало случай да не се разберем, когато изискванията са ми поставяни навреме. Аз нямам навика — и това е лошо! — да пиша писма и да искам публично извинение от редакцията, но поне за известно време отказвам да имам работа с такава газета.. Ако една редакция не уважава сътрудниците си, това значи, че тя сама не се уважава, откъде-накъде аз ще имам добро мнение за нея?

— Другарю Андреев, а в кой български град сте се чувствували най-добре, обичате неговата атмосфера, ландшафта му? Дали това не е Пирдоп или Копривщица, за които толкова много сте разказвали в книгите си, познавате ги отлично, разкрили сте много от тяхното неповторимо очарование — и от природата, и от хората им?

— Те са съвсем мои; заедно с Етрополе (след живота ми в партизанския отряд) ги смятам за родни градове. А други? Доста — те са мои приятели, спомена ли един, ще обидя друг. И все пак, в обичта трябва искреност: Пловдив. Там винаги съм се чувствувал много хубаво, удоволствие ми е дори само да се разхождам из улиците му, а за тепетата в Стария град — само ще замълча.. Ами Созопол, тоя пълен със светлина слънчева и светлина от обич мой Созопол...

Обичта си към тоя град писателят е засвидетелствувал и в есето си „В Таруса и в Созопол“, като разказва за съветския белетрист и изящен художник на словото Константин Паустовски и за неговата особена привързаност към нашия дивен морски град. Но разговорът ни продължава и аз искам да го попитам за

друго предпочитание — моля Веселин Андреев да посочи творчеството на кои съвременни наши поети и писатели му харесва, открива близки, сродни черти в него. Надявам се, че няма да избегне споменаването на имена, както се прави понякога.

Той отговаря:

— Неизбежно се насочвам към белетристиката — сега работя в нея, макар да се радвам и на поезията. Емилиян Станев, Павел Вежинов, Николай Хайтов, Йордан Радичков, Ивайло Петров, Генчо Стоев, Любен Петков... Това не значи, че всеки автор ми харесва изцяло, може — само с една творба (както и от други белетристи). Имената на обичаните автори не са закотвени завинаги, сменят се с нови — и това е най-хубавото. Естествено, има и трайна обич.

Писателят сега наистина работи главно като есеист и белетрист, но дойде в нашата литература чрез поезията, чрез незабравимите „Партизански песни“ и тая стихосбирка стана и едно от първите завоевания на днешната социалистическа литература, изучава се в училищата, в университета. Сред стиховете се откриха такива творби като „Балада за комуниста“, „Интимно“, „Обич“, „Балада за шестнадесетте“, както и поемата „Сашка“, които завладяват с яркостта на лирико-драматичното изживяване, с размаха на поетическото вълнение и мащабността на обрисуваните образи. Ами тия, проникнати от яворовска носталгия „Хайдушки нощи“:

Балканът тая нощ е весел —
хайдушката младост пак го разигра.
Вековни буки се изкъртват с тресък
и ляга ниско старата гора.

Връхлита бесен вятърът от Вежен,
в нощта дълбока стене страховит.
В лицето злобно шибя буря снежна,
поспре — и чуваш: вълк зловеццо вий...

Землянката гърми от млада песен
(ех, волна партизанска веселба!) —
те пеят за смъртта: юнак чудесен
как паднал в бой за свобода.

Обръщам се с нов въпрос към автора:

— Как подготвихте и издадохте първата си книга, имахте ли трудности като млад поет, несъмнено „Партизански песни“ е книга, която има интересна биография, много от включените в нея изповеди са писани в Балкана, при трудни условия, за това говори и тяхното съдържание, основната им тоналност? Днес тази стихосбирка има вече двајсетина издания, а как се осъществи първото?

— Стихотворенията, под които има дата, са писани в годините на борбата, а другите — след победата на Девети септември. За печат книгата подготвих за един месец през март 1947 година в Пампорово, във вилата на Чичовски, която Камарата на културата току-що беше закупила. Нямаше никакъв човек освен домакините, работеше се чудесно. Там, като ходех из вековните борова гора, си създавах на глас „Балада за шестнадесетте“, дописах „Сашка“, пообработих и другите стихотворения.

Може сега да изглежда куриозно, но така бе: издателство „Народна култура“ ми върна книгата. Препоръча я от името на художествения съвет Д. Б. Митов (после той написа и отзив в печата), но дирекционният съвет я отхвърли като стихосбирка на неизвестен автор — нямало търговска сметка. Не знам защо, може би сам не съм бил много уверен в нейната стойност, но посрещнах отказа спокойно, проверете — няма регистрирано партизанско нападение върху издателството... Веднъж случайно заговорихме с Жак Натан, той поиска стихосбирката за Партиздат, дето работеше, и много скоро „Партизански песни“ излезе, при това не в малък тираж — 5000. Нямаше никакъв редактор, както я дадох, така бе приета. Това не беше добре, един опитен редактор можеше доста да ми помогне.

— След това, при няколкото преиздания на книгата, вие направихте ли поправки — примерно изменяхте ли съдържанието ѝ, опитвали ли сте се да преработвате ранните си творби? В нашата поезия имаме един класически и същевременно с това печален пример — такъв голям и сериозен поет като Никола Фурнаджиев се опита да поправи ранните си стихотворения

и това се оказа крайно несполучливо. При вас, с вашата книга, как стояха нещата?

— Изхвърлил съм стихотворението „На Кобургите“ (вътрешно несвързано със съдържанието на стихосбирката и ужасно риторично), други стихотворения съм посъкратил или доизяснил, но основното са езиковите поправки. Някъде бях допуснал диалектно произношение на думи, другаде повторения (например глаголът „блести“), на трето място — увлечение по литературни изрази вместо жизненото, народното: да кажем в „Неизпратеното писмо“ замених „на майка ми“, „майко“, с родното ми — на мама, мамо.

— Как критиката посрещна тогава „Партизански песни“? Тук искам да ви попитам и за вашето отношение към критическата дейност, смятате ли, че критиците, които са изследвали вашето творчество, са ви разбрали, правилно са анализирали това, което сте искали да кажете. Коя критика цените като автор?

— А, безкраен въпрос! И съм отговарял вече. И сега далеч не бих могъл да го изчерпя.

За „Партизански песни“ много бързо се появиха рецензии. После имаше отзиви и за другите ми книги, най-вече за „Умираха безсмъртни“ Има и монографични студии, и обобщителни статии за моето творчество. Знаете книгите на Христо Йорданов и на Наташа Манолова. . . Сами разбирате, че за да направя дори относително вярна преценка, трябва отново да прочета всичко. Затова — само някои мисли.

Много е противно, щом пишат хубаво за тебе, да се кълчиш като глезена мома: „Ах, ама не съм чак толкова хубава. . .“ Но въпросът е сериозен.

Аз съм се учил от положителните неща, които са улавяни в моите работи. От една страна: убеждавал съм се — в случай на съмнение — в правотата на свои становища, от друга: посочвани са ми и успехи, постигнати от мене само по усет, недостатъчно осъзнати. Един пример: в отзива за първата книга на „Умираха безсмъртни“ Симеон Янев обстойно и твърде аргументирано изтъкна народопознавателните, психографските моменти. До тях аз бях стигнал просто под въздействието на живота, за който разказвам, не бях ги осъзнал като „предварителна“ постановка. Той ме подсети и във втората книга съзнателно се вирам в

тия неща. Затова смятам, че критиците са ми помагали. Но — искрено: често пъти аз зная повече и за текста, и за подтекста, и за онова, което съм искал да изразя, а не съм успял. Положително или отрицателно становище, не това е най-същественото, важното е да изостря окото и ума на писателя — е, вярно, в случай че ги има . .

Малко и незначителни са случаите, когато съм смятал упрека неоснователен. И не се разколебавам, щом имам чувството, че съм прав.

Подбуждащи ме за размисъл отзиви са писали Стоян Каролев, Пантелей Зарев, Пенчо Данчев, Яко Молхов, Симеон Янев, Здравко Петров (нека бъда простен, сигурно изпускам някого). Най-плътно за моята шестдесетгодишна написана Кръстьо Горанов в „Работническо дело“, той навлезе дълбоко и в „Умираха безсмъртни“ (рецензията в списание „Септември“).

Обичам артистичната критика, елегантната (пък нека и промушваща) фехтовка, широкото мислене, жизнерадостното отношение към творбата. И ужасно мразя предъвкването, „заплашителните“ цитати от класиците-марксисти през ред, през два (пък какво могат да помогнат и те на критика, щом сам е безпомощен), указателно вдигнатия показалец. Да, и други работи обичам и ненавиждам.

Но зная: трудно е да си критик. Приемете го в цялата му условност, само уловете смисъла: творецът трябва и да знае, и да може, а критикът, дори да не може (да пише художествени творби), трябва да знае повече от твореца.

Надявам се, че особено след това наставление критиката не ще има нерешени проблеми

Приемам ироничния поглед на Веселин Андреев, неговата лека усмивка. Понеже той спомена за „Умираха безсмъртни“, реших да го попитам как е стигнал до това заглавие на книгата, върху която продължава да работи — интересно дали е имал работно заглавие и впоследствие е уточнил новото или веднага е бил готов още от самото начало с това изразително, обобщаващо заглавие?

С присъщата му категоричност писателят отговаря:

— Да. Отдавна имах работно заглавие „Един отряд действа“ То е точно, простичко, но също така отдав-

на знаея, че ще го изоставя, страхувах се как всеки път ще „ми кипва келят“, когато ще чувам да произнесат моето заглавие, че „Един отряд действува“ . .

— Значи ли това, че трудно определяте заглавията на своите книги, на творбите, които пишете?

— Не, в различни случаи — различно. Знаете колко важно е заглавието. Понякога то идва още със замисъла и предопределя същността на бъдещото произведение, улеснява ме да си изясня идеята му. В други случаи то е твърде приблизително, чак като завърша работата, започвам да се бяхтя пък за да уточня заглавието.

За неокончателно кръстената „Умираха безсмъртни“ заглавието търсих много дълго. По едно време имах към петдесет варианта. Най-много се въртях около „Спомени от бъдещето“ — не за да правя парадокси, влагах дълбок смисъл: до някои черти на партизаните много хора ще стигнат едва в бъдеще. Но приятели ме посъветваха да се откажа — може би някой ще почувствува маниерност, нафуканост. Написах най-добрите според мене заглавия, дадох ги на Пенчо Данчев, Стоян Каролов, Емил Манов, после се събрахме в „Руския клуб“ — те донесоха още проекти, затънахме и четиримата, само дето залудо платих вечерята . . . Когато занесох откъси в списание „Септември“, започнахме да мъдруваме с Камен Калчев и Пенчо Данчев. Вече ми се мотаеше нещо из главата, не помня кой какво каза, но попаднахме на това заглавие. Харесва ми, а пак не го изтънихме докрай: някои казват по инерция „Те умираха безсмъртни“ Но нека това да е кусурът

— Имате ли любим литературен жанр, другарю Андреев, какви са вашите предпочитания в това отношение?

— И тук вкусовете се менят с времето.

Навярно за свое удоволствие най-обичам поезията — в нирванни часове. Но цялостно — читателски и творчески — сега ме увлича мемоаристиката. Особено спомени от писатели (когато те разказват за своето израстване като творци и хора) и спомени за писатели. Търся биографии и спомени на големи личности — композитори, художници, обществени дейци — и на най-обикновени хора, стига да се чува техният разказ, а не гласът на някой обработвач.

Естествено, тия предпочитания не пречат на интереса ми към всяка друга силна творба.

— Ако трябва сам да характеризирате начина си на писане, кое ще посочите в него като основно, главно? Как работите, кои са, според вас, особеностите, съпровождащи самотните часове над празния бял лист?

— За мене най-съществен етап в работата ми е първата редакция.

— Бихте ли пояснили — какво разбирате вие под първа редакция?

— В отделните жанрове — стихотворение, разказ, есе — това може да бъде различно. Тук имам предвид „Умираха безсмъртни“

Всичките години след Девети аз събирах материали, които не знаех как точно да използвам, но знаех — ще ми трябват за по-широко белетристично платно. Това са нахвърляни мои спомени, изрезки от вестници, партийни документи, полицейски сведения, показания на убийци, записани разговори с партизани — нарочни или чути между другото, хрумвания — чета вестник или книга, изведнъж някое положение ми напомня нещо от партизанския живот — реално или асоциативно, или точно обратното, щрихи възникват и при гледане на театър, филм, художествена изложба, при слушане на концерт — по какви ли не рационални и ирационални пътища се впуска човешкото въображение!

Когато си изясних характера на „Умираха безсмъртни“, направих план на първата книга — колко глави, за всяка глава — папка със съответните бележки. При тоя жанр всяка глава е като отделна книга. Защо? Започна ли дадена глава, аз преглеждам целия материал за нея, търся нейния основен смисъл — мисловно, емоционално, — главното ѝ направление, ролята и мястото ѝ в цялата книга.

— Как продължавате да работите по-нататък, другарю Андреев?

— Когато вече зная всичко това, подреждам бележките в пликове: ако в главата има десет момента, ще има и десет плика, понякога и за отделен момент нахвърлям подвъпроси. Така, с ясен план, с номерирани и подредени в него бележки почвам уверено да работя. Пиша бавно, премислям, ако не намеря точната дума, слагам „служебна“, с въпросителна над нея, хрумне ли

ми мисъл, която ме „изпреварва“, записвам я на листче..

— За момент да ви прекъсна — вие направо на машина ли пишете или на ръка?

— Само на машина, работя ли с молив, някак не ми се „напряга“ съзнанието, нямам сигурна преценка за текста.

— Какво става с този така приготвен текст, как постъпвате с него?

— Тоя текст за мене е вече скроена дреха, има ли нещо сбъркано, после трудно вече се оправя. Това е именно първата редакция. Тогава правя много и много поправки, съкращавам, изяснявам мисълта си, търся по-силната дума, максимално съгъстявам. Машинописката го преписва и текстът се връща при мене като „чужд“. След доста такива рендосвания, след изглаждане със ситен гласпапир страниците стигат до печат.

— Сега можете ли да кажете колко редакции има книгата ви „Умираха безсмъртни“?

— Повечето глави са четени по радиото, печатани са във вестници и списания и винаги съм работил върху тях. Така книгата има пет-шест, някъде, в отделни части, и повече редакции.

— Забелязал съм, че в своите текстове обичате да употребявате сентенции, мъдрости. Откъде ви хрумна използването на този прийом, който, според мене, характеризира в някои моменти вашия начин на писане?

— Малко се изненадвам от това ваше впечатление, струва ми се, че аз нормално и пестеливо използвам мисли на големи хора — творци на изкуството или исторически личности, — когато видя, че нещо, което ми се струва много важно, а още не съм го доуточнил, е изразено гъсто, ясно, силно от друг и то кореспондира на това, което аз искам да кажа, да внуша. Разбира се, много зависи от характера на текста, някога той налага да се приведат повече мнения — за да постигна историческа, национална, психологическа мотивировка. Прибягвам до цитиране на по-умни хора не за да мислят заради мене, а да убедят неверниците, че и аз мога да мисля. Старая се да не подтичвам зад многобройното воинство на цитатологията, нито да стряскам хората: „Ей, много чело, много знае!“ Четеш понякога статия,

есе, че и книга — все чужди мисли цитирани и тук-там коментар, който ги обезсмисля. Много обичам всякакви сялати — само не на литературната трапеза!

— Обичате ли да записвате в личния си бележник интересни мисли, цитати, афоризми? Какво значение им отдавате, как ги използвате, когато работите?

— Имам записани цели тетрадки, с умни, хубави мисли, само като си ги препрочитам, и те ми раздвижват мозъка, хрумва ми нещо друго — понякога точно обратно. Записвам си го, все някъде ще влезе в работа.

В „Умираха безсмъртни“ освен в текста цитирам като мото на всяка глава някаква мисъл: тя въвежда в същността или в настроението, или в алегорията на тази глава.

— Как приехте филма „Бой последен“, създаден по мотиви от „Умираха безсмъртни“, така ли си представяхте филмирането на вашето произведение? Питам ви, защото е известен този вътрешен конфликт между литературните творби и създадените по тях филми. Много често се е случвало така, че у зрителите екранизацията оставя дълбоко неудовлетворение, а как беше при вас — не само като зрител, но и като автор на литературния текст?

— Аз се опасявах, че ще стане паряден, фанфарен филм, и затова бях хубаво изненадан. Мога да възразя едно или друго, но не то е съществено. Имам чувството, че не е „кино“, а партизански отряд.

— Другарю Андреев, от излизането на първата книга на „Умираха безсмъртни“ вече има значителна дистанция от време. Повлия ли това на вашия стил, на работата ви върху втората книга „Бригадата“? Има ли някаква разлика?

— Не, съществена разлика няма. Жанрово — или безжанрово? — втората книга е предопределена от първата. Но има разлика, наложена от живота на отряда „Чавдар“ В „Отрядът“ сме по-малко хора, сдушили сме се, атмосферата е интимна. В „Бригадата“ излизат тройно повече хора, в по-големите формации възникват нови, по-сложни взаимоотношения, животът става много по-суров.

Работя — с неизбежни, понякога и ненужни, не по моя вина откъсвания — мислех, че с втората част ще приключа . . .

— Какво, ще има и трета част ли?

— Такова нещо. Няма само други да фраскат трилогии. . Не съм първият, който ще каже, че в работата замислите се променят. Аз се мъча да разказвам достатъчно ясно и достатъчно пълно, по силата на вътрешното си чувство, така, че младият човек, роден много покъсно, да влезе в онова време, да го почувствува, да го осмисли за себе си. В същото време се проверявам да не стана много бърбав. Не се касае толкова до многото събития и хора, колкото до партизанските, народностните, човешките проблеми, които възникват у тия хора. Веднага след формирането на бригадата последва една страховита блокада, може би най-тежката у нас, знаете ли каква бездна от изживявания, характери, трагедии — в бригадата, у врага, сред народа?

— Какъв ще бъде горе-долу сюжетът на третата част, определили ли сте вече нейното заглавие?

— В третата книга на „Умираха безсмъртни“ ще разкажа за лятната партизанска офанзива, победата, Девети септември не само като един ден, а месеци рушителна и строителна — почти партизанска работа. . . Мислех третата книга да нарека „Ден девети — ден първи“, но това заглавие малко е шаблонизирано, намерих друго: „Народът“ То е по-простичко, по-точно, получава се и една градация — по смисъл, и ритмична като реч: „Отрядът“, „Бригадата“, „Народът“

Слушам Веселин Андреев и внимателно го оглеждам — косата е посивяла, а гласът му е все така бодър, на лицето му е отразено някакво особенско озарение, докато говори. Мислено го виждам на онази популярна снимка зад изправената пред събраното множество Лиляна Димитрова, спомням си го като партизанин от друга снимка. . . Кръвно свързан с борбата, той и сега живее с нея. Книгите му ни изправят пред човешкото величие на една саможертва, пред силата на подвига. Писателят е преминал през много превратности на съдбата, изживял е сам участва на редица от своите герои. Може би заради това неговото творчество — партизанските му песни и разкази, проникновените есета, епосът „Умираха безсмъртни“, с такава завладяваща жизненост ни вълнува. Изживял героиката на миналото, Веселин Андреев чрез вдъхновеното си слово го пресвръща в светъл химн на бъдещето.

Павел Матев:

„ПОЕЗИЯТА Е НЕОТДЕЛИМА
ОТ ОБЩЕСТВОТО, ПАРТИЯТА, ВРЕМЕТО...“

Павел Матев е от ония поети, които ни завладяват с откровената изповедност на своите песни. С реалистична простота и проникновение той разкрива своето отношение към света и времето, рисува творческата си и жизнена биография. Поетът подчертава своето потекло:

Несвършени и гещастни
пристигнахме на този свят.
Затуй не бяхме безучастни
и подло не превихме врат.

То определя неговото верую, идейната висота на художествените пориви, дълбочината на размислите и терзанията. Едно трайно себеанализиране съпровожда лирическите вълнения на този поет, един постоянен вътрешен диалог терзае неговата съвест, измъчва покоя на душата и сърцето му. Стихотворения като „Съд“, „Размисъл за родината“, „Наше време“, „Моят сън е къс и неспокоен“, „Аз може би ще си замина“, „Натрупани мълчания“ са особено показателни в това отношение. Те са отражение на „внезапните паузи“ на Павел Матев, изпълнени с тревогата на човешкото съществуване, с дръзновението за бъдещи открития и надежди.

Земното и духовното начало в неговата поезия се преплитат с едно рядко изящество. Дълбоко свързан с родния край, с този така свиден тракийски пейзаж, поетът размишлява над извървяното и преживяното. Природната прелест и неповторимост се преливат в духовно-емоционалното напрежение на чувствата, поезията извисява делничното, обикновеното и му придава сиянието на вяра и упование, на дълбок вътрешен смисъл:

Аз вървя —
ту неземен, ту земен —
и разнасям слова за любов.
От сърцето си лозунги вземам,
ставам скорост, безсъние, зов.

В пластичния изразителен стих се отронват и вдъхновени откровения, прозвучават изстрадани истини. Интелектуалните налети в редица стихотворения на Павел Матев подсилват идейно-емоционалното съдържание и обемност на неговата поезия. В лирическата раздвиженост на изповедите му се открояват глъбините на душата, а мислите определят сложната същност на личността в контекста на това „време на тревоги и надежди, време на борба и красота“

Всяка една от книгите на поета подсили усещането за задълбочена философска трактовка на проблеми и събития, на преживяното и извечните въпроси, разкъсващи човешката душа, осветлени от позицията на комунист. Докосвайки се до творческия път на този поет, до неговото творческо верую, не можем да не усетим

цялата вътрешна всеотдайност, с която той служи на идеала и неговото художествено претворяване. Не случайно на собствения си въпрос: „Какво е поезията?“, той отговаря: „Една постоянна безсъница“ Другаде споделя: „Най-честит съм в онези мигове, когато чувствам колко неизчерпаема, мила, велика и непонятна е още поезията.“

В творчеството на Павел Матев се утвърждава съкровената дълбочина на мисли и чувства, неразрушимото вътрешно единство на идейно-гражданска извисеност и интимна непосредственост. Голямата повеля на времето в неговите изповеди изпълва с огромен лирически заряд, със съкровена неподправена истинност. Налагащата се монолитност на творческото изявяване в стиховете можем да доловим и в личността на поета при среща с него. Поетът не търси и в своите размисли натруфеното слово, излишния патос, изкуствената нагласа. Разговаря непринудено, с емоционална изразителност и откровеност. И в отговорите му откриваме много от привлекателната същност на „Чайките почиват на вълните“, „Неоскърбени светове“, „Натрупани мълчания“, „Внезапни паузи“ . .

— Другарю Матев, бихте ли разказали кои моменти от вашия живот и кои обществени събития определиха същността на вашето верую и вашето творчество?

— Едва ли може и трябва да се говори за моменти, а по-скоро за логиката на моя живот и за времето на моята младост. Родих се и израснах на село. Пред очите ми и в душата ми беше тогавашната мизерия и тъмнина. Но не мисълта за забогатяване ме е занимавала, а идеята за справедливост, за човешко достойнство, за равноправие. А светът беше насечен на класи. В зората на младостта ми избухваха ту тук, ту там войни. Сетне почна Втората световна. Но тя ме свари узрял. Вече бях в РМС. Вече обожавах Страната на съветите. И на трето място като определител на моето верую и творчество — бих сложил литературата, поезията. Тя също представлява социално събитие с дълготрайно въздействие.

— А как дебутирахте в литературата. Как и кога се появи вашата първа печатана творба?

— Бях студент. Завърнах се за малко на село. Април 1946 година. И на село написах, предчувствайки

празника на труда, втория свободен празник, едно стихотворение, което озаглавих „Пред Първи май“ Изпратих го в Стара Загора. По това време там излизаше вестник „Литературен подем“ — седмичник ли беше, двуседмичник ли — не помня. И зачаках празничния му брой. Дочаках го — но не дочаках радост. Не щеш ли — след десетина дена получавам новия брой и на първа страница — моето стихотворение. Само че не „Пред Първи май“, а „След Първи май“ Пред бъдещето време редакторът е предпочел миналото — и го преправил. Нейсе, радостта си беше радост, макар и накърнена. Бях се подписал с псевдоним: П. Синевин. Но при отпечатването отпаднали трите последни букви и излязло П. Сине. Ами ако отдолу беше истинското ми име и отпаднеха една-две букви и останеше П. Мат. — дали пък щях да продължа с поезията? Отгде да зная!

Ето това е моят творчески дебют.

— Откога започва вашата гражданска биография, която вие така дълбоко преплитате с творческото си развитие?

— Гражданин се почувствувах на оня 1 март 1940 година, когато с още трима гимназисти в една тухлена, двукатна, неизмазана чирпанска къща бяхме приети за членове на Ремса. Невероятен ден — разкъсан между зимата и пролетта, между довчерашното детство и току-що прозвучалата клетва. Дали вече възрастта ни прави сантиментални, но сега, като си спомня оня ден, откривам осъзнатото начало на моето творчество. Дотогава всичко е било само блеснала отдалече мечта, напъпил синчец, неутъпкана полска пътека, непонятен и топъл поглед на момиче, облаче — плувало по небето, нечакано поръсил се светъл дъжд...

— Бихте ли споделили как изграждахте и формирахте обществената си позиция. В своето творческо развитие как сте се стремели да я защитите?

— Като живеех с народа и страната си. Вършех всичко, каквото вършеха те. Учех, стоях нощем на пост по софийските улици, участвах в комсомолски и партийни бюра, бях застъпник на партията в изборни комисии, ходих с младежките бригади, пишех. Малко ли са тези фактори за формиране на една лична и социална позиция? И нея аз се мъчих да защита с творчеството си. Не аз ще съдя колко успявах.

— Кога станяхте член на партията? Как, според вас, поетът трябва да отразява партийното чувство в творчеството си?

— Член на партията станах през 1945 година. Приех ме комунистите в родното ми село. Поетът-комунист трябва да е искрен, безумно искрен, безпощадно откровен и честен. Това е мерилото. Чрез него се постига „партийното“, както вие го наричате, чувство.

— Кои са необходимите условия за общественото възмъжаване на таланта, за неговата стабилност и сила?

— Преди всичко наличие на такъв талант. Има ли го, вече моторът на неговото движение и развитие е характерът. Характерът е колкото лична, толкова и обществена формация. Сигурно в тази област наследственото и съществуващото се борят, преплитат, разделят и сливат, докато се получи онази сплав, назовавана характер.

Талантът, за да възмъжее, трябва да не се разделя нито за един миг и нито с една нишка от обществото.

Талантът може да расте само на полето на труда — социален и личен.

Талантът има нужда от среда, в която се развива, и тази среда се нарича култура.

Талантът трябва да има посока. Най-вярната посока е в призиванието му да служи на комунизма.

Талантът е упоритост, настойчивост, дисциплина, рана и радост, любов и омраза, доброта и щедрост.

Талантът е една човешка хармония, сътворяваща красота, труженик и боец — противното го обезсмисля.

— Как се променя стилът, обликът на една поезия, на едно творческо дело, какво влияе за това? Може би ще ни кажете как е това във вашите стихове и поеми?

— Стилът и обликът на една поезия се променят в процеса на развитието на твореца, на узряването на дарбата, в процеса на търсене на най-силната страна на таланта. Аз разбирам тази промяна като непрекъснато движение, а не като противопоставяне или взаимоотношаване. В такъв смисъл съществена роля играят постоянното, святото недоволство от направеното, порасналото умение да се вижда образно и в дълбочина, растящата способност да се борави с езика, натрупаните знания, откриването на нови, пригодни за твореца тематич-

ни терени. С две думи, промяната на стила и облика означава домогване до неизвестни планети. Това слово ми дойде на езика, като си спомних, че Маяковски наричаше поезията пътуване в неизвестното.

— Кога, според вас, една поезия може да се издигне на гребена на времето, да стане близка на хората. Кога интимното и общественото начало се сливат в едно органично единство? Какъв е вашият опит в това отношение?

— Не зная дали моята поезия е на гребена на времето и е близка на хората. Това е мечта и надежда на поета. В едно обаче съм увенен: поезията може да застане на хоризонта на времето и хората да я гледат влюбено, когато събира в себе си това време, което е едно и също за цялото човечество и за отделната душа. Тоест, когато поезията е социално-интимна или интимно-социална, когато е емоционално-изповедна и мисловно-съдържателна.

Аз съм мечтал за комунизма, приел съм го за идеал от ранните си години, зная, че той има в своята костница най-скъпи жертви, виждам строителната битка на комунистите и сам участвам в нея. Отнемете ми това начало и вие ще ме разнищете. И, от друга страна — тъкмо защото съм комунист, аз имам самочувствието на честен и достоен човек, комуто по думите на Маркс, нищо човешко не му е чуждо. Комунистът е най-свободният човек и най-мислещият и чувстващият. Обединете тези начала на гражданина-комунист и на комуниста-човек и ще намерите извора на тайната, където гражданската мисъл става интимно вълнение и интимно то вълнение звучи с гражданска тоналност.

Някои смятат, че интимното е излишно, че политическото само е живо и нужно. Но дори Маяковски не беше толкова категоричен. Помните ли, че той написа: „Руками шупаю невесомое слово „политика““ Това го казва трибунът и агитаторът. Повтарям: в единството, в сплавта на личното и социалното се крие голямото творчество, пък и тъкмо в него се проявява най-убедително комунистическата партийност.

— Другарю Матев, още в едно от ранните си стихотворения вие пишете — „Внимателно и придиричливо се вглеждаме в самите нас...“ Този стремеж към постоянно себевглеждане и опознаване на вътрешния свят

е характерен за цялата ви поезия. Кое дава подтик на това постоянно анализиране на чувства и въздействия, което подсилва богатия философски подтекст на вашите изповеди?

— Поезията е не просто възпяване на света, както обикновено се изразяваме или смятаме. Тя е нейно естетическо усвояване и преобразяване. Ако сте съгласен с това, значи вие правилно разгадавате и тълкувате стиха, който цитирате:

„Внимателно и придирчиво
се вглеждаме в самите нас. . .“

Човекът не е нищо друго освен едно умалено, но най-кондензирано възплъщение на света, така че себе-вглеждането, опознаването на вътрешните човешки енергии е начин за познание и разгадаване на живота. Вие наричате това философия или философски подтекст. Аз не съм философ, но се смятам за мислещ поет. Пък и откъде да зная? Критиците са тези, които правят изводи от литературната практика.

Така че стремлението да навлезе в света на човека, да го осветя и да го види, в това число и себе си, по-неже съм си най-близо до себе си — ето къде трябва да се търси подтикът, който вие търсите в моите стихотворения.

— Като поет вие търсите постоянно и тази „сурова диалектика на живота“, както я наричате сам. Проблемът за човешкия живот при вас е свързан с мотива за детството и спомена за него. Бих посочил стихотворения като „На сестра ми“, „Пътник“, „При реката на детството свято. . .“ и други. А в една своя изповед споделяте:

„В сложността на битието днешно —
несъзнателни като деца,
неразумни, пламнали и грешни
още дишат нашите сърца.“

Бихте ли казали защо, размишлявайки върху човешкото битие, вие така осезателно акцентувате върху детството, с какво лично на вас като творец този мотив ви е близък? Например мотивът за смъртта при вас е само загатнат.

— Не бих казал, че мотивът за смъртта у мене е

само загатнат. Истината е, че той сериозно ме занимава, но дотолкова, доколкото и смъртта е живот. На пръв поглед това звучи парадоксално, но парадоксалното не означава неистина. Ботев изпя:

„Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира...“

Вапцаров изрече:

„Но в бурята ще бъдем пак със тебе,
народе мой, защото те обичахме.“

В такъв смисъл споменавам, че и смъртта е живот. Но да се върна към сърцевината на вашия въпрос: защо все пак, което е наистина вярно, като размишлявам за човешкото битие, така осезателно акцентувам върху детството?

Спомням си един разговор, когато гостувах у забележителния поет и човек Янис Рицос. Седнали в малкия му апартамент в един сивкав, неелегантен квартал на Атина, двамата дълго разсъждавахме върху живота и творчеството. Засегнахме и този въпрос. Тогава той изрече такива думи, които аз ще ви цитирам, защото те ще изразят и моето мнение:

„Хората преминават различните възрасти: детство, юношество, младост, зрелост, старост. Преживяват ги, отминават ги, като ги оставят по пътя си. Поетите също ги преживяват и преминават, но нямат тази привилегия да ги захвърлят, а ги носят винаги със себе си и у себе си. Затова те, поетите, са едновременно и деца, и младежи, и мъдреци. Някой ще каже, честита, а пък аз ще ви кажа нелека орис.“

Да смятаме, че това е истинският отговор.

— Може да се каже, че „тихите слова на мъдростта“ във вашата поезия идват с тревогата на търсенията и душевните терзания — „Страшно дълго и тревожно кратко съществуваме на този свят“ — казвате вие. Или другаде, като в стихотворението „Натрупани млчания“, обяснявате: „Аз търся тайните, за да ми стане ясно на битието смисъла му скрит“, когато говорите за вашия баща. Този исконен стремеж към родословното начало при вас е изпълнен с дълбок идейно-философски подтекст. Кое определя при вас този порив към извора, това постоянно „завръщане към началото“?

— В думите, които ви казах преди малко, се съдържа донякъде отговор и на този ви въпрос. Всичко иде от стремлението да разгадаваш, да узнаваш, да разузнаваш. А кое разузнаване не започва с началото, със завръщането при него, с корените. По-понятен и по-добре проучен опит от собствения опит няма. Затова и аз се връщам. В едно от писмата си до Луис Коле Флобер пише: „Днес минах покрай гимназията, гробницата на моята младост“ Аз не бих нарекъл гимназията в Чирпан гробница на младостта ми. Тя е паметник на нейното тържество — жив и пулсиращ. И възпявайки го, аз повтарям още един път преживяното, осмислям го, опoетизирам го. Това не е безболезнено.

— За вас като творец човек е „неизтощим като трева и вечно траен като слънце“ Всъщност проблемът за човека, за личността и времето се обогря от вътрешните ви пориви и вълнения. В „Утро“ вие пишете, че „Днес атомът и старото олово в планетата са вдигнати на бой“, другаде подчертавате „Страданието — символ на тревога, в небитието — тон от битие“ Това са прастари и вечно нови теми за творчеството. Кои са съвременните аспекти на този проблем за човека и времето според вас? Кое определя вашето отношение и позиция, когато размишлявате върху съвременния човек и неговите проблеми?

— Какво е творчеството, ако не е преодоляване на страданието? Друго творчество аз не зная. Преодолял го, човекът наистина става

„неизтощим като трева
и вечно траен като слънце.“

Това са действително стари истини и нови теми. Работата е, че в тях именно се налага да се търсят съвременните аспекти. Времето тече вътре у нас и както е рекъл Апостола, то ни премята и ние го премятаме. Ако ние, съвременните поети, можем да уловим това премятане във втората половина на XX век, ние ще изпълним целта на своето призвание, ще вземем каквато трябва позиция и отношение. Що се отнася до моята позиция, тя е или трябва да бъде позиция на съвременник, на българин и комунист. Лесно ли се решава проблемът за твореца? Никак. Дори най-малкият опит

Да се направят това поражда на всяка цена няколко трагични присвивания на сърцето. В едно от своите последни стихотворения имам такъв куплет:

„Аритмия в гърдите се таи
и ме потапя в облаци горещи.
Не знам дали сърцето ми шуми
или догаря много близко свещник.“

Рано починалият наш голям поет Веселин Ханчев справедливо казваше, че този свят трябва да се изстрада, за да може да бъде пресътворен. Ето какъв смисъл влагам в страданието. То е условие за творчеството. Нервните системи на поетите се намират в постоянна и висока температура, а не в камера за замразяване.

— Интересно е да споделите, другарю Матев, вие като лирик не сте ли се страхували от „изсушаване“ на поезията, когато размишлявате върху сложни и актуални проблеми на нашия свят, на човешкото битие. За мен много са показателни вашите думи „И пак живея в една хармония с неразгадани чувства и слова“. Как оценявате философската тематика в лириката?

— Не се страхувам, че сложността на мислите изсушава. Напротив, тя „овлажнява“ Изсушават средствата, чрез които тези мисли се поднасят. Средствата в поезията трябва да бъдат многобройни. Те са инструментите за поетичните операции. Трябва да са удобни, за да се правят тези операции. Но не бива да боравим с медицински понятия. Защото когато създаваш поезия, трябва на всяка цена да живееш „в една хармония с неразгадани чувства и слова“ Питате ме как оценявам философската тематика в лириката. Ако това, за което говорих досега, може да бъде подведено под знака на философията, аз го изповядвам, което ще рече, че го защитавам.

— Кои бяха вашите „мъки“ над словото — някога, в началото на вашия творчески път, и сега — с натрупания опит, със завоюваното свое място в съвременната ни поезия?

— Мъките са си мъки — па били те някогашни или днешни. Опитът нараства, възискателността се изменя. Това са най-сладките мъки. Ти ставаш търсач на думи, които ти трябва за най-точна мисъл и за най-

сладка мелодия. Нивата на българския език е голяма и плодна: търси, намирай и тържествувай! Постоянният стремеж е залог за успех.

— Когато съставяте съдържанието на своите книги, имате ли предварителни изисквания или просто събирате публикувани преди това в печата стихотворения? Как става композирането на стихосбирката, определянето на циклите стихотворения в нея? Разкажете за някоя от вашите книги, как сте работили над нейното съдържание?

— Когато съм издал вече една книга и трябва да начевам нова, аз още нямам никакви предварителни изисквания и тези. Но и не мога да започна веднага да пиша. Няколко месеца, два или три, забелязал съм, са безплодни. Мъча се да осъзная докъде съм стигнал, постигнал ли съм нещо с новоизлязлата стихосбирка. И чак след този престой започвам да пиша. Каква ще бъде бъдещата книга. Още не зная. Пиша, печатам. Усещам един скрит стремеж към отлика от дотогавашното. За три или четири години се събират към 60 стихотворения. Оглеждам ги, преценявам ги, изхвърлям 20 и почвам да търся мястото на останалите, как ще се наместват те в книгата. Мъча се, искам тази книга да е пълна и хармонична като пчелна пита. Развитието на един мотив, на една мисъл или чувство — това са за мене елементите на циклите. Всеки цикъл трябва да има една връв, изплетена от близки или доминиращи чувства. Така беше например с „Неоскърбени светове“, „Натрупани мълчания“ и „Внезапни паузи“

— Как вие гледате на темата за родината, за родния край, с какво ви е близка тази тема като творец?

— Мога да кажа, че темата за родината е моя основна тема. Много стихотворения съм писал за отечеството или родния край и — интересно — още ми се пише. Страх ме е да не се получат вариации на една тема, но се утешавам, че родината е неизчерпаема, като живата вода в Балкана или като небето.

Този отговор на Павел Матев ми припомни силния мъжествено-проникновен стих:

Не,
не изчезва името РОДИНА.
И нищо няма да го разруши.

То е съставка
на хемоглобина,
без който ние
ще се задушим.

Това дълбоко сливане на поета с родовото начало, с българската кърма, дала основния патос и звучността на неговата поезия, проличава и от неговите думи:

— Българската народна песен — ето моята светена вода в поезията. Аз и друг път съм изтъквал това. Баща ми разнасяше песни по сватби и кръщенета. И сега, като чуя песни като „Пасъл е Дойчо шилета“, „Атмаджа дума Страхилу“, настръхвам. Навярно в детинството съм виждал как хората, като слушат песните — някак си просветляват, стават по-добри и сърдечни, омаяни от нещо скъпо, нещо като че ли неестествено. Тая омая вече беше поезия. Как да не я избереш? Другото ѝ име е щастие.

— Как сте търсили образите, метафорите в своите стихове? Как се „раждат“ те — спонтанно, с щастливо хрумване или чрез продължителна мъчителна работа над белия лист. Бихте ли посочили примери от вашата поезия.

— Образите се раждат по много начини: и спонтанно, и мъчително. Понякога посягам към белия лист, защото вече са готови в главата ми двата начални стиха или първият куплет и просто го записвам. Друг път стоя над него с празна глава, нищо свястно не се мярка, пиша някакви празни и ординерни редове, зачертавам ги и така — два-три часа. И току изневиделица нещо блесне, после пак се изгуби, сетне отново дойде и поседне на белотата. Тогава разбирам, че се ражда стихотворение.

Искам да ви кажа, че аз съм „мързелив“ поет, не мога да пиша редовно, всеки ден, какво ти всеки ден — цели месеци не пиша. Не че не искам — не мога. Затова пък има периоди от двайсетина дена, два-три пъти годишно, когато пиша до задъхване. На края на подобен период чувствавам нещо като изчерпване, освободил съм се от натрупаното, някак си олеквам. И спирам. Събирам написаното в една папка, затварям я в бюрото и я изваждам след четири месеца. Започвам да поправам, да доработвам. Честно казано, много обичам да поправам. В този случай действа повече раззу-

мът за сметка на излетите по-рано чувства. Проверка на думите, изясняване на идеята, фразиране на мелодията. Нито веднъж не са ме разочаровали поправките. Поправката не разваля.

— Кога, според вас, един творец прави своята истинска равносметка. От възрастта ли зависи това или от други обстоятелства?

— Винаги. Или по-точно: винаги трябва да я прави. След всяка книга, след всеки размисъл, след всяка година. Разбира се, и възрастта играе немаловажна роля. Умъдряването е всъщност равносметка.

По повод на моята 50-годишнина в друг разговор също ме попитаха за равносметката и тогава аз отговорих следното:

Натрупването на годините увеличава по начало съжаленията. Равносметка се прави тогава, когато се зароди осъзнаването и усиляването на чувството за преходност. И все пак — докато сме живи — нека градим живота и нека го красим! В ранното си творческо битие имах много време, което не оползотворявах. Де го сега? А може би пък това е нормално за младостта? И все пак! Още нещо. Не беше на необходимата степен художническата възискателност. Ако тя беше такава, каквато е сега, не бих написал — не, по-точно не бих напечатал доста стихотворения. Опитните поети ни учеха да работим търпеливо, без бързане, да поправяме. Напомняха ни, че един велик писател е казал думите: „да пишат могат и чираците, да поправят — само майсторите“ Малко ги слушахме. И колкото егостично, толкова и напразно си мислехме, че тези съвети идват от поизстудените им вече сърца, от утихането на душевния огън. А сега съм готов хиляди пъти да повтарям на младите този съвет. Убеден съм, че който го разбере — той ще спечели. Не бива да се блазим от честото виждане на собственото си име в печатната колонка. Презирайте името си сега, пишете много, но не печатайте много. Такъв е характерът на моите съжаления.

— Смятате ли, другарю Матев, че възрастта има съществено значение за творческата реализация на таланта. Както е известно, много от големите поетически дарования се извяват в младостта си...

— И вярно, и невярно. Поне в това ни убеждават

примерите. Ботев и Смирненски, Лермонтов и Лорка подкрепят първото. Гьоте и Юго, Неруда и Вазов — второто. Талантът е голяма сила и той надмогва възрастта. Той завоюва нови територии пряко времето и годините. Той озарява небосводи. Поезията е победа на светлината над тъмнината.

— Мисля, че няма да е нескромно, ако един творец като вас говори за онези лични творчески завоевания, които са му най-скъпи, най-близки. Може би ще посочите отделни свои стихотворения, които са особено свидни на сърцето ви?

— Те не са толкова много, но не са и излишно малко. Струва ли си да изброявам заглавия? Всеки случай повечето от тях се намират в книгите ми „Неоскърбени светове“, „Натрупани мълчания“ и „Внезапни паузи“ Кои са те? — всеки читател ще ги открие за себе си. Аз ще намекна за техния характер чрез един спомен, който съм записал, пътувайки за Смолян, преди няколко години.

.. На един малък склон в Пампорово лежеше тънък, замръзнал априлски сняг. Но това не беше бял, а син сняг. Син от хилядите минзухари: крехки, но изправени, слаби, но бодри. Бих казал дори — силни, щом може да наложат своята синя боя върху могъщата белота на зимата. Мисля си, в суровите мигове на живота не напомнят ли нашите надежди за сините родопски минзухари? Макар и слаби, не украсяват ли те и дните, и преживяванията ни? И не се ли ражда изкуството в миговете, когато се съединяват мъката и надеждата, синьото и бялото? И не идва ли то, за да ни направи по-сърдечни и по-добри, по-хубави и по-хармонични?

— Другарю Матев, кои са темите и проблемите, които, според вас, изпъкват като водещи в нашата съвременна поезия? Кои от тях са ви най-близки, съкровени?

— Големи са тематичните кръгозори на съвременната ни поезия, а може би нейната проблематика е още по-широка. Така че едно тяхно очертаване, колкото и да претендира за пълнота, ще си остане относително. И все пак, ако искаме сумарно да определим главната област — тематична и проблемна — на днешната ни поезия, сме длъжни да назовем съвременността. Впрочем към това утвърждение ни води самата природа на пое-

зията. Тя се ражда с родилните болки на времето, в миговете, когато те въздъхват, за да съберат нови сили; или се опират на нови стимули. Нейно родно място е сърцето на живия човек, а малко са несъвременните сърца. Пътят на поезията води до сърцето на поета; до сърцето на читателя. Не се ли извърви този път, значи по него е вървяло нещо друго, но не поезията. Времето на социализма, климатът — политически и нравствен, човекът-строител, запътен нагоре към върха, жаден за нови хоризонти, сложен, доколкото в него е концентрирана сложната енергия на ХХ век, вечен, доколкото носи вечното у себе си — любовта, красотата, конфликта, родолюбието — това са темите и проблемите на съвременната ни поезия.

— Какви са, според вас, изискванията към партийната, гражданската поезия, за да бъде тя винаги ярка, актуална, водеща?

— Ние имаме примери на гражданска и партийна поезия, които можем всякога да поднесем, стане ли дума каква трябва да бъде тази поезия. Христо Ботев, Иван Вазов, Пейо Яворов, Христо Смирненски, Гео Милев, Никола Вапцаров и десетки още ни дадоха еталони, които всяко българче открива в своята христоматия. Ако желаем да обогатим тези съкровища, то трябва да пишем, подтикнати от развълнуваната си кръв на патриоти и комунисти; трябва да преживяваме и собственото си щастие, и собствените си драми неразделимо от обществото; да вървим натам, накъдето върви организираният от партията ни народ; да владеем сечивото, с което се изковава художеството: езика, оня сбор от похвати, средства за внушение и доверие, без който помислите остават мъртви, да носим претопена у нас културата на вековете, да имаме изострени сетива за новите параметри — външни и духовни — на епохата. Всичко изброено, запалено от искрата на дарбата, ще направи гражданската поезия ярка, актуална, дирена от хората.

— Много от вашите стихове добиха популярност и чрез песента. Кога поетическото слово става близко, намира в себе си, така да се каже, сродство с другите изкуства? Как приемате операта „Завръщане при началото“ като творба, създадена по ваш текст?

— Навярно, когато включи в себе си нещо от тези

изкуства. От немумикални редове не ще получиш музикални фрази. Изкуствата се доближават по пътя на своите родствени белези. А такива белези има, нали всяко изкуство — истинското, трайното — е тържество на една хармония: на слово, тоң, багра, движение, линия. Тези родствени белези са мостовете за приближаване, сливане, на оплождане. Така словото и тоңът правят песен. Никога не съм подозирал у себе си качества на музикален ценител и едва ли мога да ви кажа нещо повече. Музиколозите ще оценяват операта „Завръщане при началото“ Аз само мога да кажа, че онова, което е живяло у мене като слово, у Александър Йосифов пулсира в музика. Тази музика е вярна, хармонична, тревожна. Смятат я някои за необичаен жанр — тази концертна опера. Има ли значение — нали всички жанрове са добри, освен скучните?

— Другарю Матев, в какво откривате вие патоса на нашето време, какво ви вълнува най-много след Единадесетия конгрес на партията и Националната партийна конференция като творец и комунист?

— В утвърждаването и в неизмеримото настъпление на социализма. В неговата свята сила на решителен фактор за насочване на човечеството към мира и творчеството. В кипналата сила на родината, поела своя исторически път към комунизма. В съществуването и пребъждането на Българската комунистическа партия. В блясъка на новооткриващите се пред нас небосклони. В търпеливия, системен, градивен и необходим труд за бъдещето. В непомръкващата дружба с великата страна на Съветите. Аз фактически ви направих един списък на моите вълнения след Единадесетия конгрес на нашата партия, след големите наши обществено-политически събития.

Много са проблемите и темите, които вълнуват твореца и комуниста Павел Матев. Навярно бъдещите, зреещи в сърцето му стихове ще дават отговори на редица други въпроси, ще разкрият непознати страни на неговото дарование, ще допълнят гражданската му биография с нови открития. Защото поезията, както казва самият той, е едно непрестанно гражданско горене, а своите книги поетът беше определил като „степени на моите тревоги“. Будната му творческа мисъл търси далечни полети, неоткрити хоризонти.

Димитър Методиев:

„ГРАЖДАНСКАТА ПОЕЗИЯ
ТРЯБВА ДА БЪДЕ ИЗЖИВИЯНА“

Преди години прочетох стихотворението на Димитър Методиев „Между небето и земята“ и то дълбоко ме развълнува. И сега, когато препрочитам тази изразителна интимна творба, изпълнена със съкровена страст и живи човешки трепети, пак откривам нейната вътрешна широта, експресията на преживяването, полета на чувствата:

Небето с хиляди очи
ни гледа.

Целуни ме! ...
Земята тайнствено мълчи:
тя чака твоето име —
да гръмне с хиляди врати
и с хиляди уста да заговори ...
Небето вика: — Полети! —
Земята ни напомня, че сме хора,
Небе — земя.
Отвечен спор.
И кратка е борбата:
лети изгарящ метеор,
привлечен от земята ...

Всичко в това стихотворение сякаш е обжегнато от напора на вълнението — и образността, и директното поднасяне на мислите, и нарастващото напрежение. Лаконичният стегнат строй на стиховете подчертава категоричността, внушава всеотдайната сила на любовта:

Среднощен час. Среднощен път.
Над нас — луната бледа.
Предизвикателно градът
из бездната ни гледа.
И ний — преди да изгорим —
на края на скалата
стоим
в мига неповторим
между небето
и земята ...

И в другите произведения на Методиев, прочетени по-късно, са ме впечатлявали тази рязкост на мислите и чувствата, авторската категоричност, динамична ударност и решителният призивен тон. И в неговите известни малки поеми: „Песен за комунизма“, „Песен за нашата вяра“, „Песен за проверката“, „Песен за Русия“, „Песен за генералната линия“, „Песен за Великото преселение“, които са едни от най-цялостните и завършени творби на поета, откриваме характерното за стила му полемично-изповедно отношение към важни и значими теми.

При своите срещи с Димитър Методиев почувствах, че лирическите му изповеди, този негов страстен земен поетически свят, носят много от чертите на са-

мия автор. И патосът на неговото слово, и гневните нотки на силния запомнящ се стих, и върховната обществена напрегнатост на порива — всичко това се обяснява при допира до личността на този поет — ярък, силен, мъжествен. И при всеки разговор с него изпъкват непримиримотта на жизнената му дейна натура, стремежът към нови творчески завоевания и открития, дълбоката всеотдайност в името на комунистическия идеал.

— Другарю Методиев, вашият жизнен и творчески път е тясно свързан с партията и революцията. В много свои изповеди вие открито, с подчертана сила и гордост разкривате своето комунистическо верую, неговото пътеводно значение за вас като човек и поет. Как те стимулираха вашето развитие, с какво осмислиха и извисиха вашите идеали и мечти, копнежите, родени в борбата за нашия нов свят?

— Аз станях ремсист на петнадесетгодишна възраст, а стихове прописах по-късно. Навярно поради това не започнах с излияния на влюбен юноша, а направо преминах към стихотворения, посветени на партията, на революцията, на Съветския съюз — пътеводната звезда на нашата ремсистка младост. Впрочем, това също бяха своего рода обяснения в любов — юношески, наивни, неумели, но чисти и искрени като всяка любов.

Това, което поетът споделя, веднага ми спомня неговото много дълбоко и прочувствено стихотворение — „Августовски билки“, силна лирическа творба, наситена с носталгия, с болка по изминалото време и с чувството за изпълнен дълг:

И аз — след тридесет лета и пролети —
отново се превръщам в слух, готов
да чуя пак словата на паролата —
едничкото признание в любов..
Но ти не идваш. И застанал там
на съд под безпощадната луна,
аз чувам как се връщат в първозданната
спокойно равнодушна тишина
и музиката,
литнала от струните
на пръстите, докоснати за миг,
и упрекът
на устни нецелунати,
пронизал планината като вик...

Не съм срещал много творби в нашата съвременна поезия, които с такава непосредствена изповедност да разкриват младежката чистота, високото нравствено съзнание на участниците в антифашистката борба. Жизненият факт, който е вплетен в това стихотворение, прозвучава с правдивото художествено обобщение.

Питам Димитър Методиев как той самият, като автор, би могъл да обясни тая проникновеност на стихотворението, как е успял да постигне дълбоко интимната съдържаност и съкровената сила. Неговият глас, иначе твърд и остър, става постепенно по-мек и задушевен под напора на спомените. Слушам обяснението на поета, седнал в кабинета му, изпълнен колкото с художествена литература, толкова и с многобройни изследвания и албуми за изкуството на древни и по-съвременни майстори на четката:

— Времето беше такава: революцията беше поезия и поезията беше революция. Непокколебимо предано на комунистическите идеи и Комунистическата партия, моето поколение беше посветило живота си, всички свои мисли, чувства, страсти на борбата, заобиколен от такива другари и приятели, аз, естествено, пишех за тях и декламирах пред тях, тяхната „обществена поръчка“ изпълнявах и те бяха моите критици и съдници. Творческото виждане, цялостните естетически възгледи дойдоха значително по-късно, за да обобщят и осмислят това, което вече беше мое непоклатимо верую: литературата е част от партийната работа, част от революционното дело против потисничеството и експлоатацията, за свобода и човешки живот.

— Бихте ли разказали накратко как влязохте в редовете на БКП, при каква обстановка, къде и кога стана това?

— В партията влязох сравнително късно, на 4 юли 1944 година. Прие ме партийната организация при чета „Ангел Кънчев“, на една закътана поляна в Родопите. Не помня да съм изпитал някакво особено вълнение, навярно защото моят път към редовете на партията беше предопределен още при встъпването ми в РМС. В ония години ремсовата работа беше тясно преплетена с партийната и понякога — там, където нямаше партийна организация — ремсовата организация достойно я заместваше. А и фашистката власт не пра-

веше особена разлика между член на РМС и член на БКП, тя се разправяше с нас не по формален признак, а по същество, като с комунисти. Така че моето влизане в партията беше естествено, нещо като преминаване от един клас в друг, по-горен.

— Вие споделихте, че стихове сте започнали да пишете по-късно. Бихте ли казали кои са авторите и книгите, които първи ви разкриха богатството на литературните светове, накараха ви да обичате творчеството на писателя, красотата на словото или, накратко казано, пробудиха у вас творческите вълнения?

— И тук не правя изключение: аз съм селско момче, от най-обикновено семейство и първите ми съприкосновения с литературата са чрез устното народно творчество — народните песни, народните приказки; после дойдоха стихотворенията на Ботев и Вазов — в отделенията и прогимназията; дойде Христо Смирненски — огненият поет на нашата младост, който „направи“ най-много за мене, за моето оформяне като човек и гражданин, за поетическите ми пристрастия, за привързаността ми към поетическия патос, от който не се отказах, въпреки че критиката го обяви по едно време извън закона.

Разбира се, патосът не винаги е необходим и не винаги уместен. Не обичам хората, които се паят, без нещо действително да е хвърлило искра в душата им, не обичам позьорите. И ако в живота това все пак си е тяхна работа, в поезията позьорството е абсолютно недопустимо. Едно, защото в живота „номерът“ може да мине, а в поезията не минава. Друго, защото празният патос обикновено се експлоатира при съчиняването на граждански стихосложения. Поради тази причина някои и до днес си позволяват да се „съмняват“ в искреността на всеки патос и да смятат дори поезията на Христо Смирненски за остаряла, за „демодирана“. А в световната литература поезията на Смирненски е едно от най-ярките доказателства за неразривната връзка между личност и патос, между време и патос, между тема и патос. Патосът, истинският, искреният, въздействащият върху читателя или слушателя патос, възниква само в ония върховни моменти, когато се сливат личност, време, тема. Естествено — и способност

това сливане да се изрази по съответен начин, със съответна поетическа сила.

Аз май се отклоних от въпроса ви. Но Христо Смирненски е поетът, чието творчество в младежките години ми е оказало най-силно влияние — и не само в идейно отношение, но и с красотата и силата на словото. И още: че патосът в поезията на Смирненски беше попълнителният вятър, който надуваше платната на нашата младост и ни носеше през всички бури към септемврийските дни на 1944 година. Попълнителният вятър, който надува платната на душите и прочие — това е поизтъркано. Така е. Но затова пък е вярно, когато става дума за ония времена.

— Бих желал, другарю Методиев, да надникнем в тайните на вашата творческа лаборатория. Прави впечатление, че вие пишете малко, не публикувате често стихотворения в периодичния печат. Издадените от вас книги също не са много на брой. Разкажете как работите — след като напишете дадена творба, оставяте ли я да „отлежи“, как и кога обработвате написания текст? Имате ли навик да четете пред приятели своите нови произведения, преди да ги публикувате?

— Почти никога не печатам току-що написани работи. Едно, защото никога не предвиждам в бюджетите си перо „приходи от стихотворения в периодичния печат“, а харча хонорарите така случайно, както случайно са дошли. Преди повече от двадесет години се опитах да напусна служба и да се отдам на професионална писателска работа, но това не се осъществи. Наложих се да се смиря и да се върна на служба. И слава богу — иначе, щя не щя, трябваше с писане и печатане да си изкарвам прехраната. Така че първата причина да не печатам веднага написаното е, че не съм професионален писател. Втората причина е, че и без това пиша малко и ми се ще това, което представям пред читателите, да е добро, поне аз да съм убеден, че е добро.

Обикновено пиша на ръка. Преписвам на пишешката машина, за да го видя по-иначе. Поправям на ръка. Пак преписвам, понякога за една-две думи. Колко пъти? Не знам. Различните стихотворения — различно. И десет, и двадесет пъти може да се случи, зависи. Чета на глас написаното, да ми зазвучи. Чета и пред

приятели, но нямам навик да търся специално слушатели-писатели. Напротив. Поетите са заети със своите творби, защо да им отнемам времето? Предпочитам някой от тези, за които пиша, да чуят написаното, да усетя сам впечатлението, което им е направило стихотворението, да чуя непрофесионалното им мнение.

— Интересно е как реагирате на това мнение, особено ако е отрицателно?

— Първият читател на всичко, което пиша, е жена ми. На нея чета дори първите нахвърляни работи, често още неяснени и за самия мен — нещо е уловено, нещо се блъска в мрежата на стиховете, но какво точно ще излезе, все още не се знае, нерядко пъти се случва да извадиш съвсем не това, за което си я хвърлил. Понякога такава споделяне не е за препоръчване — скептичните или направо отрицателните реакции на слушателя в такива случаи могат да убият желанието да продължиш работата над това произведение, още повече че ти сам си неудовлетворен. Трябва да призная, че в такива случаи не един път съм се ядосвал и съм заявявал на жена ми, че никога вече няма да ѝ давам да чете нещо, което не е напълно завършено. Но това са временни настроения. В края на краищата по-добре тя да ми каже неприятните думи, отколкото да ги чуя от хората, когато работата вече е излязла от къщата...

— Пазите ли своите чернови, събирате ли ги в архива си?

— За съжаление (или за щастие) обикновено късам черновите. Защо го правя? Може би, защото не искам после някой да се рови в моя така наречен творчески процес и да изнася на показ мъченията ми над словото, колебанията ми — зачертавания и възстановявания на стихове или отделни думи и прочие. Може би, защото не мисля, че някой ден тези чернови ще потрѣбват на някого и за нещо. А най-вероятното е, че не мисля за нищо — просто не са ми нужни, пречат ми, напомнят ми за мъките.

— Сега, когато обглеждате изминатия път, годините на нашата победила социалистическа революция — от Девети септември са изминали тридесет и пет години, кое ви прави най-силно впечатление, какво ви при-

влича като творец в неспокойното ни социалистическо всекидневие, в неговия градивен ритъм?

— Новият облик на България. Нашите прадеди, преминали на коне хиляди километри път, очевидно са разбирали от красива и благодатна земя, щом са се спрели и са казали: — Тук. Но тези нови села и градове, тези люшнали се до безкрая пшеници, натежалите от златен плод градини, белите заводи и сините язовири, тези устремили се упорито нагоре млади гори по довчерашните сипеи и пожарища — всичко това, което довчера го нямаше, а днес го има, с висок глас говори и пее за едно: че на тази земя живее народ не само с вродено чувство за хубост, но и с растящи възможности да преобразява света и по законите на красотата. Аз се мъча да си представя утрешна, комунистическа България, земята на нашите деца и внуци. И дълбоко вярвам: те най-добре ще оценят подвига на партията, която се спусна като шепа хора от връх Бузлуджа надолу, към още неотгърсилата се от петте века робски мрак страна, за да стане партия на най-честните, най-смелите, най-светлите умове и да поведе след себе си нагоре, към върховете на комунизма, целия народ.

Не съм от тези, които не виждат или се правят, че не виждат нашите слабости и недостатъци, тъмните явления в нашия живот. Но и не съм от тези, които не могат или не желаят да видят какви хора израснаха и какви хора растат навсякъде в нашата страна. Всяка среща с тези нови хора, редови труженици или ръководни партийни кадри на различни равнища, за мен е глътка жива вода, радост от живота, стремеж за равенство по тях, подтик към вдъхновение и труд. И твърда увереност, че нашето велико комунистическо дело е в надеждни ръце.

— Другарю Методиев, кои са големите проблеми, които са ви били близки винаги като творец и гражданин. Къде сте откривали смисъла на своето призвание, кои са мислите и чувствата, които са ви вълнували при неговото осъществяване?

— Ако трябва да го кажа с няколко думи, това е борбата за победата на комунизма у нас и в света. В това понятие за мен се включва всичко: България, Съветският съюз, световното комунистическо движение,

обичта и омразата, утвърждаването и отрицанието, одата и сатирата, целият свят, целият живот.

Човек се ражда, живее и умира. Тук нищо не може да се измени. Важното е за какво се е родил, как живее, каква равностметка на неговия живот ще бъде направена, след като си отиде от света. Важното е след нас животът да бъде по-хубав, по-човешки. Да се борим със своите специфични средства, но с всеотдайността и страстта на революционера и строителя за тържеството на комунистическите идеи и идеали в умовете и душите на хората, а оттам и в живота — това е нашият дълг, това е най-съкровенията тема на литературата и изкуството в наше време.

— Какви са вашите мерки за значителната, ярката поезия? Вие делите ли поезията на ангажирана, гражданска и интимна? Струва ми се, че в последно време някои автори се опитват да оправдаят своето безличие и безпристрастност с това, че била отпаднала необходимостта от силната, развълнуваната поетическа изповед и налагат камерната, приглушената лирика, която уж била свързана с някакво вътрешно нравствено самопречистване, разкривала „интелектуалните“ пориви и размисли?

— Както е известно, хора, независими от обществото, няма. Следователно, няма независима, неангажирана човешка дейност, включително и поезията. Така че и „поетическата индивидуалност“ трябва да се примири с факта, че днес идеологията е или социалистическа, или буржоазна, и да внимава да не би в своя стремеж към неангажираност да се заангажира към лагер, към който тя не би желала да принадлежи...

Що се отнася до деленето на поезията на гражданска и интимна, то е допустимо само в твърде условен смисъл. Защото ако гражданската поезия не е интимна, т. е. — не е изживяна, не е лично вълнение и убеждение на автора, тя няма да развълнува и да убеди никого, няма — независимо от общовалидността на мислите и чувствата — да стане обществен, граждански факт. И обратно: ако интимната лирика не е гражданска, т. е. — ако чувствата и мислите в едно стихотворение са до такава степен тясно лични, че да не докосват сърцето и ума на читателя, тази поезия не

притежава главния белег и смисъл на поезията — общуването с хората, въздействието върху тях.

Значимостта на едно художествено произведение се определя преди всичко от значимостта на „сведенията“, които то ни дава — за времето, проблемите, стремежите, борбите, взаимоотношенията между индивид и индивид, индивид и общество и т. н. Но ако в обикновения живот главното в крайна сметка е това, което се съобщава, при поезията и в изкуството изобщо решаващо значение има фактът как се казва това, което се казва. Колкото по-значителна е тематиката, толкова по-наложително е нейното високохудожествено претворяване. Няма нищо по-трудно от това, да говориш с езика на поезията за неща, които в основному са известни на най-широки кръгове хора и за които многократно е писано и преди теб, и да говориш така, че те да звучат и да сияят със своята първична, съкровена красота и сила. Затова във всички партийни документи, посветени на литературата и изкуството, се говори не само за идейност, но и за художественост и наред с призива за значимост на тематиката се издига и призивът за непрестанно повишаване на художественото майсторство.

— А как вие виждате ролята и мястото на критиката при осъществяването на тези важни изисквания и задачи, намерили толкова ярка и задълбочена разработка в мъдрите и силни речи на др. Тодор Живков пред XIV конференция на столичните комсомолци и при срещата на Политбюро с участниците в Третата национална конференция на младите литературни творци?

— Със своите най-добри постижения нашата съвременна поезия е в челната редица на социалистическата ни литература. За съжаление, нашата критика не умее винаги достатъчно ясно да отдели зърното от плевата, за да се видят истинските сериозни завоевания на съвременните български поети — и в областта на тематиката, и в областта на художественото майсторство. Аз не говоря за това, че критиците не ни „хвалят“ Напротив — хвалят ни и ни прехвалват. Мисълта ми е за ролята на критиката, за правилното насочване на цялостния творчески процес. Затова изискванията на партията, поставени в речите на др. Тодор Живков, са

така важни, те определят основното, главното направление на целия ни духовен живот.

— Другарю Методиев, повелите на настоящето, на нашето развитие напред бяха очертани от Единадесетия партиен конгрес, на Юлския пленум на ЦК на БКП, на Националната партийна конференция. С какво ви развълнуваха тези големи събития, как оценявате вие тяхната значимост и мащабност. С какво тези събития влияят на вашето творческо развитие и самочувствие?

— Първият партиен конгрес, на който бях делегат, беше Осмият конгрес. През ония есенни дни на 1962 година особено дълбоко почувствувах пълното сливане на личността с колектива, на комуниста — с партията. Тогава написах стихотворението си „От допира на раменете в строя“, в което се опитах да предам онова удивително хубаво състояние, което ни владееше:

„едничко чувството, че ти си живо повеиче
от вятъра, развяващ знамената.“

На Единадесетия конгрес на БКП ние отново с особена сила почувствувахме вълнуващото единство на целите и волята, което наричаме морално-политическо единство на народа, сплотеност на партията около нейния Централен комитет, на трудещите се — около тяхната комунистическа партия. Единадесетият конгрес съвпадна с 20-годишнината от историческия Априлски пленум на ЦК на БКП. Това естествено ни кара не само да отчетем успехите, постигнати през шестата петилетка, но и да направим равносметка на дългия и славен път, изминат от нас през тези две десетилетия. Всъщност именно през тези двадесет години ние изпълнихме завета на Георги Димитров: извършихме това, което други страни при други условия, са постигнали за столетие. Разбира се, развитите капиталистически страни също се придвижиха напред през годините, които ние извървахме след Девети септември 1944 година. Но априлските крачки на социалистическа България са така широки и стремителни, че за мен няма никакво съмнение: след 1990 година не ние, а други ще си поставят задачата да достигнат високата степен на нашето икономическо развитие, да не говорим за социалния строй и за разгръщането на духовните сили и способности на човека и обществото.

Юлският пленум на ЦК на БКП от 1977 година, както и Националната партийна конференция направиха обстойен анализ на нашето развитие, бяха посочени редица слабости, които спъват нашето общество да върви напред. Тези две крупни събития в живота на партията и страната изпъкват със своята далновидност, със сериозността на поставените цели и изисквания, те разкриват и високия морален ръст на социалистическото ни съвремие.

И в редица свои стихотворения поетът размишлява над важни актуални проблеми от нашия живот, опитва се да вникне в същността на сложните изменения в днешния напрегнат динамичен свят. Отделни творби, като „Забравените сънища“, „Реплика“, „Защото аз съм куриер на мъртвите“, „А беше час на зло разноезичие“ и др., отразяват остротата на идейно-нравствените конфликти, които го вълнуват. Но цялата тази драматична задъханост, изпълнила стиха, е проникната от вътрешна необходимост, от вяра. Например в „А беше час на зло разноезичие“ на съмнението и горчивината той противоположно устрема напред, гордостта си, че е деен участник в нашия вдъхновен нов ден:

Бе страшно...

Но над бойните полета
тръби пробита от куршум тръба
и яростно отеква във сърцето
немлъкващият призив за борба.
Безсмъртни мои мъртви!

Горделиво
аз крача с вас. И тъй ми е добре.
Защото знам:

останалите живи
пробитата тръба ще събере!
И аз вървя, подвластен на тръбата,
натам, отдето иде гръм на бой,
натам, където гине във борбата
и побеждава моят боен строй!

Много ярко е разкрита тая съдбовна връзка между подвига на мъртвите герои и дръзновенния път на съвременния комунист, който побеждава всички трудности в настъплението към утрешния ден.

С актуална сила в поезията на Димитър Методиев

Винаги изпъква и темата за съветската страна, за нейната могъща роля в съвременния свят. В началото на месец януари 1979 година поетът публикува във в. „Работническо дело“ стихотворението си „На Съветския съюз“ — ярка политическа творба. В разговора ни става дума за последните нови творби на поета, споменаваме и това стихотворение. Затова питам автора как се е родило то, откъде е дошъл спонтанният подтик за неговото написване. Той отговаря:

— Това стихотворение отдавна се въртеше в главата ми. По-точно не стихотворението, а тези настроения и тези изрази, ако щете. Не мога да ви кажа дори кога съм си записал на едно листче първите стихове:

Какво са жалката лъжа
и клевета за теб измислени?!
Сърцето ми, сърцето издържа
на всичките сурови истини
и се не пръсна, и не се отрече,
и с оправдания не запелтечи. . .

Винаги ме е вълнувала и предизвиквала гняв черната неблагодарност, с която някои се отплащат на Съветския съюз. И работата не е само в това, че СССР е оказал на някого пряка помощ и пр. Ако Съветският съюз не беше устоял на интервенцията, ако не беше изградил мощна икономика с цената на всички и всякакви жертви, ако не беше разгромил хитлерофашизма, ако изобщо не съществуваше Съветски съюз такъв, какъвто е, за какво комунистическо движение, за каква независимост, за каква демокрация — включително и буржоазна — можеше да става дума? И за какви извънблоковски и надблоковски социалистически държави — ако съотношението на силите в Европа и в света не е такова, че да не позволява на империалистическите държави да ги „призовават към порядък“? И за какъв мирен, демократичен, специфичен и прочий преход от капитализъм към социализъм в която и да е страна можеше да се мисли, ако същото това съотношение на силите в международен аспект не даваше своето пряко отражение и във вътрешен аспект? За да бъде всичко това така, главната заслуга принадлежи на Съветския съюз, той носи главните жертви, той понася главните удари. И на всичко отгоре — и тези,

който трябва да му благодарят, и те си позволяват да демонстрират „независимост“ и самочувствие посредством антисъветизъм. Просто. Леко. Ефектно. Предизвикващо аплодисменти — във вражеския стан.

Неотдавна листчето с първите стихове отново попадна пред очите ми. И това стана искрата за пламването на натрупалите се напоследък настроения по различни поводи. Стихотворението беше почти готово, когато дойде новината за посещението на др. Леонид Брежнев в България в началото на новата година. Естествено, това довърши работата и стихотворението доби този вид, в който излезе във вестник „Работническо дело“.

Защо избързах да го напечатам?

Искаше ми се да кажа това, което казах, именно в тези дни. А и „избързането“ е относително — нито темата е нова за мен, нито чувствата и мислите са неотлежали, напротив — едва ли у мен има нещо по-отлежало, нещо по-неподлежащо на промени от мислите и чувствата, свързващи цялата ми същност със съветската страна.

Съществува една максима: трябва да се пише тогава, когато не може да не се пише. Това е вярно изобщо. Но с най-голяма сила то се отнася за гражданската тематика, за големите проблеми, за най-съкровено. Тези дни един мой приятел, от когото не съм свикнал да чувам евтини похвали, ми каза, че стихотворението „На Съветския съюз“, публикувано в партийния орган, му прозвучало като любовно стихотворение. Сигурно така трябва да пишем за комунизма, за Съветския съюз, за нашата партия, страна, народ. В края на краищата — има ли на този свят по-голяма любов от тая?

— Искам да ви попитам, другарю Методиев, за новите ви творчески замисли, за това, което ви предстои — кое ще бъде определящо в дейността ви на поет-гражданин?

— Не знам какво ще успея да напиша през идещите години, какъв ще бъде моят личен дял в героичния поход на партията и народа ни към комунизма. Едно само мога да кажа, един обет — казано по поетически — мога да дам: додето дишам, ще се стремя да вървя в крак със строя, в който имам щастието да крача през целия си съзнателен живот. Що се отнася до поезията,

до работата ми като стихотворец — позволете ми да цитирам едно стихотворение от книжката ми „И всичко пак ще се повтаря“:

Аз не мечтая мойта песен
да преживее векове.
Аз знам: ще бъда неизвестен
войник от древни боеве.

Ако на нещо се надявам —
това е стръкче от букет
пред паметника в чест и слава
на Неизвестния поет . . .

(„Ако на нещо се надявам“)

И в тая лаконична, стегната изповед долавяме суровите безпощадни нотки на неговия глас — поетът е чужд на всяко самолюбование, на изкуствен патос и фалшиво самочувствие. Всъщност в това е и силата на най-хубавото от неговото творчество — да съчетава патриотичния трепет с обичта към съветската страна и да превръща своите комунистически вълнения в песни на борбата и човешката непобедимост.

Лиляна Стефанова

„ПРЕДПОЧИТАМ ТРЕВОГАТА НА ВРЕМЕТО
ПРЕД СПОКОЙНАТА РАДОСТ“

Лиляна Стефанова умее да защитава своята позиция, да бъде категорична в преценките си, да брани истините, в които вярва. Цялата ѝ поезия е израз на едно будно темпераментно виждане и съпричастие към нашата съвременна действителност и нейните проблеми. Даже заглавията на някои нейни стихотворения са характерни в това отношение: „Неподкупност“, „Огън“, „Скорост“, „Тревога“, „Движение“, „Не си отивай, ден“, „До последния вик“ .. В тях има нещо повелително, те издават неспокойните тръпки, пронизали художествената сплав на думи и размисли.

В „Път“ поетесата изповядва с присъщата ѝ откровеност и гражданска сила:

Да получиш даром зрънце слава,
да го скъташ в треперлива длан...
Не, от снизходителност такава
нямам нужда.
Искам своя дан
да внесе за всяка кратка радост
и сама за всичко да платя,
да изпитам аз на своето рамо
тежка болка, страх
и празнота.

Все така в безсънно напрежение
дни и нощи да се сливат пак
и като искрящи оксигени
мислите
да святкат в мраз и мрак.
Чужда мъка, радост, несполука,
мой дом ви чака всеки час.
Влезте. Аз без вас
немея тука,
без гласа ви —
стихва моя глас!

Този стремеж да проникне в съвременния свят, да обходи далечни и непознати пътища дава заряд на стиховете ѝ. Самата тя подчертава: „Аз искам да съм буден съучастник на всяка радост и на всяка мъка, с народа си да страдам и ликувам, аз искам все така да бъде празник и заника с лъчи да не рисува на хоризонта нашата разлъка.“ Защото Лиляна Стефанова обича полюсните състояния, затова и размишлява върху тях, върху тяхното жизнено проявление: „Има и няма“, „Обич и мъка“, „Студът и слънцето“ Това като че ли са основните амплитуди на преживяванията, на чувствата и мечтите.

Тази женска властност, отразена в лирично-строгите ѝ изповеди (мисля, че това определение не е неточно за нейните стихове), е характерно и за откровенията на поетесата в разговорите ми с нея. Нито сянка на предвзетост, от излишно кокетство — непосредствена, искрена, готова да застане открито и честно на

страната на справедливостта и истината с обществена будност и неспокойствие. Такава е Лиляна Стефанова.

Знам я и гневна, решителна, неотстъпчива. Виждал съм я трепетна от очакване на бъдещите си стихове, които носи все още в душата си, в своите мисли и плановете. И вечно заета с нещо, припряна да тръгва на път, току-що завърнала се от скорошно пътуване, върна на себе си и на любимата си работа. Ревнива към творческите си изяви, Лиляна Стефанова е готова да поеме отговорни задачи, да жертвува спокойствие и уют, за да бъде полезна на общото благо и съвременния културен растеж. Това проличава особено през последните години, когато освен като главен редактор на списанието за литература и изкуство на чужди езици „Обзор“ поетесата работи и като председател на Столичния съвет за култура.

В отговорите на моите въпроси Лиляна Стефанова разкрива ония свои черти, които убедително допълват представите за създаденото от нея творчество, за изминатия път на развитие, отразяват търсенията ѝ, чертите на нейния авторски профил.

— Другарко Стефанова, ако трябва сега да направите равносметка на преживяното и сътвореното, бихте ли посочили кои моменти от живота ви изиграха съществена роля за вашето идейно израстване и формиране. Как определихте своето идейно-естетическо кредо, кой факти имат важна роля за това?

— Няколко значителни фактора. Преди всичко семейната среда — родителите ми са били прогресивни учители, много близки до делото и борбите на БКП, дълбоко увлечени от идеите на марксистическата и революционната литература. С оскъдните си средства те бяха събрали в дома ни богата и ценна библиотека с книги от прогресивни наши, руски и западноевропейски писатели. Именно тая семейна среда ме подготви и ми даде първия тласък, за да се срещна с млади хора, които още когато бях на четиринадесетгодишна възраст, ме въведоха в редиците на РМС. Революционната вълна на 9. IX. 1944 година, шеметните първоначални години на народно и човешко изграждане, на въодушевление и духовен ръст, величието на едно неповторимо време, идейните битки, острите диалози и спорове — това са явления с неограничено значение в биографията ми. За

мен винаги ще бъде жив оня дивен взрив на народен ентузиазъм, оня шеметен революционен ритъм, който пълнеше площадите и владееше човешките сърца в родния ми град. Аз винаги ще виждам София такава — необикновена, въстанически дръзка, млада, поставила своя рязка граница между залез и изгрев. И, естествено, един от най-главните моменти в живота ми — Москва следвоенна, Москва, победила в най-страшния двубой на нашия век. Това е най-силното човешко и идейно облъчване в моя живот, истински сблъсък с Историята, с Времето, сблъсък, който не само насочи, а окончателно определи посоката на моето движение, моя поглед върху миналото и бъдещето.

И, естествено, по-късно цялостната обстановка в нашата страна, изваяла чертите на моето поколение. Ние се променяхме и разгръщахме своя поетичен характер заедно с реалните априлски промени, които ставаха в нашата действителност, със сложните нови процеси на духовно развитие.

И така, за моето развитие важна роля изигра Времето. Времето, което даде тласък, светлина, линия на всеки образ, на всяка тема, до която съм се докосвала по-късно. За един поет, който със своето „Аз“ се стреми да изразява своята епоха и вътрешния свят на своите съратници, биографичния факт, не може да не се проектира върху движението на самата действителност. Именно органична общност на поет и време, на личност и общество е същественото условие за изграждане на самостоятелен творчески характер.

— Вие посветихте редица произведения на партията. Кога бяхте приета в редовете на БКП, при какви обстоятелства?

— Това стана две години след като завърших литературния институт „Максим Горки“ в Москва. И сега си спомням оня малък партиен клуб в старо и влажно помещение, в краен квартал. Работници, стари партийни членове, мъже и жени, изминали сложен жизнен път. Среда, близка на моето детство и юношество, позната до болка, но в този момент необикновено нова. Моята биография на ремсистка беше добре позната на всички, тя беше част от нашата обща биография. Сега съзнавам, че в оня единствен ден, в оня тесен клуб, излъднен от човешко доброжелателство, строг и суров

съдник за мен беше моят баща. Той нямаше право на снизходителност.

Това стана в 1956 година през месец март, дата голяма и особено значима в моя живот. Повечето от старите работници и партийни дейци, които тогава вдигнаха ръка, вече ги няма, но аз и днес усещам тяхното живо присъствие, те са ми предали своята революционна парола. Те вярваха в моето поколение.

— Ако трябва да споделите вашата съкровена мисъл за партията, коя е тя?

— Всичко значително в моя живот, всичко, което е било и ще бъде, всичко, което съм наследила от моя баща, моят ритъм на движение, моето вътрешно „Аз“ са свързани с Комунистическата партия, с нейната революционна сила. И аз съм горда, че е така.

— Вашето стихотворение „Осъдената на смърт“ е посветено на Вера Начева. Нелегална, осъдена на смърт, народната героиня се укрива в малка планинска къща, а когато се налага да отиде в града, тя слиза от планината, хванала две деца на ръце като майка, за да не събужда подозрението на полицията. Това стихотворение също говори за началото, за гражданското начало на вашето творчество — лирика, пътеписи, есета.

— Да, ако може да се каже, предначалото. Една голяма българка, силна личност, която въздейства върху моето детство по особен начин, без сама да осъзнавам това. Има хора, които те облъчват със своя светлина, незабележимо и трайно, а резултатите на това плодотворно облъчване върху духовното здраве ти стават ясни много по-късно, в друго време и други години. Именно това съм се помъчила да разкрия в стихотворението, за което става дума. Винаги съм си мислила колко важно е в утрото на един живот да се появят хора, които умеят да оставят своя следа, да влияят върху крехкия организъм, да определят посоката на неговото бъдещо поведение в живота.

— Първата ви стихосбирка „В Москва“ излиза през 1952 година. Как подготвихте и издадохте книгата? Как оценявате тази решителна стъпка в литературата, какво цените в нея?

— Първата си книга стихове издадох, когато бях на 22 години. Бях лишена от толкова остри вълнения,

свързани с опечатването на първата творба. Изпратих ръкописа си до издателство „Народна младеж“ по пощата, от Москва, където бях втора година студентка. Цяла година не знаех почти нищо за съдбата на ръкописа — повечето от стиховете бяха свързани с моята биография, с онова особено следвоенно време. Най-характерно от тази книга беше стихотворението „Тя и аз“ — посветено на едно руско момиче, на дълбокия контраст между неговата и моята съдба, по-късно преведено от поетесата Юлия Друнина. „Тя и аз“ стана много популярно, беше опечатано в няколко съветски издания и може би най-силно събуди интереса и на други преводачи към моите стихове. Това стихотворение беше част от мен, от живота ми. То разкриваше историческия паралел между едно българско момиче от софийския краен квартал „Красно село“ и едно руско момиче от московската „Красная пресня“ С малки изключения повечето от тези стихове бяха написани в Москва и затова сборникът носеше естественото си заглавие „В Москва“. През една от ваканциите на 1952 година моят състудент поетът Димитър Методиев замина за София и когато се върна, ми донесе вече опечатана първата ми книга. Едрите букви на заглавието „В Москва“ — бяха изписани върху слънчево жълт фон. След първата възбуда изпитах разочарование. В книгата, неизвестно защо, не беше влязъл най-сполучливият по мое усещане цикъл с интимна лирика. Времето беше такова. Макар че стиховете от този цикъл бяха така плахо интимни, че едва загатваха за някакво любовно чувство, явно че редакторът не се беше решил да ги остави в книгата.

— Творческият дебют е съществен и важен момент от живота на всеки автор. Вие, с вашия сегашен опит и творчески завоевания, бихте ли го характеризирали? Какви изисквания бихте поставили към творческия дебют, ако трябва да посъветвате един млад автор, какво бихте му казали по този повод?

— Първата поява, първият диалог на поета с читателя естествено трябва да предизвика реакция, да очертае своите кръгове както камък, хвърлен в спокойни води. Но по-важното, главното, според мен, е тези кръгове на привлечено читателско и обществено внимание да се превръщат в обръч, в затворена окръжност, в

клопка. Много са случаите, когато шумно посрещната първа книга, прекалена, невъздържана, излишно разточителна първоначална оценка откъсва, отклонява младия автор от истинското и трудно движение, създава в него илюзията за неправдоподобна лекота, променя нещо в характера му. Мога да назова редица имена на наши автори, които за съжаление не са направили нищо по-добро след първата си книга. Разбира се, причината не е само в шумния водовъртеж около някои първи книги. Известно е, че в първата книга младият автор обикновено се обляга на богатството, което е натрупал от целия си жизнен опит. След това е необходимо ново трупане на съкровища, усвояване на друг жизнен материал, ново „изгаряне“. А успехът на първата книга, самочувствието, че ти вече си поет, често пъти стават бариера и не позволяват да се достигне до повисша степен на самостоятелно творческо изграждане. За мен истински творческият дебют е в следващите, след първата изява, книги. Той е в силата на таланта, в това — личността да не остане на първо стъпало. В истинското продължение, което е заложено като взрив в първата книга.

Ако трябва да погледнем в мащабите на нашата литература, в нейната история, ние не можем да не отбележим, че по една или друга обективна или субективна причина, с изключение на Иван Вазов, ние нямаме писател или поет, който да е разгърнал таланта си в пространствата на всички възрасти, който да е обхванал цялостното движение на времето, който да ни е оставил многотомно, отразило огромно творческо дълголетие писателско дело. А този процес, не може да не съзнаваме, започва с възпитание на характера, с една мъдра издръжливост, която е необходима за дълги разстояния, а не с лекото чувство за вече овладяна висота, което може да създаде шумната поява на първата книга.

— Слушал съм много пъти актьори да изпълняват вашето стихотворение „Две по две“, което е завоевание и за вас, и за нашата съвременна поезия със своята художествена и емоционална пълнота, с ярката си хуманистична и антивоенна сила. Струва ми се обаче, че вашата рецитация на това произведение е особено вълнуваща, искрена. Как написахте тая своя изповед. Тя

има посвещение „В памет на следвоенна Москва“ и още самото ѝ начало грабва с лирико-драматичното напрежение:

Момичетата танцуваха две по две
в стари басмени рокли.
Танцуваха на широка площадка
в парка,
сами —
две по две,
две по две, —
танцуваха, докато им се завие свят,
стъпка напред — отново назад,
всяка априлска вечер —
две по две —
и полите, скроени на клош,
кръжаха, трептяха
до късна нощ,
като тъжни цветя
под хладно небе.

А финалът на стихотворението се налага с трагично-призивното обобщение, със страстния хуманистичен порив и човешка сила:

Безвъзвратни години.
И първа невинна вина.
И до днес, като чуя
само кратката дума: война,
аз не виждам ни смърт, ни пожари,
ни погребани градове —
виждам парка
и момичета мила
да танцуват
сами
две по две,
две по две.

— Историята на едно стихотворение често пъти е съвсем неочаквана. Това, което е врязало дълбока следа в съзнанието и душата на поета, понякога остава скрито под пластове на годините и чака своя ред като ония барутни погребни, за които е нужна само една искра. Дори, струва ми се, че в някои случаи е осо-

бено необходимā тая проверка на чувствата, този изпитателен срок, който дава възможност на една поетична идея най-пълно да се осъществи.

Стихотворението „Две по две“, колкото и да е странно, е написано в Лондон преди десетина години. Помня, бях с приятели в един от лондонските салони за танци, за да видя как прекарват английските млади хора неделния ден.

Влязохме в огромна, ярко осветена зала, с подиуми за четири оркестъра. Съвсем млади хора, почти юноши, увлечени от ритъма, правеха сложни фигури върху лъскавия паркет. Английските момичета и момчета бяха така безгрижни, така безметежни под многоцветните прожектори, които ги обливаха с багри, под лудия ритъм на съвременните барабани, че аз, застанала права встрани, без сама да разбирам защо и как изведнъж се върнах много години назад. И си спомних следвоенна Москва. Видях хладните московски есенни паркове, басмените рокли на руските момичета, които кръжаха сами. И написах това стихотворение за съветските хора, за техния подвиг, за бъдещето, за мира.

— Другарко Стефанова, а кои са вашите литературни учители, как се учихте от тях?

— Много важно е и в литературата, както в другите изкуства, големите творчески личности да имат директна връзка на въздействие върху младите, да имат „свои школи“, свои системи за обучение — това явление беше най-главното, най-характерното за времето, за което става дума. И именно в тази директна връзка се сливаха по един превъзходен начин секретите на поетичното майсторство със сложния свят на големите идеи, погледът върху времето и съвременния свят — с всички тънкости и детайли на поетичния занаят. Не се плашете от тази дума, нарочно я употребявам, защото през онези години големите майстори като К. Паустовски, П. Антоколски, Коваленков и др. с особена гордост заявяваха, че ни учат на висок занаят, на майсторство. Припомнете си известната формула на Алéксандър Твардовски: „Горшки обжигали не боги, а ма́стера“¹

¹ „Грънците изпичаха не боговете, а майстори“ — прев. Л. Стефанова.

— Основният патос на редица ваши книги е свързан с оптимистичното начало, породено от гражданската ви позиция и дълбокото жизнено лирическо възприятие. Как вие бихте приели подобна констатация?

— В някои критични бележки даже ме упрекват за прекалено оптимистичния характер на моята лирика. Бих искала само да напомня, че когато човек се е формирал в една тежка и драматична следвоенна действителност, той може добре да знае цената на този оптимизъм. Изповедният тон на една поезия съвсем не значи, че поетът говори само за себе си. Стремя се да търся такива страни на сновното изживяване в стиховете ми, на тоя, условно казано, „лиричен герой“, на това вътрешно „аз“ в поезията, което да предизвиква, да буди у читателя усещането, че става дума за нещо много „негово“, че той открива себе си, че тези стихове са написани за негова тревога, болка, желание, радост, че те са му нужни. А ако стиховете ми звучат оптимистично, аз не бих опровергавала това, защото точно този окрилящ патос съм се стремяла да постигна.

— Как смятате, има ли значение за един творец, за неговото пълно осъществяване обстоятелството, че е роден в малка страна?

— Да. Колкото и да ми е неприятно, трябва да кажа това „да“ Машабите на една страна, на една литература не могат да бъдат без значение. И все пак повече съм склонна да споделям мисълта, че количеството на населението не може да влияе решително на качеството на таланта.

— Вие имате редица преводи, особено от съветски поети. Съществуват ли непреводими поети?

— Да. Безусловно. Има поети, които са неотделими от един езиков организъм. Никаква хирургическа намеса на преводача не може да ги „откъсне“ от тая среда. Такъв е нашият Яворов.

— И днес ли твърдите, както преди няколко години, че във взаимоотношенията си съвременните писатели се нуждаят от повече доброжелателност?

— Да. Пушкин се е радвал на всеки хубав ред от друг поет. От страна на полето на книгата е писал винаги: „прелест!“ Но това е Пушкин!

— Бихте ли определили същността на своя личен

критерий в творчеството? Как писателят го изгражда, как е при вас?

— Това може би е един от най-сложните въпроси в творчеството, а така просто е формулиран от Маяковски: „Что такое хорошо и что такое плохо?“

Знаете ли, много голямо впечатление ми направи примерът на Ал. Твардовски. Той е казвал, че се опитвал да си представи дали би бил заедно с героя на книгата в решаващи моменти от неговия живот или не. Много пъти сам съм се проверявал, обяснява Твардовски. Случва се да искам да бъда с героя, дори когато той е в камера за смъртници. И това значи, че книгата е хубава. А в други случаи, не, не ти се ще да се окажеш с героя дори в ресторант или на курорт — верен знак, че книгата е лоша. Струва ми се, че големият руски поет е бил прав.

— Каква е останала София във вашите представи от детството ви? Вие обичате своя роден град, имам предвид стихотворението ви „София“, а и други ваши творби.

— София на 30-те години, полуселска, полуградска, провинциална, наивна, еснафска. Моят свят от детството е населен с трудови хора, с разкривени къщи, с болки и радости, с много прости и делнични неща, с откровеност и наивност, с доброта и горчивина, с високи тополи и ниски портички, с достъпни и щедри неща, които пълнят не паметта, а сърцето.

— Кое годишно време създава за вас най-благоприятна атмосфера за работа?

— В София, в градската затвореност, сега годишните времена нямат предишното емоционално въздействие. Чисто механически есента и зимата са по-благоприятни, защото повече часове оставаме насаме, имаме възможност да размишляваме, да потърсим по-дълбоко смисъла на преживяното.

— Как се отнасяте към оформлението на вашите книги? В нашата литература почти класически е вече примерът на Й. Йовков в това отношение. Известно е, че той е обръщал сериозно внимание и на външния вид на своите книги.

— Много ревниво. Според мен външният облик на една книга трябва да бъде своеобразен път за разби-

ране на автора. За съжаление не винаги това се постига.

— Бихте ли посочили коя ваша книга смятате, че е най-добре оформена?

— „Япония без кимоно и ветрило“. Нейното оформление направи художникът Иван Богданов.

— Разкажете как приемате предложени редакторски корекции в текста. Може би ще посочите конкретен случай.

— Трябваше да излезе моята трета книга-стихове „Света, който обичам“ Нейн редактор беше Никола Фурнаджиев. Разговаряхме дълго за всяко стихотворение. Отнесох се с внимание към всяка негова бележка. Помня, че той ме посъветва да изменя един стих от финала на стихотворението „Аз искам да ти вярвам“, но аз останах на своето мнение, че този стих трябва да носи по-разговорна интонация. В едно от следващите издания разбрах своята грешка и го измених.

— Вие съветвахте ли се с Фурнаджиев за това, каква да бъде корицата на книгата, кой да я направи?

— Не, по това време работех в „Литературен фронт“ Художник на вестника беше бай Борис, нашият голям график Борис Ангелушев. Към нас, младите тогава поети, той се отнасяше с подчертана доброжелателност. Много му хареса заглавието на моята книга и за моя неизказана радост сам предложи да направи оформлението ѝ. Очаквах проекта за корица, както не съм очаквала нищо преди това, нито никога след това проектите за корици на следващите ми книги. Това мъчително очакване беше доста дълго, тъй като бай Борис беше отрупан с работа. Когато настъпи дългоочакваният ден, бях изправена пред една от най-големите трудности. Бай Борис беше малко тържествен, добродушно усмихнат. Той явно беше доволен от работата си. Аз вперих очи в бъдещата корица. Трите думи „Света, който обичам“ в духа на тогавашната мода и с неговия талант на буквописец бяха изписани превъзходно. Но отдолу имаше една фигура — напрегнатото кльощаво, но грозно тяло на един работник, който се опитва с лост да преобърне света. Обля ме пот, като че ли аз бях хванала този лост и се мъчех да преобърна земята. Идеята беше точно изразена. Света, който оби-

чяхме, това бяха тия усилия на човека, на работническата класа, тая борба за бъдещето. И все пак, в моите още юношески представи за света, за тоя свят, който обичах, имаше много красота, много хармония и съразмерност, и борбата за тази красота беше също красиво усилие, а при бай Борис това беше мъка и изтезание. В този момент за първи път се изправих пред трудната задача да приема ли думата на един авторитет безпрекословно, с уважение и подчинение, или въпреки целия респект на това оветило, каквото беше бай Борис, да му кажа направо, че корицата не ми харесва. Бай Борис беше психолог, той ме разбра, без да кажа нито дума, само по израза на очите и по мълчаливото вглеждане в рисунката. Той каза: „Вие, младите, гледате все красивото. А животът, който обичаш, е именно този. Вземи корицата и преспи с нея, ще си понаясно!“ На другия ден имахме дълъг разговор. И той беше толкова спокоен в този разговор, че аз можах да кажа всичко, което чувствавах, на бай Борис. Ние бяхме две различни поколения, два различни погледа. И аз може би вътрешно усещах, че тази среща не трябва да бъде отменена, че в бъдеще много други художници, много по-близки до мене, ще оформят моите книги, но точно в тази корица светът, който обичахме с бай Борис, е общ, защото той действително беше общ.

— В много от кориците на вашите книги преобладават топли слънчево-огнени тонове. Това по ваше желание ли е или е предпочитание на художниците?

— В някои случаи и едното, и другото. Но по-скоро някои от художниците, например като Иван Богданов, Стефан Шишков и Кънчо Кънев, по този начин усещат лирическият герой на книгите ми.

— Кои от прочетените напоследък книги са ви направили впечатление, с какво?

— Съветският поет Константин Ваншенкин при едно мое пребиваване в Москва ми подари своята прсаична книга „Записки към романа“. Отдавна не съм чела книга с такъв голям интерес. Първо, книгата е много добре написана. Второ, материалът обхваща време, което ми е много близко, и място, също много близко — нашите общи студентски години с Ваншенкин, хора, образи, които вече не са сред нас. Трето, това е оригинална книга за майсторството на поета. Докато я

четях, си спомнях един друг Ваншенкин, не автора на повече от 15 книги-стихове, а оня войник с ниско остригана глава Ваншенкин, преди да излезе от печат неговата първа книга „Песен за часовете“. В ония студентски години го помня с един най-характерен щрих. Където и да бъде, той винаги въртеше в ръцете си едно малко огризано моливче, не по-дълго от дължинага на куршум. Имаше момчешко лице и къдрава коса и аз никак не можех да си представя, че същият този Костя, който въртеше огризаното моливче в ръка, е бил във въздушно-десантните войски на Втори и Трети Украински фронт. На лекциите, на чина точно зад мен, стиснал моливчето си, той непрекъснато нещо си пишеше, без да слуша професорите. И това моливче ми подсказваше колко трудно се постига естествената стихия на хубавия стих. Не беше жонгльор, не беше спортист на словото, по интересния израз на Горки. Моливчето търсеше майсторство, органично за него като поет. Затова сега така близка ми стана прозаичната му книга „Записки към романа“ със своите страници за майсторството, с дълбоките, проникновени размисли.

— Другарко Стефанова, вие сте присъствували на десетки срещи с читатели. Струва ми се, че тази форма на общуване на писателя с тези, за които е предназначен неговият труд, е особено полезна, необходима. Вие какво цените в тези свои пътувания и обсъждания на ваши книги, в разговорите с хората на труда?

— Ценя всички страни на едно толкова необходимо за съвременния писател общуване. Някога Пенчо Славейков в предговора си към второто издание на „Стихотворения“ от П. К. Яворов писа: „Тези стихове заслужават не две, а двеста издания. Не двеста, а само едно единствено. Инак те ще са изложени на опасност да станат популярни като бисера и да се труфят с тях онези, на които и стъклените мъниста са вече труфила.“

Популяризацията на изкуството, поевтиняването, демократизирането му — то е неговото унижение. Изкуството е отбрана, празнична храна или, нашенски казано, великденски кравай: нещо извънредно за онези, които се хранят с фасул, за онези, които четат улични вестници, за онези, които прибират сметта на обществения живот и живеят в него.“

Естествено Пенчо Славейков е напълно прав, че из-

куството, поезията са „празнична храна“, но едно стихотворение на Яворов няма ще бъде по-малко красиво, ако бъде прочетено не пред двама, а пред две хиляди души. Нашето време, революционната история на нашата страна ни научиха, че поезията не губи своя блясък от близкото си общуване с една мащабно голяма аудитория. Например тези, които са яли само фасул, в духовно отношение не са и не могат да бъдат обречени на такова бедно духовно съществуване. Смирът на нашите произведения като поети е именно в този двустранен процес — поезия, която носи празничност на обикновените хора с гроби от труд ръце, а те, чрез своето присъствие, дават на поезията силно и земно усещане за истините на живота. Съдбата на Яворов като поет най-добре опроверга Пенчо Славейков.

Лично за себе си трябва да призная, че аз никога не бих имала пълноценно чувство на вътрешно удовлетворение, ако не съществуваха писмата на читателите, отношението на читателите, думите на читателите — справедливи, чисти, строги и винаги дълбоко необходими.

— В много ваши стихотворения е втъкан природният пейзаж, изразено е природното състояние. Биха могли да се посочат като характерни в това отношение такива лирически произведения като: „Тракийска вечер“, „Зелен пожар“, „Моят април“, „Бели стъпки“, „Сняг и небе“, стиховете от вашия алжирски цикъл и т. н.

— Смятам, че в поезията природната картина, пейзажът би могъл да бъде и само фон на лирическите изживявания. Разбира се, когато това именно така е нужно на автора. Но много често поетът отразява състоянията на природата, като подсилва чрез тях внушението за своите душевни вълнения. Има поети, които с акварелна чистота рисуват пейзажа, с неограничените бои на словото „записват“ много тънко различните състояния на природата. Историята на поетическото изкуство ни е оставила забележителни майстори на такива остри усещания за всички състояния на природния пейзаж. За мене природата винаги е била част от човешката същност, от преживяванията, от душевния сблъсък, от състоянието на лирическия герой.

И понеже съм родена и израсла в голям град, природата за мене винаги е била чудо, което е събуждало

не само просто възхищение, а преди всичко размисъл за човека, за неговата съдба, за миналото и бъдещето. Природата присъствува в стиховете ми като неограничена и близка за човека, за мислите и чувствата, които искам да изразя.

— През последните години екологическите проблеми вълнуват и творците. Редица наши съвременни писатели като А. Гуляшки, Н. Хайтов, Г. Джагаров, Д. Фучеджиев и др. в свои произведения разработват тези проблеми. Как вие като поетеса гледате на борбата за опазване на околната среда?

— Наистина природата, запазването на нейната красота, богатствата, които тя предоставя на човека — а той самият е част от нея, — винаги е била обект за художествено пресъздаване, вълнувала е и е създавала настроение на поетите. И е напълно естествено едни от най-емоционалните защитници на нейното съхраняване да бъдат тези, които внушават на своите читатели хармония с нея.

Лириката сама по себе си е един вик по запазване на красотата, която ни обкръжава и която е в нас. Въпросът ви ме насочва повече към публицистиката. Аз истински се сблъсках с този огромен проблем на ХХ век едва по време на пътуването ми из Сахара. Моят среща с голямата пустиня, истините, които тя ми доказваше, ме караха да присъединя гласа си към тези, които говорят с истинска и дълбока тревога за човека и природата утре. Какво ни заплашва? Накъде отиваме? Може ли да се спре този неубуздан процес на тежки загуби? Въпросите бяха много и някои от тях аз поставих още тогава.

— Вие обичате да пътувате. Вашите пътувания са намерили в значителна степен отражение и в творчеството ви. Тук имам предвид не само стиховете ви, а и такива книги като ранните ви пътеписи — „Ще те помня, Узбекистан“, „Под върховете на Кавказ“, или ярките публицистично-документални книги: „Една есен в Америка“, „Вулканите на Мексико димят“, „Япония без кимоно и ветрило“ Кое е ценното в едно пътуване за писателя, с какво се обогатява той при своите срещи и разговори с хората от други страни?

— Трябва да кажа, че всяко пътуване, което животът ми е предлагал, е имало неопценено значение за мен.

Моите пътувания никога не са били просто преодоляване на разстояния, а винаги са били, смея да кажа, сблъсък с нови светове, опознаване на нещо ново и неповторимо за мен. За един писател няма нищо по-кварно от самодоволството, че всичко е видял и всичко е постигнал. Пътуването е една постоянна проверка на личността на писателя, на свежестта на неговите възприятия, на бързите му и остри реакции, на философско осмисляне, ако щете, на новото, което едно интересно пътуване предлага.

— Вие имате ли определено време за писане, изработили ли сте си режим за работа? Даже бих попитал позволяват ли ви съвременният ритъм, съвременната динамика на живота едно такова изработване на постоянен, строго спазван режим?

— За съжаление, условията наистина не ми позволяват да имам толкова необходимия за всеки писател желан режим на работа. Разбира се, в областта на поезията може би и не е необходим такъв жесток ритъм на работа, защото поетът е подчинен преди всичко на внезапни импулси и в някои случаи е просто недопустимо той да се измъчва върху белия лист хартия. Друг е въпросът, ако трябва да се пише проза. Но мога да кажа, че съм се стремяла в тези случаи да запазя за себе си за работа ранните сутрешни часове, преди още да е започнала суетата на деня, когато все още човек е сам със себе си. Моят ден е определен от редица обществени ангажменти, които имам. В нас вече е създаден ритъм на постоянна връзка с обществото, така че е немислим сега един пълен работен ден между четирите стени на кабинета.

Независимо че Лиляна Стефанова дейно участва в редица обществени прояви, тя активно пише. Доказателство за това са вече издадените повече от двадесет нейни книги. Последните ѝ стихосбирки „Непозволена скорост“ и „Магнитно поле“, стиховете ѝ в периодичния печат убедително говорят за новите търсения на поетесата, за нарастващото майсторство, за настъпващата зрелост. В изповедите ѝ ни вълнуват неспокойният ѝ глас, непримиримостта със застоя, вярата в красотата и бъдещето.

Любомир Левчев:

„ГОРДЕЯ СЕ,
ЧЕ СЪМ ЧАСТИЦА ОТ ЕДНА ПОЕЗИЯ,
ЗАКЪРМЕНА С БОТЕВСКИЯ ДУХ“

Първата стихосбирка на Любомир Левчев носеше заглавие „Звездите са мои“ (1957), а в стихотворението, дало нейното име, поетът категорично разкри своята младежка дързост и поривност:

О, не завръзвайте крилата на сърцето!
Ако не бяха дръзките мечтатели
и хората с безумните желания,
ако не съществуваха утопии,
ако не бяха лудите глави,

как би се вяло днеска знамето,
червеното,
със сърпа и със чука?

Тези стихове са показателни и за идейната закваска на автора, за неговата гражданска устременост и непримиримост. В следващите му книги: „Завинаги“ (1960), „Позиция“ (1962), „Но преди да остарея“ (1964), „Стрелбище“ (1971), „Дневник за изгаряне“ (1973), „Звездопът“ (1973), „Свобода“ (1975), „Изход“ (1976), „Поздрав към огъня“ (1978) и други, се открии още по-категорично заостреността на съвременното му поетично виждане, извисиха се ярки и силни теми от нашия живот. Още в едно от ранните си стихотворения „Песен за Гарсия Лорка“ Левчев подчерта дълбоката си свързаност с революционната традиция в поезията, не случайно така клетвено звучат финалните редове на тази творба:

И върху твоята надгробна плоча
една кама кастилска ще наточа
за следващия бой!

Каквито и проблеми да разработва поетът в своите стихове, той винаги акцентува на здравето комунистическо начало, на силната си вяра, търси в днешния ден непреходната висота на революционния идеал. С бодра политическа звучност са написани много от неговите стихове, включени в последните му книги. Той възпява победата на революцията в Куба, скърби за чилийските патриоти, намира вътрешна близост с борците от латиноамериканския континент. Струните на неговата лира трептят и отронват остри драматични песни, изпълнени с присъщата на поета категоричност и страст. Той пее за партизанската земянка, за величието на родината, преобразена в своя строителен устрем напред, и заклеймява отново фашизма в популярната си „Песничка за Мамаев Курган“:

ТАЛАНТЪТ
това е Мамаев Курган!
Бездарието е фашизъм!

Тази тясна свързаност на поета с неговото съвремие, гражданската ангажираност на перото му, гнев-

ният патос в редица негови стихове и техният борчески порив го свързват с ярките революционни традиции на българското поетично слово. Затова Ботев и ботевското начало в нашата поезия като тема са особено подходящи за встъплението на моя разговор с Любомир Левчев — един от видните представители на съвременната ни литература. Интересни са неговите размисли, чувствата и мислите, които буди в душата му образът на великия българин, осветил изключителното си гворческо дело с най-голямата саможертва, с най-високата цена — своя живот.

— Другарю Левчев, българската поезия през своето многолетно съществуване има здрави и силни традиции. Едно от най-големите нейни явления безспорно са личността и делото на поета-революционер Христо Ботев. Как вие оценявате появата на този уникален творец в нашата литература? Какво е, според вас, Ботев за нашето поетическо слово?

— Ботев в пълния смисъл на думата е еталоч на българската поезия. И справедливо може да се говори за ботевски традиции и ботевски завети. Слава богу, през последните сто години нашата поезия върви по ботевски път. Всеки път си има своите отклонения, кръстопътища, завой и пр., но има главна посока и гова е ботевската посока. Аз се гордея, че съм частица от тази поезия и литература, която върви по ботевски път. Много хора са размишлявали по въпроса — как така изведнъж се явява колосът на една национална поезия, на една литература — почти без предшественици!

— Как бихте обяснили създаването и утвърждаването на Ботевата традиция, кои обществено-исторически събития съдействуваха за нейното появяване? Кои са най-характерните нейни черти?

— Тази изненадваща поява на Ботев ме е навеждала на мисълта, че дълго време преди това нашият национален гений се е изразявал анонимно чрез народната песен, чрез фолклора. И като че ли Ботев е бил първият поет, чрез когото се е подписал националният ни гений. Преди това са създавани ботевски произведения — народните песни. Една песен, да кажем, като „Балканджи Йово“, ако има подписа на Ботев, спокойно може да влезе в неговите съчинения. И никой не

би оспорил, че това е стихотворение, сътворено от автор от класата и ранга на Ботев.

И в този смисъл ботевските традиции затова са толкова яки, защото са традиции изобщо на българския поетичен гений, традиции, унаследени през онова революционно време и предадени талантливо на следващите поколения, включително и на нас.

Ако гледаме на Ботев като еталон, у него могат да се открият много аспекти.

Според моите разбирания по-интелектуален поет от Ботев и същевременно по-емоционален и по-философски поет от него ние нямаме. Човек трябва да бъде доста подготвен, за да може да го чете без справочник. Той се позовава на най-големите умове на своето време, прави исторически разходки от Соломон до Парижката комуна, проявява невероятна компетентност. И цялата тази ерудиция не звучи като неясна, външно привнесена „ученост“, а напротив — тя е явно овладяна, тя е част от неговото съзнание. Така че Ботев за мене е образец на интелектуален и философски поет.

Същевременно той е и страшно емоционален. Няма никакво разделяне на емоционалното и рационалното, мисълта и чувството текат заедно.. И всъщност грешат тези, които отделят емоцията от философията и интелекта на една поезия.

— Както и гражданското — от интимното. В голямата поезия личността на поета тясно се слива с неговите най-съкровени вълнения и с обществената му ангажираност.

— Да, точно така... И което е може би също един аспект на проблема за интелектуалност и емоционалност на една поезия.

Гордея се, че през миналия век е имало такъв високо интелигентен българин и български поет, какъвто е Ботев.

Искам да посоча още нещо: Ботевата поезия, която е неоспоримо дълбоко национална и се родее с най-добрите образци на българския фолклор, същевременно фиксира един свой език, нов за онова време. Ако човек прочете произведенията на връстниците на Ботев, ще види, че те като че ли пишат на различни езици, като че ли не са живели в едно и също време. Колко по-архаичен е езикът на Каравелов! А езикът на Раковски?

Езикът на съвременниците на Ботев до голяма степен се е архаизирал. Той вече действа като исторически език, а Ботевият език е жив.

— И това, другарю Левчев, е в традицията на нашата голяма, дълбоко народна поезия. Нашите най-големи поети създават творчество, което е близко до народа, чете се и се разбира от всеки. Всички наши значителни поети са черпили от изворите на народния език, съумявали са да овладеят изкуството на народната реч. Достатъчно е да се посочат Вазов, Пенчо Славейков, Яворов или, да кажем, неповторимата по своята българска звучност поезия на Вапцаров. Езиковото изкуство е също ярка, силна черта на поетическото майсторство. Само чрез него поетът може да намери отклик или отъек, както казва народният поет Иван Вазов. Вие как оценявате проблема за езика на поета?

— Наистина това е също един от заветите на Ботев. Всеки човек днес има чувството, че Ботев говори пряко на него. Всички поети имат такива стихотворения, обърнати към бъдещето. Но много рядко от тях достигат действително до бъдещето. У Ботев има също своеобразно обръщение към бъдещето — „Да каже нявга народа.“ Но тези негови обръщения към бъдещето са наистина гениални обръщения, гениални прозрения в това бъдеще.

И, второ, именно в тях се крие тази актуалност, тази вечност на Ботевата поезия. Той е говорил в прекия и в символичния смисъл на думата на езика на бъдещето, а не на езика на миналото. Сигурно с всички гении е така. Освен това той не само че фиксира едно състояние на нашия език, с което можем също да се гордеем, защото езикът ни е достигнал до такъв ръст, но той фиксира сякаш и състоянието, върха на една национална психология, на една национална душевност.

— Не можем да не подчертаем пак и този факт — колко дълбоко слят със своето време е Ботев, как хармонират неговите песни на епохата, на борбата на народа за свобода. Това също е един от големите примери на Ботев. Това също е много важно за измерване на поетическите стойности. Как вие виждате отражението на този поет-великан върху развитието на нашата поезия след него?

— Ботев, като първи български комунист (което

някои оспорват), като един от моделите на българския революционер, е издигнат от гребена на революционната вълна. Имам чувството, че след 1876 година въобще Ботев не е можел да съществува другояче освен като безсмъртен. . . Човек не може да си предстази Ботев в следосвобожденските години, в годините на това озълчване в тъй наречения период на първично натрупване на капитали.

Да, това е бил единственият изход за него тогава — да стане безсмъртен. Това е неговият шанс. Нямало е друг начин за Ботев да просъществува. . .

Вълните на Ботевата традиция, вълните на голямата българска поезия не случайно са свързани с революционната пулсация. Всички големи явления в нашата поезия (нека не звучи вулгарно-социологично) са свързани с върховете исторически събития, с приливите на революционната борба и по-късно — с живота на партията.

— Другарю Левчев, започнахме нашия разговор с темата за Ботев, за ботевското начало на нашата съвременна поезия. А как вие дойдохте в нея — вашата първа книга „Звездите са мои“ излиза през 1957 година. . .

— През 1957 година аз се ожених, излезе стихосбирката ми „Звездите са мои“ и се роди синът ми Владимир. Тогава започнах и работа в Културния отдел на в. „Народна младеж“ като консултант на хонорар. Преди да започна работа във вестника, аз бях негов сътрудник. В „Народна младеж“ публикувах първото си стихотворение „На пост“ през 1950 година. Това беше стихотворение из цикъла „По стъпките на партизаните“ и помня, че стихотворението беше подписано: Любомир Левчев, ученик от девети клас. Тогава учех в Пето единно училище в Павлово. Част от ученическите ми години преминаха там — между Павлово и Бояна, в ливадите, където живеехме. Бояна тогава беше съвсем обикновено село. Ние живеехме в Павлово и сега си спомням — на ул. „Пушкин“ № 9.

— Вие сте роден в град Троян, нали?

— В София моето семейство дойде през 1946 година. Преди това съм скитал из България — роден съм в Троян, но сме живели и в Троян, и във Велико Търново, в Трявна, в село Делиев хан.

— А кои са условията, при които се формирахте като бъдещ поет. Бихте ли обрисували обществената атмосфера, която повлия за вашето израстване и развитие?

— Времето, през което ние навлизахме в литературата, беше такава, че определяше и нашето „ускорено развитие“ Петнадесетгодишен аз бях вече инструктор в VI район на СНМ в София. По-късно младежкият съюз получи името Димитровски съюз на народната младеж. Първи секретар на комсомолския комитет на този район беше Елит Николов.

Това беше стилът на времето. Времето все още миришеше на барут. Ние, неучаствувалите в революционната борба, още изживявахме нейната романтика. Затова петнадесетгодишен аз не се чувствах малък и когато бе публикувано моето първо стихотворение, това, че писаха отдолу „ученик от девети клас“, страшно ме обиди.

— Другарю Левчев, а вие ли предложихте стихотворението си във вестника. Кога започнахте да правите първите си стъпки в поезията, откъде дойде подтикът? Във вашето семейство има ли литератори, кой ви насочи към писането на стихове? Вие споделяхте ли с някого за своите литературни опити?

— Сестра ми Вера — сега хирург, беше първият ми критик, насърчител и читател. Тя беше, така да се каже, моят Белински и моят меценат. По онова време сестра ми също беше гимназистка. Тя взела една тетрадка с мои стихотворения и ги занесла в сектор „Млади сили“ при ЦК на СНМ. Там работели Добри Жотев, Иван Пейчев и други и тетрадката ми попада в ръцете на тези хора. Отначало те помислили, че стиховете са на Вера, и за да я „разобличат“, ѝ казали, че ще публикуват стихотворенията ѝ в „Народна младеж“ Редакцията се намираще не както сега в Полиграфическия комбинат „Д. Благоев“, а на ул. „Масарик“ (днес „Димитър Полянов“). И така аз се явих в редакцията при Добри Жотев. Така поведохме с него един творчески разговор, който продължи много години. Приеха за печат цикъла „По стъпките на партизаните“

— А как написяхте този цикъл, какво характеризираше стиховете в него?

— Наистина ние — една група, организирана от Съюза на народната младеж, минахме по стъпките на партизански отряд. И в моите стихове отразих вълненията си от преживяното по време на похода.

— Какво стана след срещата в „Народна младеж“, след одобряването на вашите стихове?

— Бях се абонира за вестника, получавах го в училище, четях го редовно, но... нищо не се появяваше. И един ден, както чета вестника в часа по математика, ето че в горния ляв ъгъл, колкото един некролог, открих отпечатано моето първо стихотворение „На пост“ Дадох вестника на съседа си, който обаче го обърна на спортната страница. Само един от съучениците ми каза: „Я, Любо Левчев напечатал някаква дописка в „Народна младеж“!“ Така започнах да публикувам стихове през 1950 година.

— Известно е вашето приятелство с друг поет от поколението ви — с Владимир Башев. По това време ли се запознахте с него? Интересно е да разкажете как живееха тогава младите автори, имахте ли някакъв кръжок, където се събирахте, четяхте ли си свои стихотворения един на друг?

— След 1950 година вече имах доста отпечатани стихотворения във вестник „Народна младеж“, затова поддържах контакт именно с редакцията на младежкия орган. Добри Жотев вършеше там много хубава студийна работа с младите автори, нещо, което сега, уви, е рядкост.

Все по това време един ден в училище дойдоха двама души — Методи Христов и Стефан Симеонов. Тогава те са били навярно студенти. Намериха ме и ме поканиха да се включа в кръжока „Никола Йонков Вапцаров“ при ГК на СНМ. В този кръжок се събирахме всяка неделя, това ставаше в сградата, където сега е американското посолство на бул. „Александър Стамболийски“, зад археологическия музей и Народната банка. В тоя кръжок се срещнах с Петър Ненов, Тодор Монов, Любомир Христов, Георги Андреев и др. Тук се запознахме и с Владимир Башев. Той току-що беше приет на предното заседание. Художествен ръководител на кръжока беше Давид Овадия, но идваха най-различни поети на нашите сбирки.

— Как тръгна работата в кръжока? Кое ви сближи

с Владимир Башев, кое даде смисъл на вашето приятелство — и в живота, и в литературата? През онези години, когато вие се утвърждавахте като творец, имената на двамата често се свързваха.

— За много от тези неща вече съм писал в свои спомени за Владимир Башев. Трябва да си призная, че неделите, когато ставаха нашите сбирки, ще помня цял живот. Ние с Владо се сближихме може би и поради това, че двамата бяхме почти антиподи. Той беше пълен отличник, добре възпитан, беше момче от сърцето на столичния град, с една дума — типичен софиянец. В сравнение с него аз бях хулиган от предградията. В неделните дни той идваше с вестник „Ле летр франсез“ или със спортния френски вестник „Мироарспринт“ в джоба.

Спомням си, че винаги след като свършваше кръжокът (заседанията му ставаха сутрин), ние с Владо до късно следобед се разхождахме из празничните улици на София. Обсъждахме отначало дали правилно или неправилно са били оценени прочетените творби, разказвахме си прочетени книги и десертът на разговорите ни беше това, което Владо прочиташе от тези френски вестници.

При тези разходки в неделя моят другар жертвуваше нещо повече от мене, защото него го чакаха в къщи за обед.

В паметта ми се е врязал и един такъв случай. Той обичаше много колоезденето. Точно по това време се провеждаше обиколката на Франция и си спомням как след кръжока Владо в една градинка почна да ми чете информация за завършването на състезанието и че са го спечелили съвсем млади момчета. Това е било някъде през 1950—1951 година и за първи път след войната един млад французин Луизон Бобé бе застанал начело, побеждавайки звездите Джино Бортоли, Фаусто Копи и др.

Владо с трепетни пръсти държеше вестника и със замъглени от вълнение очила говореше как идва времето на младите. Затова по-късно глезено съм го наричал Бобé.

Да, Владо имаше чара на човека, вдъхновен от вярата в победата. Още тогава Владимир Башев беше наистина модерен поет. Ние живеехме с представата за

поета-бохема, пияница, пройдоха... А Владо беше антипод на бохемата и в много неща аз се поучавах от него. Той се увличаше от футбола, не пиеше, просто не понасяше алкохола, беше дисциплиниран човек. Работеше от сутрин до вечер — четеше, пишеше... В това наше приятелство ние се отличавахме и привличахме и по това, че той беше увлечен от музиката, а мене ме омагьосваше живописиста. Той ходеше на концерти така, както децата ходят на кино. В къщи имаше флейта и се опитваше да свири. Аз пък мечтаех да стана художник, но слава богу, се отказах навреме.

Още тогава у мене се създаде убеждението, че поетите са или „рицари“ на музиката, или „рицари“ на живописиста. Приятелите ми наричаха това фантазмагорично младежко мислене, но неотдавна се натъкнах на една мисъл на Хегел, той казва, че поезията — това е музика и живопис, но на по-висш етап, че поезията е живопис на вътрешните очи и музика на вътрешните уши на човека.

— Във вашата поезия редица образи веднага привличат с остротата и находчивостта на поетическото виждане: „Пристъпвам внимателно, за да не се ударя в трупа на светлината“ („Когато ненадейно токът спре“), „Съсирена вар блести в косите им“ („Балада за уморените жени“), „И тези коренчета по стените не са ли корените на звездите?“ („Землянка“), „Тази тежка като миномет усмивка на човешкото достойнство“ („Свобода“) и много други. Как търсите, как изграждате образната система в своите стихове?

— Образната система на един поет очевидно е свързана с начина на формиране на неговото съзнание, светоусещане и възприятие, с натюрела му. Поетите, от които съм се учил, са били винаги поети на яркия образ. Това ни е свързвало. Двустранен процес — аз съм се стремил към такива поети, а те са ми предавали своите уроци. Маяковски е един от сериозните ми учители, той е поетът на най-смелата образност. Трябва да подчертая обаче, че винаги съм се стремил към реалистичната метафора. Предпочитам образ, който ти дава живото усещане за нещата.

Затова обичам метафорите, родени от лично преживяното. Първоначалното възприятие винаги поражда асоциативен образ. По-късно, когато свикнем с предме-

та, вече не го оприличаваме на нищо друго. Първата среща най-силно възбужда въображението и предразполага човека към сравнение. И може би заради това съвременната тема като една среща с новото предразполага към по-ярка метафоричност.

— Бихте ли разказали как се раждат вашите стихове, как пишете? С какво се характеризира вашият начин на работа, имате ли свои изисквания?

— Стиховете ми всъщност се раждат „тайно“ и щом се раждат тайно, нека запазим тази тайна. Има автори, които споделят, че стиховете им се раждат на улицата, при мене не е така. Всяко стихотворение се ражда различно. Случва се неочаквано да ми се удаде нещо, друг път по-трудно. Ситуациите се променят и от това, че човек натрупва опита с годините. Сега, когато пиша, срещам трудности и от това, че времето ми е все по-малко. Но аз съм против разбирането — да имаш час, да седнеш и да напишеш стихотворение. Самото написване не е най-важното в поезията. Творчеството като процес трябва да бъде непрекъснато и повече от всичко това важи за поезията. Творчеството не може да се дели на часове. Такъв поет, който непрекъснато мислеше за поезията и живееше с поезията, беше Пеню Пенев. Човек трябва винаги да гледа с очите на поета и винаги да слуша с ушите на поета.

Създаването на стихотворението за мене включва самия живот, раждането на идеята, изстраждането, премислянето на стихотворението. Това е всъщност най-продължителният етап, а записването на листа най-краткият. Изживяването на една творба трябва да става и спонтанно, и непрекъснато. Самото зреене на творбата и нейното раждане — това е едно особено състояние, това е като ток, който има непрекъснати пулсации. Писането за поета е една постоянна борба, без която той свършва, умира. Или ако перифразираме Ленин — както за политиката, така и за поезията спирането е смърт.

Аз съм се смятал винаги за политически поет, който се вдъхновява от повелите на времето. Затова се стремя творчеството при мене да бъде непресекаемо и се плаша от спирането. Това не значи, разбира се, че трябва да се графомани. Спреш ли да живееш като поет, прекъснеш ли този процес, свършено е с теб,

— Вие сте автор на повече от петнадесет стихосбирки. Интересно е да разкажете как подготвяте всяка своя книга, предварително имате ли някаква своя представа за подреждането на стиховете, как ги подбирате и свързвате в книгата, в едно цяло?

— От своя опит, както и от опита на други поети, от които съм се учил, съм стигнал до убеждението, че стихосбирката трябва да бъде едно цялостно произведение, а не поетическа антология, да бъде хомогенна, да има цялостна конструкция. Стихотворението в нея трябва да звучи отделно и да бъде в един общ ред с останалите стихотворения. Един от моите учители някога ми казваше, че стихосбирката трябва да бъде стихосбирка, а не стихосбирщина.

— А по отношение на заглавията на книгите си, как ги избирахте?

— Също и при избора на заглавията съм се ръководил от поуките, взети от моите учители — заглавието да бъде по-кратко, най-добре от една дума, и може би съм робувал на този предрасъдък, ако това е предрасъдък...

— Наистина, ако вземем някои ваши заглавия: „Завинаги“, „Рецитал“, „Стрелбище“, „Изход“, „Обсерватория“, „Свобода“ „Звездопът“...

— Да. Краткостта е един от основните принципи в поезията.

— Вашата книга „Звездите са мои“, книгите на Владимир Башев, на Пеньо Пенев се приемаха като един своеобразен манифест на поколението ви. Как подготвихте и издадохте тази стихосбирка, как направихте своята първа сериозна стъпка в литературата, във вашата творческа биография?

— Издавайки първата си книга, аз бях убеден, че това е една слаба или поне средна книга. А всъщност книгата се посрещна много добре, с успех. Аз не го очаквах и не бях подготвен за него. Композирах книгата в три цикъла: „Разговор с живите“, „Разговор с мъртвите“, „Разговор със себе си“

— Защо решихте така да я разделите, откъде ви дойде това хрумване?

— Това делене на книгата взех от една източна мъдрост, която гласи, че човек трябва да раздели вре-

мето си на три части — една трета за мъртвите, една трета за живите и една трета за себе си.

— А стихотворението, което дава заглавието на книгата, което разкрива вашето кредо? То предварително ли беше написано?

— Стихотворението „Звездите са мои“ беше написано специално като уводно и то е написано последно от стиховете, включени в цялата книга, то поемаше ролята на програма. Както се вижда, то представлява най-кратко резюме на книгата, издадена преди двадесет и две години . . .

— Самото заглавие е доста предизвикателно.

— Разбира се! Но ако човек внимателно се вгледа в него, ще види, че то отразява само на пръв поглед високо самочувствие. Един критик нарече това самочувствие „Жестовите на дързостта“ Както виждате, не съм бил смятан за много скромна личност. Но съдържанието на моето програмно стихотворение представлява своеобразна предварителна самозащита. Това говори, че всъщност не съм имал високо самочувствие, а, напротив. Но това са вече секрети на книгата. Обществено тя беше приета като много дръзка книга и това самочувствие бе прието като характерно за поколението.

Искам също така да припомня, че тази книга излезе през 1957 и съдържаше стихотворения, писани в края на 1955, от 1956 година, някои, като „Звездите са мои“, са от началото на 1957 година. Това показва, че първата ми книга е връстник на Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 година. Тя отразява мислите на един млад човек, който преживява XX конгрес на КПСС и Априлския пленум. Бих казал, че тези вълнения са една своеобразна сеизмограма и кардиограма на мислите и чувствата от това време, на надеждите на това време.

Излизането на тая книга, както и на първите книги на Пеню Пенев, Анастас Стоянов, Владимир Башев, на останалите мои връстници и другари от поколението, което вече се нарича априлско, бих сравнил с оня момент, когато хокеистите излизат със скок на арената. Имаше нещо момчешко в този устрем, в този патос, в това излизане на арената, която привлича със своята магия и плаши едновременно.

... — В някои от вашите книги се срещат стихотворения, озаглавени „Каприз“, като всяко от тях се номерира. Например сега в новата ви книга „Поздрав към огъня“ (1978) е включен „Каприз №7“ Бихте ли пояснили какво място определяте на тези стихотворения в своята поезия, каква е тяхната роля?

... — В каприза има нещо по-своеобразно като настроение, като виждане, като отношение. Може да се каже, че в тази серия аз съм отразил своите поетически прищевки — някои от тях са по-иррационални, проникнати са от ирония, от игра на образи, с една дума — чепати стихотворения. Общото е, че всички са доста фрагментарни. Това е серията на безименните експерименти, които трябва да прави всеки автор.

— Силно впечатлява във вашата поезия и това, че вие предпочитате в своите стихотворения преди всичко свободния, начупен стих, избягвате класическите четиристишия, римуването. Даже имате и стихотворение „Дитирамби на свободния стих“

... — Аз започнах някога с няколко тетрадки стихотворения по подражание на Христо Смирненски.

— Това е много любопитен факт. Защо подражавахте именно на Смирненски, бихте ли пояснили?

Сестра ми беше донесла от санаториума едно томче на поета. Това беше преди 9 септември 1944 година. Обясни, че той бил забранен, тайно го четели със своите съученички, и ми поръча и аз да го чета тайно. Може би това така страшно ме привлече към Смирненски. В първите дни след 9 септември 1944 година аз можех вече свободно да рецитирам „Каменарче“ и други стихотворения. Смирненски винаги след това съм го смятал за мой първи учител.

Първото ми поместено стихотворение, за което вече стана дума, е написано в четиристишия. Но още от тези стихотворения аз се стремях към разчупване на традиционната форма на стиха и това вече беше под влиянието на Никола Вапцаров. Когато четях Вапцаров, аз се питах — с това чупене на стиха той какво цели? Вапцаров е мой главен учител в това отношение. Аз почувствувах, че чупенето на стиха детайлизира, това е своеобразен коментар на вътрешното съдържание на думата, на стихотворението. Авторът подсказва какво е искал да каже, краят на всеки ред на стиха добива

Евтим Евтимов:

„ПОЕТЪТ НЕ МОЖЕ ДА СЪЩЕСТВУВА
БЕЗ ОТЕЧЕСТВОТО СИ“

В неговия лирически глас звучат древни български напеви и ярка съвременна мелодика, напират неизкоренимият порив на родолюбието и гордостта, че е верен син на Пирин. Той идва в българската литература с една от най-дълбоките ѝ традиционни черти — патриотичната, защитена със словото на Паисий, обезсмъртена от загиналите с оръжие в ръка поети — войводи и революционери, добила световна известност чрез Ботевия завет и Вапцаровата личност. Евтим Евтимов е съхранил в стиховете си изконни трепети и мечти, героич-

ката на миналото и вярата на настоящето. В тях има земна простота и непосредственост, които ни завладяват с естествената ритмика на стиха, с нежната образност, с широтата и богатството на природния пейзаж. Ис клетвената вяръност на кръвната обреченост в служба на родната земя.

В проникновената изповед в стихотворението „Огън“ намираме вярна и точна авторова самохарактеристика:

До края си човек остава огън.
Една искра от огън съм и аз.
Бъди ти, мое време, много строго —
над мене духай с безпощадна власт,
изтръгвай ме от въглена на кремък,
излъчвай ме от пламък на зора
и ме разгаряй. Ти си силно време.
Аз искам също силно да горя.

Така е и в редица други изповеди на Евтим Евтимов: „България“, „Откриване“, „Елегия“, „Горчиво вино“ „Обредни песни за огъня“ Те обогатяват неговия творчески профил, очертават търсенията и откритията, крепкостта на неговата вяра и упование.

В здрача на една юлска привечер преминава нашият разговор. Току-що поетът ми е прочел три нови стихотворения, облъхнати от пламенен патриотизъм, прочувствено свързали любов и житейски истини, тъга и светъл копнеж.

— Другарю Евтимов, къде са корените на вашето поетическо вдъхновение, какво възпита у вас родният край, как родната среда е способствувала за развитието на вашето дарование?

— Корените на моето израстване, на моето развитие в литературата се намират там, където съм се родил. Аз съм се родил в Петрич, град, където се събират три граници; град, който е един от най-красивите в Пиринския край. А Пиринският край не случайно от векове е бил твърдина на българския дух. Какви по силни корени от това, щом в този край се е родил Паисий, до него стои Неофит Рилски. Този край е родил такива революционери — следовници на Левски, като Гоце и Яне, този край пази свято корена на Георги Димитров, неговите родители са от Банско и Разлог. Само няколко месеца след Освобождението през 1878

година, в първите дни на октомври, този край се вдига на въстание за присъединяване към свободното Княжество България — Кресненско-Разложкото въстание.

Нашият край е една от големите люлки на Илинденско-Преображенското въстание. Колкото и трагично да звучи това, че този край е останал до 1912 година под османско иго, и колкото и страшно да е това време, едновременно трагично, то е време и на революционно и просветно пробуждане. През тия години хората са се борили за присъединяване към своето отечество България и България е била за тях мярка, символ на свободата.

Когато пишех документално-публицистичната си книга „Пирине мой“, аз се натъкнах на много интересни документи — на писма, в които българите от моя край пишат до петричкия каймакамин, а след това и до Първото народно събрание в Търново, че няма да сложат оръжието, докато не се присъединят към България.

В този край се е сражавал П. К. Яворов. Аз от дете знам, че над моя град е загинал племенникът на Хаджи Димитър Кръстьо Асенов, че край Беласица е оставил кости Димчо Дебелянов, а Гео Милев е загубил окото си — тези неща аз ги знам, откакто се помня.

В моя край е известна Разложката комуна, родена от Септемврийското въстание. Знае се и единственият случай през въстанието, когато войниците преминават на страната на въстаналия народ. Всеизвестно е, че тук гръмва първата партизанска пушка и излиза първият партизанин — Иван Козарев, тук се създава и първата партизанска чета в България.

Закърмен съм с борбите и на комити, и на партизани. Народните песни на нашия край са свързани с тези борби. Всичко това е изграждало моето гражданско чувство. Не е без значение, че наблизко минава границата, а на нея винаги по-остро се усеща чувството за родина.

Не е без значение и този факт, че моята баба Елена през 1904 година е създала първото българско училище в гръцката Мартин махала. Била е завършила Солунската девическа гимназия на времето. Тя почина през

1962 година. Разказвала ми е всичките тези събития и много ми е влияела.

И ако от едната ми страна през това време е стояла Беласица, пред мене винаги са белеели гранитните върхове на Пирин планина. А Пирин не е само планина, Пирин е символ, Пирин е дух, пример за устойчивост и величие. Или накратко — Пирин е една мечта, към която съм се стремял. Не случайно, когато след години писах стихотворението си „Пирин“, то започваше и свършваше със следните редове: „Искам талантливо да живея, като тебе, моя планина!“

— Кога усетихте у себе си желанието да пишете, как се родиха първите творчески опити? Къде отпечатахте първите си произведения, разкажете за своите начални стъпки на литератор?

— Всичко това, за което разказах, като за своя същност и съдба, някак неусетно, още в IX клас на гимназията ме накара да посегна към перото. За разлика от много мои връстници, аз започнах с разкази. В тези разкази, несръчни, разбира се, разказвах за новото, което идва в живота на хората, за първите стъпки в кооперативното стопанство. Но нищо не публикувах. Спомням си, през 1951 година в Петрич гостува писателят Лъчезар Станчев. Всички от нашия литературен кръжок му четеха стихове и той беше много доволен. Аз извадих една смачкана тетрадка от задния ученически джоб и когато той ме попита какво съм написал, отговорих: „Едно романче!“

Писателят попрелисти страниците на моята тетрадка и накрая каза: „Хубаво, момче, но защо не пишеш стихове? Те са по-кратки, заемат по-малко място във вестника и по-лесно се печатат.“ Сега това може да звучи като шега, но фактът си е факт — и аз започнах да пиша стихове. Когато преди няколко години припомних тоя случай на Лъчезар Станчев, той ми отговори: „Да, навярно аз съм видял нещо поетично в твоята проза.“

Първите ми стихове бяха за родния ми край, първото ми отпечатано стихотворение се казва „Пиринска земя“ и излезе във в. „Пиринско дело“ през 1951 година.

— А кои събития от вашия живот повлияха на

вашето поетическо израстване, дадоха ви самочувствие на поет?

— Немалко значение оказа границата — аз бях свидетел на редица събития. И ние, учениците, стояхме на постове, макар и без оръжие, а това даде отражение върху писането, даде ми импулси.

Мисля, че един от важните моменти за моето съзряване беше войнишката ми служба в Горна Оряховица, в с. Попина на Дунава край Силистра и на Сухия док във Варна.

Моите стихове започнаха да излизат в сп. „Български воин“, в. „Народна младеж“ Но и за мене, както и за моите връстници, един преломен момент и в живота, и в творчеството ни бе Априлският пленум на ЦК на БКП през 1956 година.

Бях особено радостен, че този априлски дух се усещаше от стихотворенията на такива поети като Георги Джагаров, Димитър Методиев, Павел Матев... Младен Исаев също изигра много положителна роля за моето израстване, защото в неговите стихове тогава аз усещах присъствието на революционера от Септемврийското въстание 1923 година, когото бях изучавал като гимназист. Неговите фронтови стихове ми бяха направили впечатление.

— А как подготвихте и издадохте първата си книга, това голямо събитие в живота на всеки млад автор? Каква беше атмосферата, в която вие дебютирахте, с какво се характеризираше? Имаште ли някаква подкрепа или спънки, когато решихте да издадете стиховете си?

— Първата си книга подготвих няколко години, вдъхновен от това оживление, което беше настъпило сред българските поети и особено сред младите. Тогава силно се открийха няколко поети, мои връстници: Любомир Левчев, Владимир Башев, Слав Хр. Караславов, Дамян П. Дамянов и др. Исках да не изоставам, да бъда с тях и това ме караше не само да бързам, но и да бъда по-взискателен към стихотворенията, които публикувах.

Книгата ми стоя в издателство „Народна култура“, но след това Георги Джагаров я предложи на издателство „Народна младеж“, след като беше прочел няколко мои стихотворения, публикувани в списание

„Пламък“ Тогавашният директор на „Народна култура“ Пелин Велков предложил ръкописа на Георги Джагаров, който беше консултант в издателство „Народна младеж“ Пое го редакторът Добри Жотев. И така книгата ми, която бях нарекъл „Будни клепащи“, излезе през 1959 година. Появи се в едно и също време с първата книга на Андрей Германов.

Моята книга основателно не беше забелязана, защото преди нея излязоха по-силни книги на мои връстници. Подобно нещо се случи и с втората ми книга „Люлка под върховете“ (1962). Даже и рецензиите, макар и положителни, бяха общи. Иван Сарандев беше един от първите, който писа.

Но първият отзив за мене като автор, сравнително положителен, се появи във в. „Народна младеж“ и беше написан от Тодор Янчев. А Стефан Елевтеров отрече първата ми книга в списание „Септември“ Пак той след това писа за книгата ми „Цвят от кестен“, като подчерта, че съм талантлив.

— Другарю Евтимов, търсейки своя път в литературата, бихте ли казали кое характеризира вашето верую, кое го определи и наложи във вашия живот, във вашето отношение към работата, на която сте се посветили? Лутахте ли се в литературата, продължително ли търсехте себе си?

— Ако ви прави впечатление, аз съм вярващ човек. Никога нищо лично — дребно или голямо, дори когато е несправедливо, не може да промени моята вяра. Аз съм от тия хора, дето гледат с вяра в живота, и ако на нещо съм разчитал, това е било вярата ми. Може би тук е моята сила и ако не съм имал тази вяра, нямаше така упорито да работя, да пиша, нямаше така мъчно, бавно, но едновременно с това устремно да търся свои пътища и в живота, и в поезията. Тази вяра може да се конкретизира в такъв смисъл — вяра в родината, вяра в партията, вяра в хората, вяра в приятелите, вяра в един обичан човек от мене, вяра дори и в хора, които понякога са грешили. Дано това се чувствава в писаното от мен. Макар и дълбоко в себе си да съм трагична фигура, със свои противоречия, със свои сблъсъци. Може би тази моя черта най-добре е изразена в едно от моите обредни стихотворения, в кое-

то казвам, че при хората отивам само с добро, а лошото при мене си остава.

— А как, другарю Евтимов, изграждахте стила на своята поезия, нейното самобитно звучене. Какви изисквания ви ръководеха при писането на вашите стихове?

— Никога не съм мислил по този въпрос, нито пък мога да дам чрез някаква теоретична постановка разяснение. Писал съм, без да мисля какво създавам, как точно го правя. Искал съм само написаното от мене да бъде хубаво и ако наистина съм достигнал мой стил, то това е дошло от само себе си, като плод на упоритата работа, като плод на непрестанно учене от най-добрите образци на съвременната наша и чужда поезия и литература.

— Ако трябва да посочите вашите любими поети, кои ще споменете, кои са авторите, които смятате, че са повлияли на вашия вкус, на вашите творчески дирения? Чии стихове обичате да четете?

— Ще кажа — Ботев, ще кажа — Яворов, ще кажа — Христо Смирненски и Никола Вапцаров от нашата поезия. Или Пушкин и Лермонтов от руската, Маяковски и Есенин от съветската поезия, както и редица съвременни творци, с които сверявам своите усилия. На Балканите например, макар и моите предпочитания да са други, винаги са ме привличали стиховете с високо гражданско чувство на такъв световен поет като Янис Рицос.

Щом говорим за мои любими автори, ще посоча и още двама наши поети като Димитър Боялжиев и Димчо Дебелянов, от любимите ми поети е и Пенчо Славейков. Винаги, когато препрочитам стиховете на един такъв поет като Добри Чинтулов, който за някои сноби може да изглежда много старомоден, откривам колко съвременно звучат тези стихове и разбирам, че когато един творец честно и искрено е творил за отечеството си, той никога не остарява. Потвърждение на тая моя мисъл са всичките стихотворения на Добри Чинтулов, които са се превърнали в химни. Той е стигнал по този начин до наши дни.

— Сега, когато имате вече толкова издадени книги, коя от тях смятате за свой пръв сериозен успех?

— За свой пръв сериозен успех смятам баладите си,

събрани в книгата ми „Пирински балади“ Към успехите си отнасям и стихосбирката „Горчиво вино“.

— Бихте ли разказали как написахте своите балади; как се породи замисълът за тяхното създаване, как протече целият творчески процес на работа? Дълго ли ги обмисляхте, повлияха ли ви известни съображения; някой насочи ли ви към темите?

— Не съм ги планирал предварително. Исках да напиша творби, посветени на ония славни антифашисти от моя край, които да звучат съвременно. Възпях техния подвиг, исках да го свържа с нас, техните потомци, да потърся онази приемственост на поколенията, която не само продължава, но и извисява едно дело, каквото е Съпротивата. Всичко това пожелах да претворя в своите стихове.

Когато стихотворенията бяха написани и ги събрах заедно, аз самият се изненадах. Видях, че без да използвам неочакваното, митологичното, в тези стихотворения има нещо баладично, което е в основата им, и затова и книгата си, в която те излязоха, кръстих „Пирински балади“, а това, че я приеха и читателите, ме зарадва. Книгата се появи като издание на издателство „Христо Г. Данов“ в Пловдив през 1964 година и досега има 5 издания — три отделни издания и два пъти баладите са излизали в книги с мои избрани творби.

— Интересно е да разкажете как се роди вашият замисъл, удаде ли ви се бързо? В случая вие е трябвало да проучвате и документален материал, да обобщавате случки и събития, не се ли бояхте да не схематизирате образите, да не регистрирате събитията, без да се получи органична поетическа сплав на образ и художествено обобщение?

— Най-напред написах баладата за „Сватбата на Антон“, това е първата балада. Тя ме предизвика. Аз бях писал през 1950 година стихотворение за Антон Попов и го напечатах. Написах и второ стихотворение за него, което е включено във втората ми книга. Но и от това стихотворение не бях доволен, а образът на Антон Попов дълбоко ме вълнуваше. Аз учих в стаята, в която и той е учил, живеех в края, където той е израснал. И написах баладата на един дъх, без да съм поправил една буква. И тръгна по-нататък. Написах и за ба-

ща му — Никола Попов, обесен от михайловистите. Но и дядо му е загинал като войвода, пращядо му — поп, и той е бил убит, бранейки един манастир в Огражден планина. И стихотворенията се занизаха. Обикалях своя край — лобни места, партизански землянки, и пишех. И накрая се оказа, че се е получила книга.

— Как издадохте „Пирински балади“? Имаште ли трудности или книгата бе приета бързо?

— Най-напред предложих книгата в „Български писател“ Иван Бурин и Кръстьо Станишев я приеха, но искаха да я планират за 1965 година. Дадох я в „Профиздат“, но към ръкописа ми прояви резерви тогавашното ръководство на издателството. И затова изпратих „Пирински балади“ в Пловдив, в издателство „Христо Г. Данов“ След месец позвъних от Петрич, където работех, на редактора Георги Стоянов. Той ми отговори: „Има нещо интересно в книгата ти, но планът ни е претрупан за тази година.“ В първите дни на април 1964 най-неочаквано получих телеграма от Георги Стоянов да дойда в издателството. Посрещнаха ме добре и ме представиха на директора Петко Величков. Той ми каза: „Момче, направил си нещо много интересно!“ Оказа се много благороден човек. И той обясни, че са търсили книга, която да издадат по случай 20-годишнината на Девети септември. „И като прочетох ръкописа ти, продължи директорът — настръгнах.“ Книгата имаше 16—17 стихотворения. Дал я на счетоводителя и той дошъл след час при него: „Да я издадем тази книга!“ Величков, който знаел какви са повечето счетоводители, започнал да го върти нарочно: „Ами средства, ами хартия?..“ Отговорът бил: „Всичко ще намерим!“

И когато аз пристигнах, огледах още веднъж ръкописа, смъкнах четири стихотворения и останаха 13 балади, които излязоха. Някои казват, че числото 13 е фатално, но за мен се оказа фатално в добрия смисъл на думата. А след това станах и член на Съюза на българските писатели. Божидар Божилов даде висока оценка на книгата в „Пламяк“, а след това и други я оцениха.

— Едно от вашите най-известни стихотворения е стихотворението ви за Паисий и вие много често го цитирате — бих казал винаги при успех, сам съм се

уверявал вече многократно в това. Как се роди „Паисий обикаля още“, какъв повод имаше за неговото написване?

— През 1962 година имаше национално чествуване за Паисий. Тук, в София, аз бях на курс към радиото, тъй като работех като програмен ръководител на радиовъзела в Петрич. Като се прибирах една вечер към хотел „Люлин“ — беше в първите дни на декември, нещо просто пламна у мене. Великите и прости думи на Паисий се въртяха в съзнанието ми, тогава вестниците пишеха статии за този необикновен българин, по радиото се говореше за Паисий и у мен звучаха неговите силни, родолюбиви думи от прочутата му „История славено-болгарская“ В стаята в хотела бяхме пет души, аз бях ходил на опера и се завърнах късно, другите спяха. И тогава, на светлината на нощната лампа, аз на един дъх написах стихотворението. Написах го и сутринта първия човек, на когото го прочетох, беше Иван Спасов в редакцията на „Учителско дело“, където той тогава работеше. Отидох във в. „Народна младеж“ и го оставих в един плик, надписан за Иван Сарандев, и на другия ден стихотворението излезе във вестника. Имаше конкурс за написване на стихотворение за Паисий. Обявиха наградите, моето стихотворение не беше награждено. Но трябва да кажа, че когато стихотворението излезе, много писатели, които ме познаваха, ме поздравиха за него. И след това стихотворението многократно е печатано, излизало е и в чужди антологии, наред с други мои произведения.

Първият, който отбеляза в печата това стихотворение, беше Васил Колевски. В Петрич бяхме издали една диплянка и Васил, като писа за тая диплянка, посочи моето стихотворение, което беше отпечатано в нея.

— Как вие оценявате темата за родината в едно творчество, с какво ви е близка на вас тази тема, която е, бих казал, основна тема в поезията ви? Още в древността Еврипид е определил: „Най-скъпото за човека — това е отечеството, а да се лишиш от отечество — е най-голямото бедствие.“

— Знам, че има редица естетически понятия и „формули“, чрез които се определя силата на отделните творци, но ако искаш да разбереш колко е искрен един поет, прочети му стиховете за родината, за детството и за лю-

бовта. Ако в тия теми се усети някъде неискреност, не можем да вярваме на този поет. Ако не си искрен в най-съкровените неща — преценката за теб е ясна. За мене родината е всичко, а аз без нея съм нищо. Тая родина, която ми е дала люлка, утре ще ми стане и гробница, която ще бъде стоплена пак от нейната сълза. Това значи, че и простосмъртният човек може да бъде велик, дори и когато го няма — чрез вечността на родината си.

Трудно ми е да кажа, именно заради това, че за мене съществува някаква тема за родината. България е в същината на моите изповеди, на моите песни и така ще бъде до края.

— Прави впечатление, че новите ви стихове са тясно свързани с фолклорното начало, носят много от неговото своеобразие. Вие написахте и публикувахте много от своите обредни песни. И това става в период на творческа зрелост и висота. Как бихте обяснили интереса си към фолклора именно сега, когато имате зад гърба си вече десетина книги, натрупан творчески опит?

— Фолклорът или, по-точно казано, народните песни, приказки, легенди, предания като че ли не се научават, а се предават от човек на човек както кръвта. Първите песни съм чул в родния си край, чул съм ги от майка си, от тютюноберачите, които след полунощ, с фенер в ръка, отиваха да берат тютюневите листа. Тези песни са пети при мъка или при радост. Нещо повече — самият аз съм пял тия песни по-късно, когато нощем съм оставал сам на нивата, за да не ме е страх. Те са дошли съвсем по естествен път при мене. Но когато вече прописах, аз никога не съм посягал на народните песни, защото те за мене винаги са били святи, но съм имал винаги тяхната самобитна конструкция, техния дух.

На времето, още от детството ми се пееха песни за Пирин. Майка ми е от Неврокоп (сега Гоце Делчев). Песни за отделни войводи — за Мануш войвода, който е загинал в село Долна Рибница. Особено много се пееше песента „Темна е мъгла паднала“

Тихо, с особена вътрешна развълнуваност поетът запява тази българска песен, чийто текст наистина покорява със своята поетическа непосредственост. След това продължава:

— Много песни съм слушал, когато бях учител в Огражденската планина, които са ме омайвали не само с мелодията си, но и с поетичните си образи. Това не можеше да не даде отражение и върху моето по-нататъшно развитие като творец. Когато ми трябва народна песен, аз я вземам такава, каквато я е създал народът. Аз публикувах няколко народни песни в книгата си „Пирине мой“ Народната песен нито трябва да се преработва, нито пък трябва да ѝ се подражава. Всяка авторска прилика с народната песен води до псевдонародност.

— Как постъпихте вие във вашите „Обредни песни“, специално ли се подготвихте за тяхното написване, откъде дойде хрумването, как започнахте да ги пишете?

— Преди няколко години, при едно посещение в Огражден планина, попаднах в село, в което съм бил учител — село Вишлене. Беше в навечерието на народния празник Прощка или още както му казват Благовец. По стар обичай, без да бъдат вярващи, хората бяха напалили огньове. Светеха огньове по всички села на Огражден планина. Във Вишлене край огъня се беше събрало цялото село. Когато поутихнала големите пламъци, селяните започнаха да прескачат огъня. Попитах ги защо? Отговориха ми: който през годината е работил и живял честно, ще го прескочи леко, а който е правил лошо на хората и грешно е живял — ще падне в огъня. Тогава написах и първия вариант на стихотворението си „Прескачане на огъня“, което заедно с още две други стихотворения излезе в „Работническо дело“ през юли 1978 година.

Тогава ми хрумна идеята да си припомня всички обреди, които знаех от детството си, и да напиша съвременни стихотворения, Както виждате, аз в тези обреди използвам преди всичко формата и духа, а не народните изразни средства. Обредната форма дава чудесна възможност за един по-раздвижен стих, за една по-голяма метафоричност, за един по-точен израз на българската душевност. Дано съм постигнал това в моите „Обредни песни“

— Вие сте директор на издателство „Народна младеж“, свързан сте с младата литература и нейните представители. Какви са вашите наблюдения върху развитието на днешните млади писатели, с какво те ви

радват и с какво в своите произведения будят вашите опасения и несъгласия. Каква е вашата оценка за младата литература днес, за пътищата на нейното развитие?

— Аз смятам, че идва талантива млада литературна генерация. Едни я наричат юлска, други — търсеца и дръзка, трети не я приемат още изцяло — и аз ги разбирам. След време обаче никой няма да пита кой от какво поколение е, а кой какво е създал. Но ако се говори за юлско поколение, то трябва да се говори за действително най-младите автори, а към това поколение някои прибавят хора, вече надхвърлили тридесет и пет годишна възраст. Това, което ми харесва при най-младите творци, е стремежът им да кажат нова дума, да намерят своя тема — има сериозни сполуки, които аз приветствувам. Но едновременно с това буди у мене възражение друго — в редица млади и не толкова млади автори като че ли се прекъсва приемствеността. Някои от тях твърде рано се затварят в себе си, плод на което са редица херметически произведения. Отделни автори, като изхождат само от личното преживяване, се стремят да го припишат и на останалите, да правят обобщения от дребното, незначителното в живота. Плашат ме и някои прибързани оценки за твърде неравностойни книги, тези щедри аванси, които се дават на двама-трима автори, и с това се противопоставят на останалите си колеги, а сред тях има също немалко талантиви творци. Убеден съм, че всяко истинско новаторство е трайно, когато минава през корена, през здравата ботевска традиция на нашата литература. Това най-точно бе изразено в речта на др. Тодор Живков пред участниците в Третата национална конференция на младите литературни творци.

— Нашата литература е богата на ярки примери за смело, безкомпромисно партийно творчество, което отразява величието на борбата, преживяванията на героя-комунист, вярата в бъдещето. Нашето време, партията и народът изискват от съвременната литература високохудожествено, реалистично изображение на завоеванията на нашето социалистическо общество. Кой са, според вас, днешните аспекти на партийността в литературата?

— Партийността като принцип в литературата е не-

що много широко, много сложно и едновременно с това много просто — творчеството на отделния творец да служи всеотдайно на отечеството, на партията, на народа, на интернационализма. Когато споменавам тези няколко основни значения на партийността, литературното произведение не би въздействувало активно върху мисленето и чувствата на читателите, ако тази партийност не е защитена от високохудожествено майсторство. Иначе ще се получи гола декларация, а декларациите в литературата не въздействуват. Изкуството значи висока идейност и висока художественост. Постигне ли един творец това, той постига много, постига истинска партийност.

— Какво ви вълнува, когато пишете вашите произведения. Как търсите контакт със съвременния читател?

— Когато съм сядал над белия лист, аз винаги съм се стремил да напиша такива стихове, които да вълнуват хората, да ги вдъхновяват за нещо хубаво, да изразяват чувства, които носят в себе си те. Да бъдат съпричастни с проблемите на времето, на епохата. Да откликват на всичко онова, което е свързано с нашия ден — с днешния, с утрешния. Да прославят нашите идеи или да воюват за тях. Така съм виждал и партийността в своето творчество, за което стана дума преди малко.

— Вашите лирически стихотворения се радват на широк прием сред читателите. Ярко творческо завоевание е книгата ви „Горчиво вино“. С какво ви вълнува темата за любовта, какви са нейните съвременни измерения, какво е новото в тази прастара и вечно млада тема в литературата и изкуството?

— Мъчен въпрос, защото пак ще кажа, че когато съм писал своите стихове, не съм мислил, че някой ще ме пита какво съм искал да изразя с тези стихове, влагал ли съм някакъв специален замисъл и проблематика.

Любовта е строго лично, строго интимно чувство. Всяка любов има своя съдба, свой характер. Подобно нещо се случи и с мене — една среща, една любов станала причина да напиша толкова стихотворения и книги. Нещо повече — на тая любов аз посветих всичките си книги. Но когато създавам любовните си стихотворения, аз не ги създавам изолирано от родината си, изо-

лирано от времето, изолирано от хората, с които живея и се срещаме през тези години. Пишех стихове за една конкретна любов, но се стремях те да звучат така, че и този, който ги чете, да ги приеме като свои. Да не бъдат албумни, шлагерни, към което понякога предразполага тази вечна тема. При осъществяването на тази цел много ми помогнаха моите усилия в гражданската лирика, където също се стремях да бъде интимен. Накратко казано, гражданската и любовната лирика при мене и според мене са неразривно свързани, защото едната не може без другата. Лиричен в гражданската лирика и граждански в интимната лирика — към това съм се стремял, когато съм писал книги като „Книга за една обич“ (1967), „Нощи“ (1971), „Цвят от кестен“ (1972), „Обич за обич“ (1974), „Горчиво вино“ (1975).

— Другарю Евтимов, накрая бихте ли казали една мисъл, която ви е особено скъпа, която отразява дълбочината на вашето творческо веруо, сърцевината на мислите и делата ви?

— Когато ме питате какво мисля за родината — за нейното минало, настояще и бъдеще, аз си спомням думите на Неофит Рилски от Банско, който, изразявайки своята обич пред отечеството си, пишейки за него, изрича: „Ако те забравя, забравена да бъде моята десница!“ Това е моето веруо, смисълът на моето съществуване.

В една от най-цялостните си и ярки книги — „Орлови кръгове“ (1977), Евтим Евтимов с нова сила утвърждава патриотичния патос на своя глас. Още в първото уводно стихотворение на книгата поетът подчертава:

Една голяма птица песен пее,
долитнала от детството — при мен.
Един далечен град пред мен белее,
от белите ми мисли изграден.

И търся тази планина голяма,
и доближа ли я, изчезва тя...
Беласица да се покаже само,
аз виждам своя корен. И света.
(„Беласица“)

В орловите кръгове на родината поетът намира своето вдъхновение. Две планини — Беласица и Пирин,

сякаш дават висината на неговия поетически полет. А житейски мъдрите последни „Обредни песни“ още веднъж подчертават свежите извори, които подхранват вярата и кръвната обреченост, българската кърмилка на неговия дух. Затова така категоричен е той, когато изповядва в стихотворението „Кръгове“ своите размисли и вълнения:

Пътеки търся през балкани тежки,
реки попътни, звездни широти.
И скъсал всички малки въртележки,
дочувам как земята се върти.

Голямото въртене е при нея
и истинските кръгове са там.
По нея тръгвам просто да живея,
защото там съм винаги голям.

БЕЛЕЖКИ ЗА АВТОРИТЕ

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ

Роден на 25 януари 1904 г. в с. Дебър, днес квартал на гр. Първомай. Завършил е основно училище в родното си село, а гимназия в Борисовград (Първомай). Продължава образованието си в Телеграфо-пощенското училище в София, в Педагогическото училище в Харманли и в Педагогическото училище в Казанлък. Следвал е в Агрономо-лесовъдния факултет на Софийския университет и в Прага. Първите му литературни творби са отпечатани във в. „Кво да е“, сп. „Ученическа мисъл“, сп. „Червен смях“, в. „Полярна звезда“, в. „Единство“ и др. Редактирал е в. „Поглед“, в. „Жупел“, сп. „Занаятчийска кооперативна беседа“, в. „Щурмовак“, сп. „Септември“ Активно сътрудничи във в. „Ведрина“, в. „РЛФ“, в. „Кормило“, сп. „Изкуство и критика“ и редица други издания. Бил е директор на Националния академичен театър „Ив. Вазов“, главен секретар на СБП, член на Президиума на Народното събрание. Член на ЦК на БКП, академик, народен деятел на културата, герой на Народна република България, лауреат на Димитровска награда.

Издавал е сборниците с разкази „Уличници“, „Кавалът плаче“, „На пост“, „Имот“, повестите „Селкор“, „Танго“, „Бащин грях“, ро-

маните „Татул“, „Снаха“, „Обикновени хора“, пиесите „Габерови“, „Камък в блатото“, „Глас народен“, „Ленин влезе в нашия дом“, „Майка на всички“, мемоарно-документалните книги „Близки и познати“, „Христо Смирненски“, „Срещи и разговори с Никола Вапцаров“ и още десетки произведения. През 1956—1958 г. излиза „Избрани съчинения“, в десет тома. От 1979 г. започна издаването на Избрани съчинения в единадесет тома. Автор е на книги за деца и юноши като „Орлов камък“, „На село“, „Крилетена човека“, „Малкият откривател“ и много други

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ

Роден на 15 февруари 1907 г. във Велико Търново. Учил е в родния си град, а след това в Елена. През 1927 г. става студент по живопис в Художествената академия, а по-късно следва финанси и търговия в Свободния университет в София. Първите му литературни опити са подражателни стихотворения, след което започва да пише и печата разкази. Сътрудничил е във в. „Мисъл“, в. „Мисъл и воля“, в. „Литературен глас“, сп. „Изкуство и критика“, в. „Литературна седмица“, сп. „Златорог“ и др. От 1950 до 1955 г. е завеждач на отдел „Белетристика“ на в. „Литературен фронт“ Народен деятел на културата, два пъти герой на социалистическия труд, академик, лауреат на Димитровска награда.

Издавал е сборниците с разкази: „Примамливи блясъци“, „Мечтател“, „Сами“, „Вълчи нощи“, „Делници и празници“, повестите „Чернишка“, „Когато скрежът се топи“, „В тиха вечер“, „Крадецът на праскови“, романите „Иван Кондарев“, „Легенда за Сибин, преславския княз“, „Антихрист“, „Търновската царица“ и др. Автор на редица произведения за деца и юноши.

Починал на 15 март 1979 г.

ХРИСТО РАДЕВСКИ

Роден на 10 октомври 1903 г. в с. Белиш, Троянско. Гимназиалното си образование завършва в Троян и Ловеч а след това следва романска филология в Софийския университет. Първите си литературни опити изпраща в сп. „Звънар“, сп. „Наковалня“ и др. Редактира в. „Работнически литературен фронт“ (РЛФ), заради което е задържан неколкократно от полицията. Активно сътрудни-

чи във в. „Щит“, в. „Фронт на трудово-борческите писатели“, в. „Кормило“, сп. „Изкуство и критика“, сп. „Съдба“, сп. „Българска мисъл“, в редица детски издания. След Девети септември (през 1946 г.) е бил аташе по печата в българското посолство в Москва, а от 1949 до 1958 г. е главен секретар на Съюза на българските писатели. Бил е главен редактор на сп. „Септември“ Народен деятел на културата, герой на социалистическия труд.

Издавал е стихосбирките „Към партията“, „Пулс“, „Въздух не достигаше“, „Избрани стихотворения“ в три тома, „Те още живеят“, „Сто басни“, „Небето е близко“, „Разоковена страна“, „Избрано“, мемоарните книги „Слово за поетите“ и „Живи като живите“, стихотворните сборници за деца „Събко-зъбко“ (поема), „Наопаки“, „Мечтател“, „Китна родина“, „Стана весело“, „Весела книжка“ „Дванадесетте братя“, „Одумки“ и много други. Превел е редица стихове от чуждестранни поети, особено от руски и съветски автори.

МЛАДЕН ИСАЕВ

Роден на 7 юни 1907 г. в с. Балювица, Берковско. Основното си образование завършва в родното си село и в с. Гушанци. Учи гимназия в Берковица и във Враца. Бил е курсист в Механо-техническото училище в София. След участието в Септемврийското въстание 1923 г. (и поради станалите разкрития около неговата нелегална дейност) е принуден да емигрира в Югославия, откъдето се завръща през 1929 г. и живее в София. Влиза в средите на пролетарско-революционните писатели. Редактирал е в. „Ехо“ и сп. „Наша мисъл“ Първите си литературни творби отпечатва във в. „Въздържателно ехо“, сп. „Наковалня“, а по-късно активно сътрудничи във в. „РЛФ“, в. „Дума“, в. „Работническо дело“, сб. „Брод“, в. „Щит“, в. „Литературен преглед“ и др. Съден е в процеса през 1942 г. и интерниран в лагерите „Гонца вода“, „Еникьой“ и „Свети Кирик“ Лежал е в затвора, осъден по ЗЗД. След 9 септември 1944 г. заминава на фронта като доброволец в Отечествената война. Бил е секретар на Съюза на българските писатели, редактор в сп. „Изкуство“, член на редколегията на в. „Литературен фронт“ и сп. „Български воин“ Член на бюрото на СБП, народен деятел на културата, два пъти герой на социалистическия труд, лауреат на Димитровска награда.

Издавал е стихосбирките „Пожари“, „Жертви“, „Ведрина“, „Тревожна планета“, „Човешка песен“, „Огъня“, „Война“, „Младост“,

„Звезда на мира“, „Обич“, „Ясни далечини“, „Зеленото дърво“, „Щедрост“, „Висина“, „Покой за тебе няма“, „Апология на слънцето“, поемите „Поема за Вапцаров“, „Поема за винтовката“, „Гневът“, сатиричната книга „Гаралежова ръкавица“, и редица произведения за деца, преводи.

КАМЕН ЗИДАРОВ

Роден на 16 септември 1902 г. в с. Драганово, Великотърновско. Основното образование завършва в родното си село, а гимназия учи във Велико Търново. Поради тежкото положение на семейството си отрано започва работа като книжоводител и библиотекар при читалището на мини „Перник“. Участва в основаването на първия работнически драматичен театър в Перник. Поради заболяване от туберкулоза се връща в с. Драганово, а през 1934 г. идва в София. Първите му литературни опити са отпечатани в сп. „Ученическа мисъл“, сп. „Лебед“, сп. „Голгота“, сп. „Нов път“, в. „Ведрина“. През 30-те години активно сътрудничи във в. „Мисъл и воля“, в. „Щит“, в. „Заря“, в. „Кормило“, „Вестник на жената“, в. „Литературен глас“ и др. След 9 септември 1944 г. е работил като директор на Военния театър, редактор във в. „Отечествен фронт“ и сп. „Септември“, директор на Националния академичен театър „Ив. Вазов“. Народен деятел на културата, лауреат на Димитровска награда.

Издавал е стихосбирките „Тишина“, „Антенa“, „Септемврийски песни“, драмите „Царска милост“, „За честта на пагона“, „Блокада“, „Иван Шишман“, „Усилни години“, „Қалоян“, „Боян Магьосникът“ и др. Автор е на литературно-критически очерк „Людмил Стоянов“, на книгите със спомени „Звезди от голямата плеяда“ в два тома, „С Асен Разцветников в живота и поезията“, на много драматизации. Преводач.

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ

Роден на 7 май 1914 г. в с. Раковица, Видински окръг. Основно и гимназиално образование завършва в София. Работил като чиновник, участва в антифашистката борба. Първите му творби са отпечатани във в. „Струя“, а след това сътрудничи на в. „РЛФ“, в. „Жар“, в. „Заря“, сп. „Звезда“ и др. След 9 сеп-

тември 1944 г. е редактор във в. „Литературен фронт“, в. „Работническо дело“ сп. „Септември“ Бил е главен редактор на сп. „Пламяк“, сп. „Обзор“, сп. „Съвременник“, директор на Националния академичен театър „Ив. Вазов“, секретар на Съюза на българските писатели. Сега е заместник-председател на СБП. Народен деятел на изкуството и културата, герой на социалистическия труд, лауреат на Димитровска награда.

Издан е романите „Дон Кихот от Силвезия“, „Смъртна присъда“, „Новолуние“, „Стъпки в снега“, „МТ станция“, „Село Ведрово“, „Любов“, „Златно руно“, „Ведрово“, „Седемте дни на нашия живот“ „Срещу 07“, „Приключенията на Авакум Захов“, „Златният век“, „Животът на Йосиф Димов“, „Домът с махагоново стълбище“, драмата „Блато“, сборника с литературни скици „Жени“ повестите „Скъпоценният камък“ „Повест за кавалера Химериус, за живота му в Плиска и при славяните“, „Романтична повест“ и много други.

КАМЕН КАЛЧЕВ

Роден на 31 юли 1914 г. в с. Керека, Габровски окръг. Основно образование завършва в родното си село, а след това учи в София, където активно участва в антифашистката борба. За комунистическа дейност е осъден и излежава присъда в Софийския централен затвор. Следвал е администрация и финанси в Свободния университет. Първите му литературни творби са отпечатани в сб. „Сигнали“, във в. „Литературен преглед“, сб. „Брод“, „Вестник на жената“, в. „Заря“, сп. „Нова литература“ и др. След Девети септември редактира в. „Септемврийче“ с Асен Босев, бил е редактор в сп. „Пламяче“ и сп. „Септември“, а така също главен редактор и директор на издателство „Български писател“, главен редактор на сп. „Септември“, председател на Съюза на българските писатели. Сега е заместник-председател на СБП. Народен деятел на културата, герой на социалистическия труд, лауреат на Димитровска награда.

Издан е „Пътник от планината“, „Всеомогъщият човек“, „Години, които си отиват“, „В края на лятото“, „Момъкът от бригадата“, „Син на работническата класа“, „Разминаване“, „Живите помнят“, „На границата“, „Семейството на тъкачите“, „Влюбените птици“, „При извора на живота“, „Как търсих бъдещето си“, „Двама в новия град“, „Софийски разкази“, „През април“, „Маски“, „Пренасянето на огъня“, „Генерална проверка“, („Огнено лято“,

„Въстанието“), „Огледалото“ и др. Автор е на редица произведения за деца и юноши като „Васил Левски“, „Смелият капитан“, „Намерено съкровище“, „Повест за Иван Владков“, „Приключенията на дървеното сандъче“ и др. Написал е мемоарно-документалната книга „В моя свят“, пиесите „Партизани“, „Завръщане“, пътеписите „Хаинбоазки мотиви“, „Чехословашки дневник“ и др.

ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ

Роден на 16 февруари 1918 г. в Пирдоп. Учил е в родния си град и в София в III мъжка гимназия. Следвал е в Юридическия факултет на Софийския университет „Кл. Охридски“ Членува в РМС, в БОНС, а след това в БКП и активно участва в нелегалната дейност, а от септември 1943 г. е партизанин в отряд „Чавдар“ Първите му литературни творби са отпечатани в сп. „Българска реч“, в. „Академик“, сп. „Звън“, „Ученически подем“, в. „Младежки преглед“, в. „Съвременник“, в. „Жар“ и др. След Девети септември е бил главен редактор на в. „Народна войска“ и в. „Литературен фронт“, секретар на Съюза на българските писатели. Народен деятел на изкуството и културата, герой на социалистическия труд, лауреат на Димитровска награда.

Издал е „Партизански песни“, „В Лолянската гора“, „Партизански разкази“, „Умираха безсмъртни“, пътеписите „Има на света Москва“, „Мигновения в Египет“, есетата „Младостта остава с нас“, „Преди всичко човекът“, „Не мога без вас“, произведенията за деца и юноши „Малкият приятел на партизаните“, „Най-малкият ми брат“, „Вихра“ и др.

ПАВЕЛ МАТЕВ

Роден на 6 декември 1924 г. в с. Оризово, Старозагорски окръг. Основно образование завършва в родното си село, а гимназия учи в Чирпан. Участва в антифашистката борба като ремсист. По-късно завършва славянска филология в Софийския университет „Климент Охридски“ Първите му литературни опити са отпечатани в старозагорския в. „Литературен подем“, а след това сътрудничи в централния литературен и всекидневен печат. Работил е в КНИК като редактор в Сценарната комисия при Комитета за кинематография, заместник-главен редактор на сп. „Пла-

мък“, главен редактор на сп. „Септември“, председател на Комитета за култура, завеждащ отдел „Изкуство и култура“ при ЦК на БКП. Сега е председател на Славянския комитет. Народен деятел на изкуството и културата, лауреат на Димитровска награда.

Издавал е стихосбирките „В строя“, „Дълг“, „С вярата на хората“, „Човешка тревога“, „Време, родина, любов“, „Родословие“, „Прозрения“, „Чайките почиват на вълните“, „Неоскърбени светове“, „100 стихотворения“, „Натрупани мълчания“, „Строго лято“ (избрано), „Внезапни паузи“, „Рани и слънца“ и др. Автор е на публицистичната книга „При огъня на славата“ Преводач.

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ

Роден на 11 септември 1922 г. в Гара Белово. Учил е в Средното земеделско училище в с. Садово, а след това следва агрономство в Софийския университет „Климент Охридски“ През 1937 г. става член на РМС, а през 1944 г. е партизанин в отряд „Ангел Кънчев“ Участва като помощник-командир в Отечествената война. Първите му стихове са отпечатани в сп. „Ученически устрем“, издавано в Пловдив. След Девети септември е завършил Литературният институт „М. Горки“, работил е като редактор в сп. „Наша родина“ заместник-главен редактор на сп. „Септември“, заместник-главен редактор на в. „Работническо дело“. Сега е главен редактор на сп. „Наша родина“ Член на ЦК на БКП, народен деятел на изкуството и културата, два пъти лауреат на Димитровска награда.

Издавал е стихосбирките „На шурм“, „Шумят тополите“, „Така ще си умра“, „Затварянето на кръга“, „Избрано“, „И всичко пак ще се повтаря“, романа в стихове „Димитровско племе“, поемите „Страна на мечтите“, „За времето и за себе си“, „Песен за Русия“, „Великото преселение“ и др.

ЛИЛЯНА СТЕФАНОВА

Родена на 17 април 1929 г. в София. Основното и гимназиалното си образование завършва в родния си град. През пролетта на 1944 г. става член на нелегалния РМС. След Девети септември участва в театралния колектив на ЦК на СММ „Младежка естрада“ и е редактор във в. „Средношколско единство“, През

1947 г. заминава за Москва и постъпва в Литературния институт „М. Горки“. Сътрудничи на авторитетни съветски вестници и списания като „Литературная газета“, „Новый мир“, „Огонек“, „Смена“ и др. и издава първата си книга на руски език „Встают Родопы“. След завръщането си от Москва сътрудничи активно на литературния и всекидневния печат. Била е председател на Кабинета на младия писател, работила е като редактор във в. „Литературен фронт“, заместник-главен редактор на сп. „Септември“. Сега е главен редактор на сп. „Обзор“. Лауреат е на Димитровска награда, народен деятел на изкуството и културата, председател на Столичния съвет за култура.

Издава стихосбирките „В Москва“, „Когато сме на двайсет години“, „Света, който обичам“, „С тебе на поход“, „Ида при вас“, „Не си отивай, ден“, „Глас от бъдещето“, „Обич и мъжа“, „Южен бряг“, „Парола“, „Огнена орбита“, „Магнитно поле“, пътеписите „Ще те помня, Узбекистан“, „Под върховете на Кавказ“, „Една есен в Америка“, „Вулканите на Мексико димят“, „Япония без кимоно и ветрило“, есеистичните книги „Срещи“, „Време и дълг“, „Пиша — значи обичам“, „Време, характер, личност“ и др. Преводач.

ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

Роден на 29 април 1935 г. в Троян. Завършва гимназия в София и библиография и библиотекознание в Софийския университет „Климент Охридски“. Първите му стихотворения са отпечатани във в. „Народна младеж“, а след това сътрудничи във в. „Литературен фронт“, в. „Стършел“, сп. „Септември“, сп. „Младеж“ и др. Работил е във в. „Народна младеж“, Радио София, в ЦК на Комсомола, редактор и главен редактор на в. „Литературен фронт“. Бил е първи заместник-председател на Националния съвет на ОФ, а сега е първи заместник-председател на Комитета за култура. Член на ЦК на БКП, народен деятел на изкуството и културата, лауреат на Димитровска награда.

Издава книгите със стихотворения и поеми „Звездите са мои“, „Завинаги“, „Позиция“, „Но преди да остарее“, „Пристрастия“, „Обсерватория“, „Рецитал“, „Стрелбище“, „Поеми“, „Дневник за изгаряне“, „Звездопът“, „Самосъд“, „Свобода“, „Изход“, „Поздрав към огъня“ и др. Автор е на сценариите на филмите „Гибелта на Александър Велики“ и „Сладко и горчиво“. Превел е редица стихотворения от съвременни съветски поети.

ЕВТИМ ЕВТИМОВ

Роден на 28 октомври 1933 г. в Петрич. Учил е в родния си град, където завършва и Педагогически институт. Като ученик публикува първите си стихотворения във в. „Пиринско дело“, а след това във в. „Народна младеж“, в. „Учителско дело“ и др. Сътрудничи активно на всекидневния и периодичния литературен печат, радиото и телевизията. Работил е като учител в родния си край, в радиовъзела в Петрич, като секретар на градското читалище. Бил е редактор в издателство „Народна младеж“, заместник-главен редактор на сп. „Пламяк“ Сега е директор на издателство „Народна младеж“ Заслужил деятел на културата.

Издавал е книгите с лирика и поеми: „Будни клепачи“, „Люлка под върховете“, „Обич за обич“, „Книга за една обич“, „Поема за България“, „Пирински орел“, „Човекът“, „Ноши“ „Българска земя“, „Цвят от кестен“, „Горчиво вино“, „Орлови кръгове“, „Обредни песни“ и др. Автор е на книги за деца и юноши: „Клас, стани!“, „Балада за едно момче“, „Училище на върха“ и др., както и на документално-есеистичните книги „Пирине мой“, „Писма от заставата“ и др.

СЪДЪРЖАНИЕ

Слово, изтръгнато от кремъка на времето	5
ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ	11
ЕМИЛИЯН СТАНЕВ	44
ХРИСТО РАДЕВСКИ	50
МЛАДЕН ИСАЕВ	80
КАМЕН ЗИДАРОВ	103
АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ	124
КАМЕН КАЛЧЕВ	143
ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ	160
ПАВЕЛ МАТЕВ	183
ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ	199
ЛИЛЯНА СТЕФАНОВА	214
ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ	231
ЕВТИМ ЕВТИМОВ	246
Бележки за авторите	262